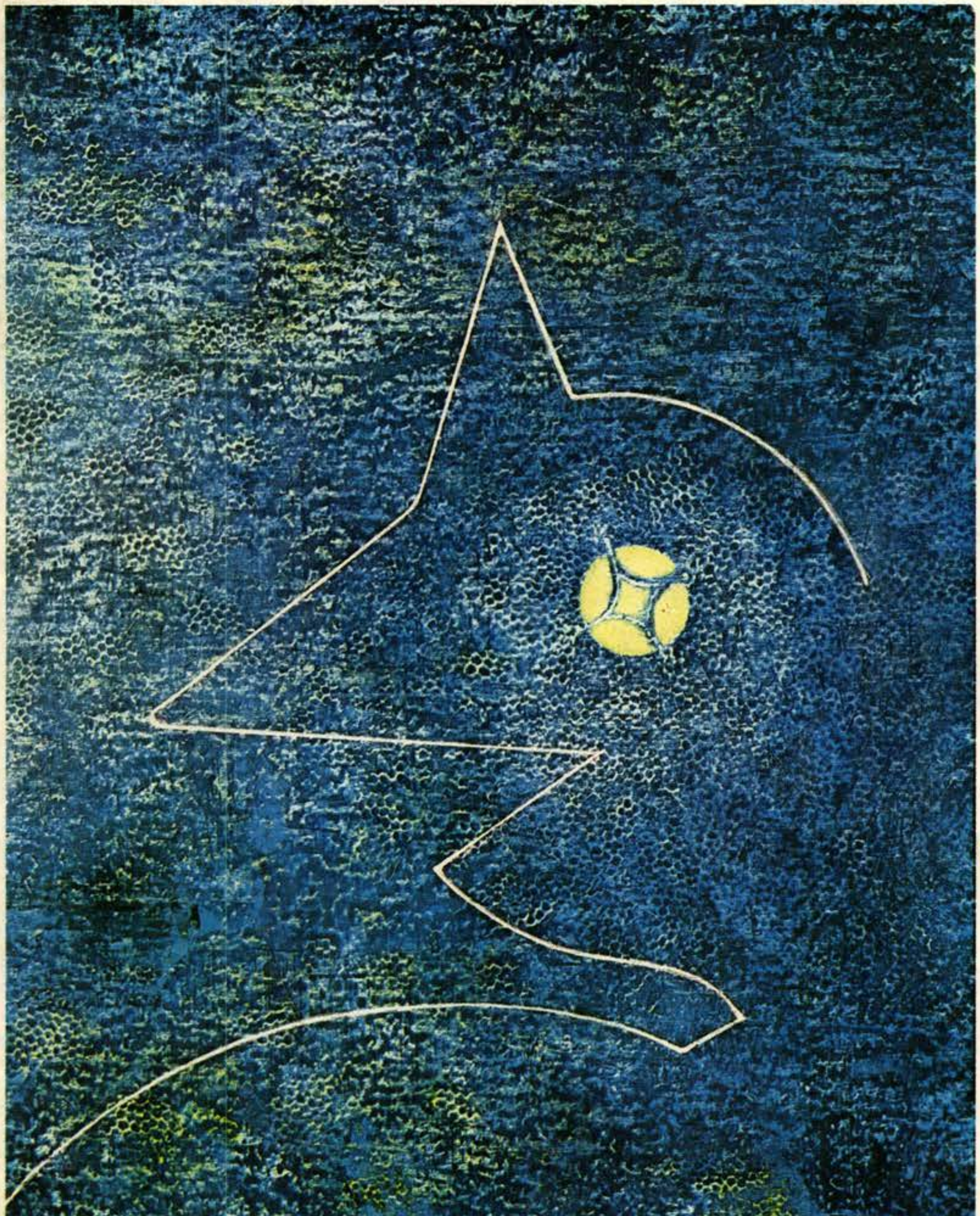
bizim belde
TOPLUM DÜŞÜN LEYLEY
EKİM '86 400 TL.

1980 SONRASINDA TÜRK ŞİİRİNE BAKIŞ

TOPLU SÖYLEŞİ

ARİF DAMAR
CAN YÜCEL
KEMAL ÖZER

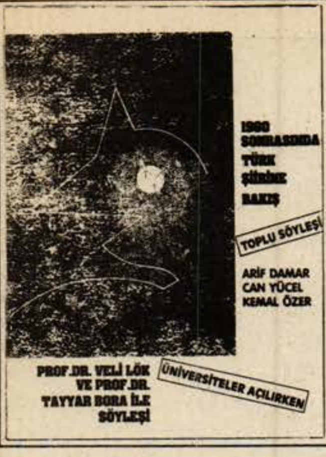
PROF.DR. VELİ LÖK VE PROF.DR. TAYYAR BORA İLE SÖYLEŞİ

ÜNİVERSİTELER AÇILIRKEN

SANAT ADAM

EKİM 1986 SAYI:11 500 LİRA (KDV dahil)

Çıktı!

Kapak Resmi

Max Ernst
«Ekim»
1968

DÜŞÜN

Sahibi ve Yazıişleri Müdürü: Hüseyin Ekici
Genel Yayın Yönetmeni: Oya Köymen
Teknik Yönetmen: H.Metin Tan

Aylık Dergi Ekim'86 400 TL (KDV dahil) Yurt dışı 3 DM
Bizim Belde Toplum Düşün Sanat/**Sayı 31** • **Ofset Hazırlık:** Kros Matbaacılık • **Baskı:** Yeni Doğuş Matbaacılık Merter-İstanbul • **Kapak Baskısı:** reyo • **Dağıtım:** Hürriyet Holding A.Ş. • **Yönetim Yeri:** Divanyolu Işık Sok. Işık Han No. 3/52. Sultanahmet-İstanbul • **Yazışma Adresi:** Nuruosmaniye Caddesi No: 5 K. 3 Cağaloğlu-İSTANBUL

ABONE KOŞULLARI: Yurt İçi Yıllık 4.500 TL. • Yurt Dışı Yıllık 40 DM (Posta ücreti dahildir) • Abone bedeli posta havalesiyle **Düşün** Dergisi Nuruosmaniye Cad. Atay Apt. No. 5. Kat 3. Cağaloğlu-İSTANBUL adresine ya da De Basım Yayım Ltd. Şti. Yapı Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi Hesap No. 2558.5'e gönderilebilir. Dergimiz 1-24 sayıları ciltli olarak satışa sunulmuştur.

NOT: Dergimize gönderilen yazı ve şiirler yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez

CAN YÜCEL

ÇALINDI

Kapı çalındı
Açmaya davranayım derken
Uyandım ki
Çamların altında yatmıyor muymuşum
Sırtüstü,
Hücum etti gözlerime
Göğün mavisi

Hoş
Böyle de
Kapıyı açtım sayılır
Diğ mi

Aynı kapıya çıkmasa bile

Seçimler ve Demokrasi

Sabahattin Kerim

Eylül 1986'da yapılması kararlaştırılan milletvekili ara seçimleri, Türkiye'nin siyasi gündeminde baş sıradaki yerini koruyor. Bu yazı okurun eline geçtiğinde seçimler sonuçlanmış olacak. Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi ve 29 Eylül 1986 günü ortaya çıkacak «yeni» siyasi tablonun tartışılması gündeme gelecek. Şayet iktidar partisinin oylarında dramatik bir azalma olursa, bir başka deyişle ANAP'ın elde ettiği oy yüzdesi Türkiye geneline teşmil edildiğinde TBMM'de elde edeceği sandalye sayısı, bugünkünün çok altına diyelim 150 civarına düşerse, muhalefet partilerinin «erken genel seçim» talebini öne sürmeleri ihtimali bir hayli güç ve taraftar kazanacak. Aksi halde, yani seçmenin hatırı sayılır bölümü, çekilen bunca sıkıntıya rağmen, derviş sabrıyla genel seçimlerin normal tarihine kadar beklemeyi ve Özal'ın, fakiri iyice fakirleştiren politikasına iki yıl daha katlanmayı göze alırsa, mevcut parlamento bileşiminin seçmenin gerçek eğilimini yansıtmadığını en fazla dillerine dolayanlar dahi, erken bir seçim konusunda hiç olmazsa bir süre için susmak zorunda kalacaklar. Ancak şu ana kadar yapılan anketlerin sonuçlarına bakılırsa ANAP'ın oy yüzdesinde hissedilir bir azalma olacağa benziyor. Dolayısıyla «erken bir genel seçim» talebinin siyasi perspektifte güncelliğini korunması hiç de zayıf ihtimal değil. Kaldı ki, genel seçimler vaktinde de yapılsa, seçim olayı Türkiye'de siyasetin ana motiflerinden birisi olma özelliğini koruyacak gibi. Öyleyse seçimler üzerine tartışmanın bir anlamı ve yararı var demektir.

Genel oy hakkının, demokratik hak ve özgürlüklerin en önemlilerinden birisi, hatta başta geleni olduğu söylenir. Bir bakıma doğrudur da. Ama kimileri bu «doğru» 'luk derecesini en uç noktaya kadar zorlayıp, «demokrasi=seçimler» formülasyonuna varırlar. Bizde yapılan hemen daima böyle olmuştur. Yaygın bir anlayışa göre Türkiye'de demokrasiye 1950 seçimleriyle geçilmiştir. (Cumhuriyet tarihinde birden fazla partinin katıldığı ilk seçim olan 1946 genel seçimleri hileli kabul edildiği için «demokrasiye geçiş» ancak 1950'de olabilmiştir.) Benzer şekilde 12 Eylül döneminden çıkılıp «demokrasiye geçilmesi» nin dönüm noktası olarak da 6 Kasım 1983 seçimleri ve onun «eksiğini giderici» anlamda «tamamlayıcısı» olduğu ileri sürülen 25 Mart 1984 mahalli seçimleri alınmaktadır. Açıktır ki, bu tür değerlendirmeler demokrasiyi seçimlerden ibaret gören anlayışın türevleridirler.

Demokrasinin, ait olduğu sosyo-ekonomik formasyona bağlı olarak farklı öz ve biçime sahip çeşitleri olduğu bilinir. Bu nedenle tek başına «demokrasi» kelimesi, soyut kavram olarak bir şeyler anlatır ama somut durum hakkında yeterli bilgi vermez. Örnekleyecek olursak antik çağın ünlü «Atina demokrasisi» ile günümüzde dillerden düşürülmeyen «Batı demokrasisi» arasında hem öz, hem de işleyiş bakımından dağlar kadar fark vardır. Oysa çoğu zaman demokrasi kelimesi tarih boyunca sanki tek bir demokrasi olmuş, o da çağımızdaki «Batı demokrasisi» imiş ve sonuna kadar da hep bu demokrasi devam edecekmiş gibi kullanılmaktadır.

Bu yanlışlık ise, ister bilerek yapılsın ister ihmal sonucu, tartışmaları adeta sağırlar diyaloğuna döndürmektedir.

«Batı demokrasisi» nin öbür- ve bilimsel- adı, bilindiği gibi burjuva demokrasisidir. Böyle olmasının da sebebi açıktır. Her demokrasi -bir devlet biçimi olarak- sosyal bir sınıfın damgasını taşır. Bu sınıf ise egemen sınıftan başkası olamaz. Ve bilindiği gibi, antagonist sınıf çelişkilerini taşıyan bir toplumda demokrasi hangi sınıfın damgasını taşıyorsa ancak o sınıf- veya çeşitli egemen toplum kesimlerinin ittifakı- için demokrasi, toplumun geri kalanı için ise söz konusu sınıfın- veya ittifakın- hegemonyasıdır. Ancak «Batı demokrasisi» nde genellikle her yurttaşın- biçimsel olarak- eşit haklara sahip olması, bu hegemonyanın varlığını bir ölçüde

perdelemektedir. Bu durum da, sanki «Batı»'da «gerçek demokrasi»'ye ulaşıldığı izleniminin yaratılması için elverişli şartlar sağlamakta ve böylece soyut «demokrasi» kavramı ile somut «Batı demokrasisi» nin özdeş oldukları yanıltmacasının yaygınlaşmasını mümkün kılmaktadır. Bu yüzdendir ki, somut bir durumu ve somut bir toplumu tartışırken «demokrasi» kavramını soyut olarak kullanmamakta, kullanmak gerektiğinde de onu, özdeşmiş gibi gösterilmek istenen «Batı demokrasisi» nden ayırdetmekte yarar vardır.

«Demokrasi» yi soyut kavram olmaktan çıkarıp ona somut gerçeklik kazandırmanın yolu onun ayağını, bulunduğu topluma bastırmak,bir diğer deyişle onun somut muhtevasının ne olduğuna bakmaktır. Evet «Batı demokrasisi» aynı zamanda burjuvazinin bir hegemonyasıdır ama bu son değerlendirmede böyledir. Onu aynı zamanda demokrasi yapan bu demokrasinin muhtevasıdır, «Batı demokrasisi»nde var olan demokratik haklar ve özgürlüklerdir. Ve «genel oy hakkı» da demokratik haklardan sadece birisidir. Bu anlamda demokrasiyi seçimlere indirgeyen anlayış, «Batı» da şu anda var olan demokrasiye bir hayli yabancıdır.

Tabii böyle olmasının nedeni «Batı demokrasisi» ne damgasını vuran sınıfın demokrasiye pek meraklı, yahut saygılı olması değildir. «Batı demokrasisi» ni bir tür demokrasi yapan, o demokrasinin somut muhtevasını oluşturan haklar ve özgürlüklerdir. Ve bunların büyük çoğunluğunda —genel oy hakkı dahil— burjuvazinin imzası yoktur. «Batı»'da bugün var olan demokratik hak ve özgürlüklerin çoğu geniş emekçi yığınların uzun yıllar süren meşakkatli mücadeleleri sonucu kazanılmışlardır. «Batı»'nın burjuva demokrasisi, bir yanıyla burjuvaziye rağmen elde edilmiş bir demokrasidir. «Batı demokrasisi» nin —burjuvazinin bir tür hegemonyası olmasına rağmen— çalışan geniş kitleler için değerli olan yanı, çoğu zaman onların canları ve kanları pahasına kazanılmış ve savunularak topluma maledilmiş olan, sendikalaşma, grev ve

Ferruh Doğan

toplu sözleşme yapma, sınıf esasında siyasi parti kurma, her alanda mesleki ve yığınsal örgütlenme, düşünce ve görüş bildirmek için, yayın, gösteri gibi imkânlardan sınırsız yararlanma, seçme ve seçilme hakkının varlıklı kişilerin imtiyazı olmaktan çıkartılıp tüm yurttaşlara tanınması vb. demokratik hak ve özgürlüklerdir.

«Demokrasinin bir bütün olduğu» nu söyleyenler bu anlamda haklıdırlar. Gerçekten yukarıda sıraladığımız belli başlı demokratik haklar «Batı demokrasisi» nden çıkarıldığı ve sadece seçim hakkı bırakıldığı zaman geriye kalan her şey olur ama demokrasi -bir «Batılı» nın gözünde- asla olmaz. Çünkü iki seçim arasındaki uzunca bir süre için ülkenin yönetiminin sınırlı sayıda kişinin elinde denetimsiz bırakılmasını kimse tasavvur bile edemez.

Aslında «demokrasinin bir bütün olduğu» görüşü doğru değildir. Çünkü burada kastedilen «Batı demokrasisi» hiç bir zaman tutarlı bir bütünlük oluşturmamıştır, oluşturamaz da. O, daha «laissez faire, laissez passer» döneminde de «Batı demokrasisi» idi, emekçi yığınların pek çok haklara sahip oldukları günümüzde de «Batı demokrasisi» dir. Ama bugün bile «Batı»'da tek tip, stândart bir demokrasi bulunmaz. Örneğin İtalya'da Komünist Parti'nin üyeleri güvenlik örgütlerinde dahi en üst mevkilere kadar gelebilirlerken, Federal Almanya'da komünistlerin devlet kurumlarında çalışmaları, hatta öğretmenlik yapmaları yasaktır.

«Batı demokrasisi» tarihsel bir süreçtir. Bu demokrasinin daha ileri götürülmesi, mevcut hakların daha geliştirilmesi, daha fazla haklar elde edilmesi için kitlesel mücadele verilmektedir. Tabii karşı taraf da boş durmamakta ve genellikle muhafazakâr hükümetler vasıtasıyla, kazanılmış demokratik hakları geri almak, bunlar üzerine kısıtlamalar getirmek için çeşitli yollara başvurmaktadır. Kısacası karşılıklı güçlerin bileşkesinde oluşan «Batı demokrasisi» her an değişebilen dengeleri bağrında barındırmaktadır. Ve miyadını doldurup yerini sosyalist demokrasiye

Ferruh Doğan

bırakana kadar «Batı demokrasisi», değişebilen muhtevalarda «bir bütün» olmaya devam edecektir. Sosyalist demokrasi ise burjuva demokrasisinde var olan, emekçi halkın bunca emeği geçmiş demokratik hak ve özgürlükleri tevarüs ederek, ama şimdi bunlarla birlikte daha yenilerinin oluşturduğu eskisinden farklı bir demokrasiyi devamlı zenginleştirerek ve en önemlisi eskisindeki burjuva damgasını silip yerine emekçi kitlelerin damgasını basarak yeni bir «bütün» —ama muhtevası dolayısıyla bütünlüğü devamlı gelişen bu anlamda bütün olmayan bir bütün— oluşturmaktadır.

Gene de, içinde bulunduğumuz şartlarda «demokrasinin bir bütün olduğunu» savunanlara arka çıkmak, onlarla birlikte davranmak gerekir. Çünkü onlar, demokratik hak ve özgürlüklerdeki yoklukların, eksikliklerin ve kısıtlamaların, «ülkenin şartlarını» bahane yapıp yerinde ve doğru olduğunu iddia edenlere karşı çıkarlarken böylesi bir sava başvuruyorlar ve bunun için de haklılar. Üstelik o kadar haklılar ki, ötekilerin yokluğunda ve kısıtlanmışlığında seçim hakkı da «genel» olmaktan çıkıyor. Bir başka deyişle seçim hakkı ile öteki demokratik haklar arasında öylesine karşılıklı, deyim yerindeyse organik bir ilişki var ki, ötekiler olmadığı ya da kısıtlandığı zaman kâ-

ğıt üzerinde tanınmış olan genel oy hakkı da hatırı sayılır bir yara alıyor. Açıkcası rejim «demokrasi eşittir seçimler» formülasyonunu benimseyenlerin dahi yetinebilecekleri bir demokrasi olmaktan çıkıyor.

Genel oy hakkının özü, belirli yaşa gelmiş her yurttaşın seçme ve seçilme özgürlüğüne kayıtsız şartsız sahip olmasıdır. Bunlardan seçme hakkı bugün Türkiye'de 21 yaşının üzerindeki her yurttaşa tanınmıştır. Hatta o kadarla da kalınmamış, bu hak, yerine getirilmediği takdirde cezai müeyyidesi olan yasal bir görev haline getirilmiştir. Ne ki, seçme hakkının böylesine tahkim edilmiş olması kâğıt üzerindedir ve içinde bulunduğumuz şartlarda seçmenin özgürce seçimini yapması mümkün olmamaktadır. Ara seçimlerle ilgili somut bir örnek verecek olursak Türk-İş seçim yapılacak illerden dördünde miting yapma kararı almıştır, fakat mitingler için izin verilmemiştir. Böylece bu illerde seçmenlerin, en başta da işçilerin kanaatlerinin oluşmasına kısıtlanma getirilmiş, seçme hakkının özgürce kullanılması engellenmiştir.

Daha önemlisi, seçmenin seçimine sunulacak alternatifler üzerindeki mevcut kısıtlamadır. Seçimlere katılan partiler arasında en solda yer alanlar iki sosyal demokrat partidir. Oysa aklı da gönlü de sosyal demokrasiden daha solda olan azımsanmayacak bir seçmen kitlesi vardır. Geçmişte yüz binlerle sayılan bu seçmen kitlesinin milyonluk bir potansiyele eriştiği tahmin edilmektedir. Açıktır ki bu seçmenler seçme hakkından tamamiyle mahrum bırakılmışlardır. «Sosyal demokrasiden daha solda olanlar boş durmayıp partilerini kursalardı ve seçimlere katılsalardı» demek meseleyi çözmez. O zaman 1963 yılından beri yapılan her seçime katılabilme becerisini göstermiş solun 12 Eylül 1980'den sonra başlayan dönemde yapılan üç seçime neden bir türlü katılamıyor olduğunu açıklamak kolay olmaz. Düşünülsün ki 1960'lı ve 70'li yıllarda Anayasa'nın sosyalist bir partinin kurulmasına engel olup olmadığı asla tartışılmamıştı. Oysa görüyoruz, solda bir parti kurulması girişimlerinde 1982 Anayasası'nın böyle bir partiye engel olup olmayacağı uzun uzun tartışılıyor.

Seçme hakkındaki durum böyle iken seçilme hakkındaki durum daha da vahim. Çünkü aklındaki ve gönlündeki alternatifi seçmekten mahrum edilmiş seçmenler seçme hakkından tümüyle men edilmiş değiller. Onlar bu sefer gönülleri yatmasa da akıllarını kullanacaklar ve oylarını demokrasi mücadelesine azami katkıda bulunacak doğrultuda kullanacaklar. Oysa seçilme hakkı için durum başka. Seçilme hakları belirli bir süre için ellerinden alınmış eski siyasilerin yanı sıra seçilme hakkını eskiden de kullanmış, bugün de kullanabilecek seçimlerde alternatif oluşturabilecek sol partiler yasaklı. Bunlara ilaveten yukarıda da değindiğimiz gibi sosyal demokrasiden daha solda bir parti de oluşabilmiş değil. Seçilme hakkının böylesine derinden yaralandığı bir durumda genel oy hakkının geçerli olduğunu söylemek, hele buna pek özenilen «Batı demokrasisi»nin insanını ikna etmek her halde pek kolay olmasa gerek.

Hemen altını çizeyim ki bütün bunlar, ara seçimler dolayısıyla kısaca yapılmış bir durum tespiti, yoksa yakınma değil. Çünkü olumsuzlukların üstesinden nasıl gelineceği de tespitlerde «mündemiç». Özellikle «Batı demokrasisi»ni bir tür demokrasi yapan esas öğenin, o demokraside var olan demokratik hak ve özgürlükler olduğu ve bunların çoğununun çalışan geniş yığınların cansiperane mücadelesiyle kazanıldığı doğruysa —ki doğru— o zaman ülkemizde de ne yapılması gerektiği ayan beyan ortaya çıkıyor.

Tabii bu noktada «orada insanlar demokratik hak ve özgürlükleri kazanmak için ne çabalar harcamışlar, ne baskılara katlanmışlar, oysa Türkiye'de bunların mücadelesi daha yeni veriliyor, bu konudaki kısıtlamaların, yoklukların giderilmesi için daha uzun yıllar mücadele etmemiz gerekecek» karamsarlığına kapılıp uç noktaya savrulmak hiç de doğru olmaz. Nasıl Türkiye'nin kapitalizme geçmesi için buhar makinesinin yeniden keşfedilmesine ihtiyaç olmadıysa, Türkiye'de demokratik hak ve özgürlüklerin tümüyle geçerli olması için de sıfırdan başlamak asla gerekmiyor.

Zaten sıfır noktasında da değiliz. Bugün yok olanların önemli bir bölümü kısa bir süre önce vardı. Üstelik uğrunda mücadele verilerek kazanılmışlardı. Ne ki yeterince kök salmalarına vakit kalmadığı, yığınlar tarafından sanki vücutlarının birer uzvuymuşçasına benimsenemedikleri için fazla zorluğa uğranmadan kaybedildiler. Ama yine de bir kısım kökleri içeride kaldı. Hiç kuşku duyulmasın ki, bu kökler, belki istendiği kadar çabuk değil ama mutlaka ağaçlarını büyütecekler.

Üstelik dünyamız geçmişe kıyasla bir hayli küçüldü ve daha da küçülüyor. Değişik ülkelerden işçiler, emekçiler birbirlerini daha iyi tanıyorlar, daha iyi anlıyorlar, daha birbirlerine yakınlaşıyorlar. Güney Afrika'da vurulan karaderili bir işçi için Renault fabrikasında çalışan bir Fransız işçinin yüreği daha bir cız ediyor, yumruğu daha bir sıkılıyor. Kimse «biz haklarımızı elde etmek için o kadar kanımızı döktük, hele onlar da bu yollardan geçsinler bakalım» demiyor. Akıtılan her damla kanın, dökülen her gözyaşının, insanoğlu ileriye doğru yürüyüşüne güç kattığına, dünyamızın daha mutlu yarınlarının harcını suladığına inanan işçilerin, emekçilerin sayıları hızla artıyor. Türkiye'nin çalışan, emeğini alın teriyle kazanan insanı yalnız değil. Sadece kaybettiklerini değil, hiçbir zaman sahip olmadıklarını da tümüyle kazanmak için önce kendisinin davranması gerektiğini her geçen gün daha iyi anlıyor. Bunun yanı sıra emekçi halkların kendi dünyalarını kurma yolunda elde ettikleri başarılarla birlikte, çalışan insanların kazanımlarının tümünün gezegenimizin koca emekçiler ailesine malolması her ülkeden çalışan insanların oluşturduğu safların daha bir pekişmesi, karşılıklı dayanışma ve yardımlaşmanın daha bir güçlenmesi, onu —Türkiye'nin çalışan insanını— daha bir yüreklendiriyor. □

Kamu Vicdanının Üzeri Kabuk Bağlıyor

Bâki Uğur

Kimileri hiç bilinmeyen kıyı bucak yerlerden çıktı geldi. Sonradan onlara «halkımız»ın iş bilir, çalışkan, dinç evlâtları denildi ve hayranları hızla çoğaldı. Başkaları hep bilinen yerlerdendi: İki neslin kanıksanmış cicibeyleri ve ricalı devlet!

Aralarında derin yetişme ve görgü ayrılıkları da olsa hepsinin dünya görüşü ihtiraslarına denkti. Onlar ki bir çırpıda kazanılmış servetin ya da devlet katında ödüllendirilen maceranın hiç hesabı verilmeyeceğine hep güvenerek çalışmayı ve olduklarıyla değil, olabildikleriyle övünmeyi meslek edinmişlerdi, aynı çizgide birleştiler: hepsi ülkeye hizmet için yanıp tutuşuyordu, hepsinin ve her birinin çıkarı ülke çıkarıyla birdi, hepsinin ve her birinin ve de ülke çıkarının tek kelimede özetlenebilir düşmanı ortaktı: GREV.

Ülkeye hizmette bir önceliği o konuya verdiler ve en çok onunla, işçiye «haddi»nin bildirilmiş olmasıyla övündüler. İşçinin rızkına ket vurmadan, yoluna dağ gibi engel yığmadan ne bir şey olabileceklerini, ne de bir şey olmayı hayal edebileceklerini biliyorlardı... Sonra kendilerinden gayri herkesin çıkarıyla ülke çıkarı arasında zorun yasak duvarları örülüyken kendilerini bilinen ve bilinebilecek olan, yapılan ve yapılabilecek olan, düşünülen ve düşünülebilecek olan her şeyin olmazsa olmaz mutlak hakemi yerine koydular. Milletin göz nuru, alın terini gasp ve yasakçılık ülkeye hizmetin/sahiplenmenin kıstası oldu... Daha sonra imkânlarıyla sınırlı da olsa, geleceği sağlama almaya baktılar. Üç yıl, üç yıldı; beş yıl, beş yıl. Emrivakinin tekerrürünü önlemek için emrivakiyi olabildiğince sürekli kılmak, olağanlaştırmak gerekiyordu. Özgürlüğün, en meşru hakların inkârı ülke çıkarının, toplumda sulh ve sükûnun ve istikrarın, bireyin mutluluğunun baş güvencesi sayıldı. Ülke çıkarı da, toplumda sulh ve sükûn da, bireyin mutluluğu da onların ve onlar gibilerin müstakar mutluluğunda mündemiçti.

Sonra ülkede yerle gök arasında ne varsa, dağ, taş, su, gün ışığı, on iki yaşında çocukların oyun saatleri, kadının iffeti, erkeğin erdemi, dünyadan umudu kestirilmiş müminin imanı rasgele satışa çıkarıldı. Ellerinin değdiği her şeyi ilk gelene en makûl fiyata satmaya hazırdılar, çünkü varlıkları hırslarına ne kadar denk de olsa doğru dürüst kendilerinin denebilecek hiçbir şeyleri yoktu. Ne bir sağlam kazık, ne de bir güzellik! Kimi iki göbek öncesi, kimi daha dünden bir gün önce hiçten gelmişlerdi, her an hiç yoluna gidebilirlerdi. Zamanları dardı. Onun için neyi kime ne kadara sattıklarına bile değil, satışa bakıyorlardı. Çıkarları yarının birikiminden çok, bugünün yağmasındaydı. Yağmayı çeşitlendirmede, teşvikte çok çabuk uzmanlaştılar. Giderek pervasızlığı, cüreti, milletin gözünün içine baka baka köşeyi dönmeyi, dalaverayı ve kaba oyunu, el çabukluğunun her çeşidini, «biz yaptık oldu»yu erişilmez sanat katına yükselttiler. Ülkeye hizmet adına ülkede olmayacak şey bırakmadılar. Seviyesizliğin boyutu kendini insan yerine koyan herkesin boyunu aştı.

Şimdilerde iş iyice çığrından çıkmış görünüyor. Satışta, satışın tertibinde ve icrasında hiç bilinmedik, duyulmadık yeni beceriler icad edildi. Vurguna tehaccüm her sınırın ötesine vardı. Neye güveneceğini, nesiyle övüneceğini bilemeyen milyonlarca yurttaşın, çalışan halkın işini, aşını, sağlığını, çocuklarının eğitimini, ahlâkını ve onurunu, geleceğini har vurup harman savurma kavgası alabildiğine kızışıyor. Emekçinin alın teri fakir fukara fonlarına akıtılırken rezaletler birbirini kovalıyor. Yârâna atfedilen marifetlerin gürültüsü arşı âlâya çıktıkça vurdum duymazlık adım adım tırmanıyor; halkın ekmek derdiyle, geçim telâşıyla alenen ve arsızca alay ediliyor. Hayat pahalılığı habire artırıla artırıla talanın hesabı talana uğrayanlara çıkartılırken Kocamustapaşa'dan Nişantaşı'na aktarılan altı kaval üs-

tü şişane sıkmabaş modasına su gibi para harcanıyor. Kamera karşısında pişmiş kelle gibi sırıtan, boyunlarına şirinlik muskası takılı en kodaman talancıların, profesyonel holding vurguncusu çayır şaklabanlarının dedisi-kodusu boyalı basında allanıp pullanarak kitlelerin ilgisine sunuluyor. Yetenekleri, yetkileri insan sömürmedeki becerileri ve cüzdanlarının şişkinliğiyle ölçülü para pul erkânı ülkeye ve dünyaya nizamat vermekte birbirleriyle yarışıyorlar. Sözümona «liberal» basın da buna çanak tutmakta elinden geleni esirgemiyor. Kör kör parmağım gözüne servetle fakrü zaruretin kaynaştığı, kısa yoldan paraya, lükse konma uğruna her kolpanın, her biçim allahsızlığın mübah sayıldığı bir hayat yolunu topluma dayatmak için ne gerekirse yapılıyor, bu uğurda tüm değerler feda ediliycr. Kamu vicdanının üzeri Haliç suyunda yüzen liman süprüntüsü gibi kabuk bağlıyor.

Ve bütün bunlara rağmen ülke çıkarına hizmetin almaşık kabul etmediğine yine de herkesi ikna için akla geldik gelmedik her yola, çareye başvuruluyor. Halkın emeğini ve huzurunu, dirlik düzenlik dileğini, hayal gücünü ve ayakta kalabilme iradesini üç beş parababasıyla üç buçuk yerden bitme kurnazın çıkarına alet etmenin yollardan tek yol, çarelerden tek çare olduğuna inanmayan kim varsa ya çağdışı ya vatan haini ilan ediliyor. En temel yurttaş hakları karakuşî yasalar, karanlık uygulamalar ve hayasız demagojilerle ayaklar altında çiğnenirken siyaset hergün biraz daha parababalarıyla parababalarının maaşlı-pirimli adamlarının, nerde ne iş çevirdikleri bilinen/bilinmeyen şaibeli kişilerin, namusu kendinden menkul finans kurtları ya da yerel yönetim uğrularının at koşturduğu kapalı av alanına çevriliyor. Ve ele geçmiş fırsatın üstüne oturmamayı enayilik belleyenler bütün toplumu enayi yerine koyarken aralarında en iş bitiriciler küt parmaklarını ikinin biri icraatlarının içinden gözümüzün içine soka soka geçmiş ve gelecek hizmetlerin bilançosunu sergiliyor.

Çalınmadık bir gözlerimizin akı kaldı. □

Tan Oral

Bir Fenomen'in Kendi Ağzından Portresi

"Liseyi yatılı okudum. Öğrenci temsilcisiydim. Politikacı olmayı daha o zamandan kafama koymuştum. 'Milletvekili olacağım,' derdim. Ördek avına çıkarım. Ata binerim. Ayrıca Falanca Yoğurt Fabrikası da bizim. En büyük merakım sık sık araba değiştirmek. Gelecekte de başbakanın sayın Özal olmasını isterim. Bir arabayı en çok beş altı ay kullanır satarım. Yerine yenisini alırım. Örf ve adetlerin kaybolmadan sürmesini isterim. Türkiye gün geçtikçe büyüyor ve gelişiyor. Tabii Başbakanımız sayesinde. Biz aile olarak hep sağcıyız. Benim de herkes kadar batıl inancım var. Ben aslında doğru dürüst askerlik yapmadım. Baraka gibi bir yer vardı. Ben tam bu barakanın yanından geçerken içine girerdim. Kimse yokluğumu hissetmezdi. Talim bitince ben bu kez barakadan çıkıp arkadaşlarımın yanına karışırdım. ANAP'a son gün müracaat ettim. Başbakanımızın onayı ile de birinci sıradan aday oldum. Sayın Başbakanımız çok akıllı. Ne yaparsa yapsın, en iyisini yapıyor. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girmeyi çok istiyordum. Ama olmadı. Çapa Diş Hekimliği Fakültesi'ne girdim. İyi ki burada okumuşum. En çok para getiren meslek. Askerde verilen karavana bana yetmiyordu. Subay karavanalarından alıp yiyorduk. Orada çalışan çocukları ayarlamıştık. Biz iki arkadaş birimiz mutfağın dışında bekliyor, diğeri camdan girip içerden yemeklerin bir kısmını getiriyordu. Başbakanımızın uyguladığı ekonomik politikayı çok beğeniyorum. Bu memleket için çalışıyor. Eşim de sayın Başbakanımızın eşi Semra Hanımefendi gibi birtakım faaliyetlere katılıyor. Kendisi de politikaya girmiş durumda. Benim taa lise sıralarından gelen bir idealim vardı. Milletvekili olmak istiyordum. İlerde daha iyi günler gelecek, buna inanıyorum. Başka ticari işletmelerimiz de var. Sayın Özal olmasaydı bu da olmazdı. Hep onun sayesinde. Türkiye'de memleketini seven kişilerin işbaşında olmasını isterim. Arabanın son model olmasına dikkat ederim. Biz gençlerin de politikada iyi yerlere gelmeleri gerekli. Temelde şunu bilmek gerekir: Türkün Türkten başka dostu yoktur. Ben bu bakımdan Özal'ı babam gibi severim. Önce Büyük Türkiye Partisi'nin kuruluşunda yer aldım. Fakat bu partinin genel havası hoşuma gitmedi. Bütün iyi mevkiler daha önceden belirli kişilerce kapılmıştı. Baktım bize verilecek iyi bir yer yok. Hareketten soğudum. Biraz kullanınca arabadan sıkılıyorum. 13 sayısını hiç sevmem. Merdiven altından geçmem. Önemli bir işe başlayacağım zaman dua okunmuş su içerim. Cebimde her zaman nazar boncuğu, çöre otu, muska, hamaylı taşırım. Aslında birkaç tane daha böyle inancım var. Fakat şimdi aklıma gelmiyor.»

*(23 Temmuz tarihli **Milliyet** gazetesinden derlendi. Hiç ekleme yapılmadı, tek kelime değiştirilmedi.)*

Kişiliğin Depolitizasyonu ve Militarizasyonu

Serol Teber

İçinde yaşadığımız barış yılında genellikle yeryüzünde üretilen, depolanan konvansiyonel ya da nükleer silahların nicelik ve nitelikleri tartışılmakta, bunların getireceği olumsuzluklar, yıkımlar sergilenmektedir. Sorunun bu yanı kuşkusuz gerçekten son kerte önemlidir ve üzerinde ne denli yazılsa çizilse azdır...

Ancak, bunun yanında, bu silahları üreten ve her an düğmeye basma gücünü ve «onurunu» şimdilik olsun robotlar ve bilgisayarlar ile paylaşmaktan «büyük gurur» duyan *insanların* gerçek kimlik kartlarının, niteliklerinin, barışçıl ya da saldırgan yanlarının, ve daha gerçekçi bir söylemeyle, *depolitize ve militarize* edilmiş *kişiliklerinin* tartışılması da kanımızca en az diğerleri kadar önemlidir. Gerçekten bu konu bilerek ya da bilmeyerek göz ardı edilmekte, bir anlamda üstü kapalı geçilmektedir. Bu bilinen bir olgudur; ve insanlar hemen hemen her zaman en son kendi kişiliklerinin tartışma konusu yapılmasına büyük bir eğilim duyarlar. Hatta bunda direnirler.

Biz, bu görece kısa yazımızda, bu konuda, bilim-düşün dünyasında önemli yankılar oluşturan iki uygulamalı deneyi anımsatmak ve bunlardan çıkan kimi ipuçlarını sergileyip, bir yanıyla olsun sorunu tartışmaya açmak istiyoruz.

KAPLUMBAĞA TEKNİĞİ UYGULAMASI (1)

New York Üniversitesi'nde, genel olarak tüm insan davranışlarını ve özel olarak, giderek artan saldırganlık olaylarını irdelemek ve olabildiğince denetim altına almak amacıyla sürdürülen çalışmalara bir yenisi katılmış. Ve son on yıllarda «Kaplumbağa Tekniği» adı verilen ve insanları yeni bir yöntemle depolitize etme-koşullandırma girişimi geliştirilmiştir. Kaplumbağa Tekniği hızla yaygınlaşmış; ABD çapında pek çok okul ve eğitim kuruluşlarınca benimsenip uygulanmaya ve hatta televizyon-basın-yayın vb. gibi kitle iletişim araçları yoluyla da geniş halk yığınlarına öğretilmeye başlanmıştır.

Kaplumbağa Tekniği uygulaması, koşullandırma yöntemi dört temel öğeden oluşmaktadır...

1. Kaplumbağa Reaksiyonu;
2. Gevşeme;
3. Çevreyle-toplumla sürtüşme yaratan sorunları insanın kendi kendine ve kişiliğinin içinde çözümlenmesi;
4. Kişiliği güçlendirme.

Uygulamanın ilginçliği adından da anlaşılıyor. Burada temel amaç ve sorun, toplumda ortaya çıkan tüm sürtüşmelerden çelişkilerden bireyi-kişiliği sorumlu tutmak. Ve bunları çözmesi için bireyi-kişiyi dış dünyadan yalıtlayıp, bir kaplumbağa gibi kabuğunun altına saklamak, *depolitize* etmek ve orada, bireyi-kişiliği yeniden «rehabilite» etmektir. Bu olgu, deneyin-eğitimin-koşullandırmanın temel düğüm noktasını oluşturmaktadır.

Uygulamanın yaygınlaştırılması için başlangıçta eğitimciler, psikologlar, psikiyatri uzmanları ve toplumbilimciler birlikte çalışmışlar; sonra, bu uygulama, televizyon ve diğer yayın organları aracılığıyla da yığınsal olarak sürdürülmüştür.

Uygulamaya ilk kez, New York kentinin varoşlarından, işsizliğin yoksulluğun kol gezdiği bölgelerden başlanmış, sonra diğer kentlerin benzer yörelerine de uygulanmıştır. Yöneticiler, öncelikle bu bölgelerin pasifize-depolitize edilmelerini sağlamaya çalışmışlardır.

Kaplumbağa Tekniği uygulaması bir kısa öyküyle başlamaktadır. Bunun kısa bir özeti şöyle toparlanabilir: Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde, bir küçük kaplumbağa varmış. Altı yaşındaki küçük kaplumbağa daha yeni okula başlamış. Ancak, bu küçük yaramaz, okula gitmeyi, disiplin altına girmeyi hiç sevmezmiş. O, daha çok evde anasının, kardeşlerinin yanında kalmak ister, öğretmenin sözlerini dinlemekten, kendisine verilen görevleri yerine getirmekten nefret edermiş. O, dışarılarda dolaşmayı, arkadaşlarıyla oynamayı, resim kitaplarını boyamayı severmiş. Fakat karatahta üzerinde çalışmak, okulda sessiz oturmak ve öğretmenlerinin anlattıklarını din-

lemek ona zor gelirmiş. Konuşmadan, tartışmadan, soru sormadan duramazmış. Okul yolunda, her gün kendi kendine konuşur ve «bugün kimseye soru sormayacağım» diye söz verir, ancak, okula gidince gene tartışır, soru sorar, hem kendi kızar hem de başkalarını kızdırırmış. Böylece onun adı *geçimsiz-saldırgan* «kötü kaplumbağa»ya çıkmış. Ve bizim küçük kaplumbağa çok mutsuz bir yaşam sürmeye başlamış...

Özellikle üzüntülü olduğu bir gün, kente yeni gelmiş yaşlı bir kaplumbağaya rastgelmiş. Küçük kaplumbağa, bu 200 yaşındaki kaplumbağayı selamlayıp yoluna devam etmek istemiş. Ancak, öteki, «hey, ufaklık, bu halin ne, ne bu sıkıntı... yüzünden düşen bin parça olacak...» diye sorunca, bizimkisi dayanamamış ve bir solukta, tüm sorunlarını anlatmış. İçini boşaltmış. Yaşlı kaplumbağa, «aldırma, dur hele ben sana bir sır vereyim; senin tüm sorunlarını, korkularını saklayacağın bir yer biliyorum» demiş. Küçük kaplumbağa heyecanla, bunun nerede olduğunu sorunca, kaçın kurası 200 yıllık kaplumbağa, bilgece gülmüş ve «neresi olacak, sırtındaki kabuk» demiş; ve eklemiş, «biz kaplumbağaların ne zaman bir sorunumuz olsa, birine kızacak olsak, bu sırtımızdaki kabuğun içine çekilir, büzülür ve bekleriz. Sen de öyle yap. Kabuğuna çekil, bekle ve düşün. Kendine gel. Hem unutma, bu nedenle, biz kaplumbağalar bu kadar sevimliyizdir. Bu nedenle bizler uzun ve mutlu yaşarız. Ve bu nedenle insanlar bizleri çok severler.»

Küçük kaplumbağa, bu yeni gizli silahı ve bilgisiyle okula gitmiş. Bir kez de bunu denemek istemiş; okulda gene hır çıkmış. Soru sormak, tartışmak istemiş. Ancak aklına yaşlı kaplumbağanın öğütleri gelmiş ve hemen ellerini, ayaklarını, başını kabuğunun içine çekmiş, zırhının içine büzülmüş. Dış dünya ile olan tüm ilişkilerini kesmiş. Bir süre böylece beklemiş. Tatlı düşler kurmuş. Rahatlamış. Sıkıntılarından, sorunlarından kurtulmuş. Sonunda, yavaşça başını kabuğundan çıkarmış. Ve bir de ne görsün, her zaman asık suratlı olan öğretmeni ona güler yüzle bakıyor. Onun için övgü dolu sözler söylüyor. Onu kutluyor. Ve böylece, küçük kaplumbağa, bu davranış biçimini ömür boyu kullanmaya karar vermiş. Yıl sonunda en iyi karneyi o almış. Tüm öğrenciler onun başarılarından söz etmeye başlamışlar. Öğretmen, diğer çocuklara da, sorunları olduğunda, küçük kaplumbağa gibi yapmalarını, kollarını, bacaklarını büzüp, gözlerini kapamalarını, başlarını omuzlarının içine çekip bir kenara büzülmelerini önermiş. Bundan sonra, okulda ya da dışarıdaki günlük yaşamda bir sorunları olduğunda, öğretmen «Kaplumbağa Tekniği» diye bağırınca, tüm çocuklar, kaplumbağalar gibi kabuklarının içine büzülmeye başlamışlar. Ve giderek çocukları sakinleştirmek ve disiplin altına sokmak için, eğiticilerin, yöneticilerin sadece «kaplumbağa» demeleri yeter olmuş...

Tüm bu uygulamalardan sonra, eğiticiler-yöneticiler, Kaplumbağa Tekniği'nin insanların saldırgan davranışlarını önlemede, onları depolitize-disiplinli, otoriteye bağımlı kılmada oldukça başarılı olduğunu belirtmişlerdir... Böylece, mutlu ve uzun ömürlü ve de sevimli normal yurttaş olmak isteyenlerin, kaplumbağalar gibi davranmaları, etliye, sütlüye karışmamaları, kendi kabukları içinde yaşamaları salık verilmiştir...

★★
★

Ancak, sürekli olarak kaplumbağalaştırılan-depolitize edilen insanlarda ve toplumlarda sağlıklı kişiliklerin ortaya çıkmadığı uzun yıllardan beri bilinmektedir. Ayrıca, bu denli «normalleştirilmeye» zorlanmış insanlarda çok kez, dizginlenmesi olanaksız patlamalara gebe potansiyeller oluşmaktadır. Elli beş milyon insanın yaşamıyla noktalanan 2. Dünya Savaşı bunun en somut ve trajik sağlamasını yapmıştır. Nazi Almanya'sının otoriteye bağımlı, depolitize ve sonradan da kolaylıkla militarize edilmiş kişiliği bilinen sadistik-mazoşistik barbarlıkları sergilemiştir.

Ancak, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD'nin üstlenmeye çalıştığı yeni tarihsel rol ve de özellikle Vietnam Savaşı'ndan sonra ortaya çıkarılan kimi barbarlık ve hatta canavarlık örnekleri, bu toplumda yaşayan pek çok araştırmacının, düşünürün kafasında yanıtlanması gerekli ciddi sorular oluşturmaya başlamıştır.

★★
★

"OTORİTEYE BOYUN EĞİŞİN" ARAŞTIRILMASI (2,3.)

Yale Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden Stanley Milgram, böylesi soruların yanıtlarının somut verilerle saptanabileceği bir araştırma yöntemi geliştirmiştir. Milgram, özellikle, 2. Dünya Savaşı'nda Naziler'in yönetimindeki milyonlarca insanın nasıl olup da bu denli insanlık dışı vahşilikleri yapabildiklerini çözümlemeyi, ve bundan kalkarak, içinde beliren büyük kuşkularla, ABD toplumunda ne tür bir insan kişiliğinin üretildiğini araştırmayı amaçlamıştır.

Ancak, Milgram, deneyin sağlıklı yürümesi bakımından gerçek amacını, araştırma sürdüreceği insanlardan-deneklerden gizlemek amacıyla son kerte ilginç ve özgün bir yöntem kullanmıştır.

Denekler, Yale Üniversitesi'nin bulunduğu New Haven kentinde yaşayanlar arasından seçilmişlerdir. Bunun için gazetelere verilen ilanlarda «Yale Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde, 20 ile 50 yaşları arasındaki erkekler üzerinde *insanların bellekleri ve öğrenme yetenekleri* üzerinde bir seri araştırma düzenlendiğini ve buna katılmak isteyenlerin Yale Üniversitesi Psikoloji Laboratuvarı'na başvurabilecekleri ve bunun için de kendilerine 4 Dolar ücret ve 50 Cent de yol parası ödeneceği» duyurulmuştur.

Deney pek çok aşamalardan geçerek uzunca bir zaman dilimini kapsamış ve ortalama 1000 kadar denek üzerinde ayrıntılı bir araştırma sürdürülmüştür. Deneklerin yüzde 40'ını işçiler, yüzde 40'ını memurlar-ücretliler, ve yüzde 20'sini de serbest meslek sahipleri oluşturmuştur.

Kuşkusuz kolayca düşünülebileceği gibi, deneyin temel amacının «İnsanların bellekleri ve öğrenme yeteneklerinin» araştırılmasıyla uzak-yakın bir ilişkisi yoktur. Milgram ve arkadaşlarının asıl göster-

mek istedikleri gerçek, «özgür ve demokrat» ABD toplumunda, bir anlamda yığınsal olarak «kaplumbağalaştırılmaya» koşullanmış insanların belli bir «otoriteye» karşı davranışlarının araştırılmasını sergilemektir.

Bunun için, üzerinde araştırma yapılacak olan «sokaktaki ABD yurttaşına» deney özetle şöyle anlatılmıştır. İnsanların bellek öğrenme yetenekleri üzerine pek çok değişik kuram vardır. Bunlardan bir kısmına göre, cezalandırma yöntemi bunların en yararlılarından biridir. Biz burada bu yöntemi araştırıyoruz. Deneyin tüm sorumluluğunu Yale Üniversitesi üstlenmektedir. Sizin burada söylenenleri yapmanın ötesinde hiçbir sorumluluğunuz yoktur. Siz burada sadece, söylenenler doğrultusunda deneyi sonuna kadar sürdürmekle yükümlüsünüz.

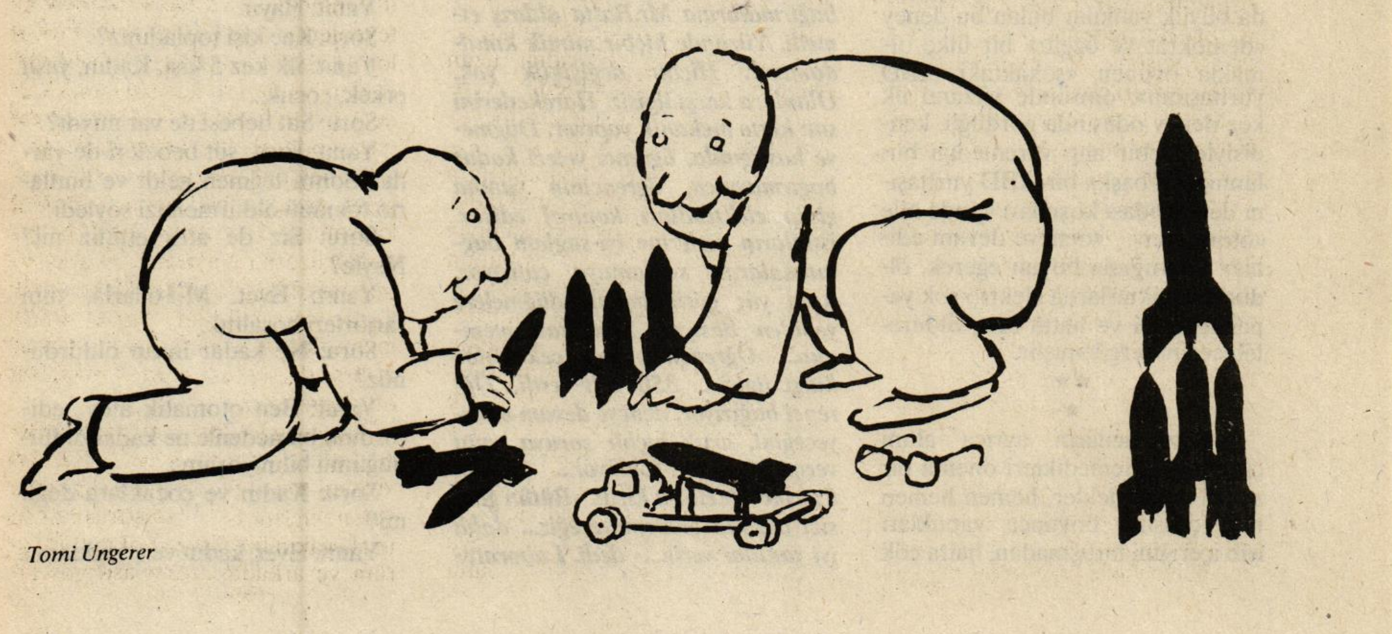
Deneye üç kişi katılmaktadır. Öğretmen, öğrenci ve deneyin sağlıklı yürümesinden sorumlu ve burada «otoriteyi» temsil eden laboratuvar personeli. Burada, asıl üzerinde araştırma yapılacak kişinin öğretmen görevini üstlenmesi gerekmektedir. Ancak bunun sağlanması dolaylı yoldan yapılır. Hazırlık odasında, denek, diğer bir laboratuvar personeli ile fakat, kendisi gibi bir gönüllü olarak tanıştırılır. Ve kura çekimiyle içlerinden birinin öğretmen diğerinin öğrenci olacakları söylenir. Ancak, masanın üzerine her ikisinin de içinde «öğretmen» yazılı kapalı kartlar konur ve önce, üzerinde araştırma sürdürülecek kişiye bunlardan birini seçmesi söylenir. Böylece denek, «tesadüfen» öğretmen olan kartı seçer. Diğeri açılmaz ve görevli senaryo gereği orada bulunan meslektaşına «siz öğrenci olacaksınız» der. Deney odasına geçilir. Burda ilk kez, öğrenci görevini üstlenen ve bu iş için eğitilen laboratuvar personeli elektrik sandalyesi benzeri bir koltuğa oturtulur. Elleri, ayakları, bedeninin çeşitli yerleri ve başı elektrotlar ile bağlanır.

Öğretmen konumundaki asıl denek ise, üzerinde pek çok elektrik düğmesinin bulunduğu bir kumanda masasının başına geçirilir. Elektrik düğmeleri 15-30-60 volt diye numaralanmıştır. Bunlar 450 volta kadar çoğalmaktadır. Ayrıca düğmelerin üzerinde, 200 volta kadar «tehlikeli» 200 volttan sonra «çok tehlikeli» ve sonra da «öldürücü» yazıları konmuştur. Böylece öğretmen, verdiği elektrik akımının nicelik ve niteliğini düğmeler üzerinden hemen okuyabilmek konumundadır.

Senaryo gereği, öğretmen, öğrencisine, örneğin «bulut-gökyüzü-yıldız-mürekkep», vb gibi kelimeler soracak ve öğrenciden bunları kusursuz tekrarlamasını isteyecektir. Öğrencinin, bunu başaramaması durumunda -ki görevi gereği öğrenci bunları sıklıkla eksik bir biçimde yapacaktır- öğretmen tarafından elektro şok verilerek cezalandırılacaktır.

Ancak burada, deneyin en canalıcı ve ilginç noktalarından birisini vurgulamak gerekir. Gerçekte, öğretmenin basacağı elektrik düğmeleriyle, «öğrencinin» bağlandığı elektrik iskemlesi benzeri koltuk arasındaki bağlantıyı sağlayan elektrik kablolarının içleri boştur. Yani, öğretmen, bastığı düğmelerle öğrencisine elektrik şoku verebilme olanağında-konumunda değildir. Fakat bunu bilmez. Tersine, deney yönünden, deneyin inandırıcılığını artırması için, küçük voltajlı bir düğmeden alınan yan bir kablo ile öğretmene aygıtın doğru işlediğinin bizzat kendisinde sağlaması yaptırılır. Ve deneye başlanır. Öğretmen, öğrencisine, önceden öngörülen kelimeleri sorar ve bunları doğru biçimde tekrarlamasını ister. Öğrenci bunların tekrarında hata yapınca ilk kez 15 volttan başlayarak cezalandırmaya başlar.

Öğrenci, kendisine her elektro şok verilişinde, voltajın yüksekliğine uygun düşecek biçimde, rolü gereği, acı çektiğini belli edecek sesler çıkarmaya, bağırmaya, yalvarmaya, deneyden vazgeçtiğini,

Tomi Ungerer

kendisini serbest bırakmalarını söyler; hatta voltaj yükseltildikçe, sağlık yönünden kritik konumlara geldiğini kanıtlayacak roller yapar.

Sonuç olarak, üzerinde araştırılma yapılan öğretmen konumundaki deneklerin hemen hemen tümü 150-180 volt'a kadar olan elektrik şoklarını vermekte hemen hemen hiçbir sakınca görmezler. Ancak bir kısmı, 200 volttan sonra, odada bulunan ve «otoriteyi» temsil eden yetkiliye, deneye devam edip etmemesi gerektiğini sormuş; ancak, «otoritenin», «deneye devam ediniz» önerisi üzerine daha yüksek voltajlı elektro şokları vermeyi sürdürmüşlerdir.

★★
★

Stanley Milgram ve arkadaşlarının sürdürdükleri «Otoriteye Boyun Eğmenin» araştırmalarının sonunda toplanan verilere göre, deneye katılanların ancak yüzde 37'si deneye başladıktan ve öğrencilerini 180-200 voltluk elektro şoklarla cezalandırdıktan sonra bu araştırmayı sürdüremiyeceklerini söylemişler ve çalışmayı kesmişlerdir. Buna karşı, deneye katılanların yüzde 66'sı, öğrencilerine öldürücü dozun üstünde 315 volt ve daha fazlasıyla elektro şok yapmışlardır. Bunlardan yüzde 40'ı, deneyi büyük bir coşku, heyecan ve hatta sevinçle karşılamış ve de «hata yapan» öğrencilerini öldürücü dozun çok fazlası olan 450 voltluk elektrik şoklarıyla cezalandırmışlardır.

Sonuçları tüm düşün dünyasında büyük yankılar bulan bu deney «demokrat ve özgür» bir ülke olmakla övünen «sokaktaki ABD yurttaşının», ömründe yüzünü ilk kez deney odasında gördüğü, kendisiyle hiçbir alıp veremediği bulunmadığı başka bir ABD yurttaşını deney odası koşulları içinde bile «otoritenin», «deneye devam ediniz» buyruğuna boyun eğerek, öldürücü miktarlarda elektro şok yapabileceğini ve hatta onu, öldürebileceğini sergilemiştir.

★★
★

Araştırmacıların ayrıca altını çizmeden edemedikleri önemli bir nokta da, denekler, hemen hemen tüm çalışma boyunca yaptıkları işin içeriğini tartışmadan, hatta çok kez ne yaptıklarını bile yeterince bilmeden, düşünmeden, kendilerine söylenenleri uygulamışlardır.

Milgram ayrıca, üzerinde deney yapılan insanların hemen hemen tümünün, araştırmanın en kritik-tehlikeli aşamalarında bile «otoritenin» «devam ediniz» uyarısı karşısında söyleyecek birşeyler bulmakta zorluk çektiklerini, ağızlarının içinde bir şeyler mırıldandıklarını, ancak bunları söz ve cümle biçimine dönüştüremediklerini söylemiş ve belki de bizim toplumsal yapımız-kültürümüz, bizlere «otoriteye» karşı konuşmak, söz söylemek, tartışmak yeteneğini vermiyor demiştir.

Milgram ve arkadaşları, içinde yaşadıkları ABD toplumunu, gerçekçi bir biçem-üslupla eleştirmişler ve olası yeni savaşlarda Nazi-ler'in yaptıklarına benzer barbarlıkların yenilenebileceği kuşkularını dile getirmişlerdir.

★★
★

Bu son kerte ilginç ve öğretici deneyin sonuçlarının biraz daha yakından görülebilmesi için, okurlarımızın sabırlarının sınırlarını son bir kez zorlama pahasına, bu çalışmaya katılanlardan -sıradan-birinin davranışlarını ve konuşmalarını kayıt eden laboratuvar protokolünü özetle anımsatmanın yararlı olacağı kanısındayım.

Denek 4. Bay Bruna Batta, 37 yaşında, kaynakçı, New Haven doğumlu.

..... Öğrencinin ilk yakarmalarına, bağırmalarına Mr.Batta aldırış etmedi. Yüzünde hiçbir mimik kımıldamıyor. Hiçbir değişiklik yok. Olanlara karşı ilgisiz. Hareketlerini son kerte mekanik yapıyor. Düğmeye bastığında, öğrenci yeteri kadar bağırmayınca, öğrencinin yanına gidip elektrodları kontrol ediyor. Bunların yerlerine iyi-sağlam bağlanmalarını sağlamaya çalışıyor. Aynı yüz görünümüyle düğmelere yeniden basıyor. Sonuçtan memnun... Öğrencinin acı çekmesine karşı ilgisiz... 350 volt verdi.. Öğrenci bağırıyor, deneye devam etmeyeceğini, artık hiçbir soruya yanıt vermeyeceğini söylüyor... Bunun üzerine Mr.Batta kızdı. «Bütün gece sizi burada beklemeyeceğiz... daha iyi yanıtlar verin...» dedi. Laboratuvar içinde çok gergin bir hava var. Öğrenci yanıt vermiyor. Mr.Batta sinirli, kızgın, yüzü gergin... Soruları hızla sordu ve 450 volt elektrik verdi... Ve onurlu, kendine güvenli hareketlerle «otoritenin» yanına gitti ve «Evet, şimdi ne yapmam gerekli » dedi... Deney sonrası yapılan olağan söyleşide, Mr. Batta, deneyi sevdiğini, söylemiş. Öğrenci için, görevini yapsaydı cezayı yemezdi demiş... Laboratuvar yetkililerinin «Size söylenenleri neden yaptınız, bunları yapmasanız olmaz mıydı?» sorusuna, «Hayır, bunun için siz bana para verdiniz. Ve ben, bana söylenenleri yapmakla görevliyim. Ben bunu böyle düşünüyorum...» diye yanıt vermiştir.

★★
★

Burada, Kaplumbağa ve Milgram deneylerinin sonuçlarını unutmadan, başka bir platformdaki bir söyleşiyi çok özet bir biçimde birlikte anımsayalım. ABD-CBS habercisi Mike Wallace, Vietnam'da uygulanan My Lai kıyımına katılmış bir askerle konuşuyor...

-Çok kısaltarak ve çok özetleyerek-

Soru: Her bir helikopterde kaç kişi vardı?

Yanıt: 5 kişi. Yere indik ve köylüleri toplamaya başladık... Halkı köyün ortasında topladık... Saklanmış bir ihtiyarı da bulduk onu da getirdik...

Soru: Bunlar savaşçı değildiler değil mi?

Yanıt: Hayır.

Soru: Kaç kişi topladınız?

Yanıt: İlk kez 5 kişi. Kadın, yaşlı erkek, çocuk...

Soru: Süt bebesi de var mıydı?

Yanıt: Evet, süt bebeleri de vardı... Sonra teğmen geldi ve bunların tümünü öldürmemizi söyledi.

Soru: Siz de ateş ettiniz mi? Neyle?

Yanıt: Evet. M-16'larla, tüm şarjörleri boşalttık.

Soru: Ne kadar insan öldürdünüz?

Yanıt: Ben otomatik ateş ediyordum,bu nedenle ne kadar öldürdüğümü bilmiyorum...

Soru: Kadın ve çocuklara değil mi?

Yanıt: Evet, kadın ve çocuklara...

Kişiliğin militarizasyonu kitle iletişim araçlarının etkisiyle birleşince ortaya silahlarla sokaklarda gezen «Rambo» özentileri çıkıyor.

Soru: Süt bebeleri de vardı değil mi?
Yanıt: Evet süt bebeleri de vardı...
Soru: Sonra ne yaptınız?
Yanıt: Köyü yeniden aradık. Yeni insanlar bulduk...
Soru: Kadın ve çocuklar...
Yanıt: Evet, kadın ve çocuklar...
Soru: Süt bebeleri de?
Yanıt: Evet, süt bebeleri de...
Soru: Bunların tümüne ateş ettiniz.
Yanıt: Evet...
Soru: Bütün bunları neden yaptınız?
Yanıt: Çünkü bana böyle yapmam söylenmişti... Ben de kolayca yaptım...
Soru: Evli misiniz?
Yanıt: Evet.
Soru: Kaç çocuğunuz var?
Yanıt: İki tane.
Soru: Süt bebeniz de var mı?
Yanıt: Evet...
Soru: Süt bebelerine neden ateş ettiniz?
Yanıt: Bilmiyorum, öylece yaptık işte...
Soru: O gün kaç kişi kadar öldürdünüz?
Yanıt: 370 kadar...

(New York Times 25 Kasım 1969).

★★
★

Sonuç olarak bir kez daha toparlamaya çalışırsak, bir üretim gücü olarak insan kişiliğinin çalışma dinamiği, günümüz dünyasında giderek artan oranlarda ilgi çekmekte, üzerinde en çok tartışılan olgulardan biri konumuna gelmektedir.

Kişilik, üretim güçlerinin diğer tüm öğeleri gibi, içinde biçimlendiği sosyo-ekonomik formasyon ile birlikte daha ileri ve daha yeni üretim biçimlerine dönüşemezse, bulunduğu eski konumunu da yitirip daha da gerilere kaymakta, hatta giderek barbarlaşmaktadır.

Grek düşünürü Heraklit'in ünlü sözleri burada da geçerlidir. Kişilik, birbirine en yakın zaman dilimleri içinde bile aynı konumunu sürekli koruyamaz. Gelişemezse geriler ya da tümüyle çöker. Bu nedenle, bir anlamda «aynı kişiliğe» iki kez üst üste rastlamak olanaksızdır. Bugün, bizler de bunun zengin örneklerini günlük yaşamımızda sıkça görüyoruz. Örneğin, normal bir dinsel birikimle materyalizme heveslenmiş pek çok kişi, sistematik düşünceyi ve felsefeyi sökemediklerinde hızla gerileyip cami duvarları diplerinde «hurafelerle iştigal» etmeye başlamışlar, hatta, bunların Avrupa görmüşlerinin çoğu bugün ticanileşme sürecine girmişlerdir.

★★
★

Nükleer başlıklı füzeler çok tehlikelidir. Ancak kişiliğin militarizasyonu bundan da çok tehlikelidir. Ve bugün, sözde demokrat ve özgür toplumlar olmakla övünen pek çok ülkede milyonlarca insan, yığınsal olarak bir yandan *kaplumbağalaştırılıp* depolitize edilmeye koşullanırken, öte yandan, «otoritenin» istemlerine koşulsuz boyun eğen *militarize kişilikler* konumuna dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Başka bir demeyle, yeni dünya savaşları, «sokaktaki milyonlarca insanın» yüreğinde ve beyninde, özcesi kişiliğinde çoktan başlatılmıştır.

Bu insanlar, görünürde cani değillerdir. Çoğunun sabıkaları yoktur. Hatta, büyük bir bölümü, ömürlerinde bir kez bile olsun yasalara ters düşen bir etkinlikte-eylemde bulunmamışlardır. Ayrıca, bunlar, «otoriteye» çok bağımlı ve «disiplinlidirler».

Ancak, bunlar, «otoriteye» karşı öylesine bir «disiplinle» bağımlıdırlar ki, neden ve niçin yaptıklarını düşünmeden, bir köy dolusu insanı bebeleriyle birlikte yok edebilirler; sokaklarda kara derili insan

avına çıkabilirler; kapalı kapılar ardında, insanlara öldüresiye işkenceler yaptıktan sonra, mesai saatinin bitiminde, çocuklarıyla birlikte parkta kuşlara yem vermeye gidebilirler; ve gene bu insanlar öylesine «otoriteye» bağımlıdırlar ki, bunlardan binlercesi, her gün Beyaz Saray'ın önünde toplanıp, neden bir an önce, nükleer bir saldırıyla «yapay düşmanı» yok etmiyor diye, Başkan Reagan'ı, Başkan Reagan'a şikayet edebilirler.

Kaplumbağalaştırma ya da depolitizasyon, içinde yaşadığımız tarihsel koşullarda bizlerin belki de en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Tarih boyu, Doğu Despotizmi koşulları altında ve kulluk statüsü içinde yaşamış bizler, daha yeni yeni kırsal kesimin bağnazlığından ve eblehliğinden kurtulma sürecindeyken, bu kez de küçük burjuva ideolojisinin «ana rahmi özlemini» dile getiren «benim güzel evim» batağına düşme tehlikesiyle karşı karşıya geliyoruz. Çok zor olmasına karşın, bu tarihsel oyunun zincirini bir yerlerinden kırmak bizler için gerçekten dirimsel-yaşamsal bir zorunluluktur.

Günümüz dünyasında, eleştirel yaklaşımdan yoksun, her türlü tartışmaya kapalı, «otoriteye» saygılı, «disiplinli» kişilikler artık övünç kaynağı olmaktan çıkmışlardır. «Otoriteye saygılı», «disiplinli», «itaatli» vb. gibi, nerede başlayıp nerede biteceği bilinmeyen, eleştirel özden yoksun «Murtazalaşmış» kişilikler, içinde yaşadığımız koşullarda en az nükleer silahlar kadar tehlikeli ve çirkin potansiyeller oluşturmaktadırlar. □

Konuya ilgi duyanların başvurabilecekleri kaynaklar:

(1) Mathilde Bauer, *Verhaltens Modifikasyon durch Modellernen, Stuttgart 1979.*

(2) Stanley Milgram, *Das Milgram-Experiment,* 1985 Hamburg.

(3) Stanley Milgram, *Eine Bedingungen von Autoritaetsgehorsam und seiner Verweigerung. Psychologie... Band 13,* 1966.

Milgram'ın bu deneyi ayrıca, İstanbul doğumlu Fransız yönetmeni, *Henri Verneuil* tarafından «*İ-İkarus'un İ'si gibi*» adlı filminde, olanca ayrıntılarıyla gösterilmiştir.

AFŞAR TİMUÇİN

BU SEVDA BÖYLE GİDER

Yavru bir sığırcık gibi sokulur
Ölümsüz bir öğle vakti
İskelenin kara taştan kıyısına
Sessizce beni bekler
Görünüşümüz gariptir
Gören olsa kim bunları ayrı ayrı yerlerden
Kesti de yapıştırdı buraya
İnsan şaşsın diye der

Sularda uçuşan mor ışıklar
Üstümüze günü seren ağaçlar
İçimizde bir yanan bir sönen nice kuşku
Her zaman bir suçlu sayılmış sevdaları
Sonsuza bölmek isteyen bakışlar
Bizi bizden koparmak istese de
Bizi bize bırakır

Yavru bir sığırcık gibi sokulur
Günün mavi beyaz serinliğine
Tutkunun en güzeli bu gördüğün der
Ama kaç adım kaldı bitmesine
Kaygılarına aldırmam gülerim
Sen bize bakma derim
Bu sevda üsküdardan kalkmışsa
Salacakta maviye boyanmışsa
Deryadilden de geçer

Burjuva Ahlak Sistemini Belirleyen Özellikler Üzerine

Oğuz Özügül

Etik kavramı, bilindiği gibi, etimolojik olarak Eski Yunanca'da örf ya da töre, karakter, düşünme tarzı anlamına gelen «ethos» sözcüğünden kaynaklanmaktadır. Antikçağ filozofları bu kavramı fiziksel, ahlaksal, toplumsal ve de sanatsal fenomenlerin süreğen özyapılarını tanımlamak için kullanmışlardır. Örneğin *Empedokles* ilk öğelerin etik'inden, *Heraklid* insanın, *Aristoteles* ise konuşma sanatının etik'inden söz ederler.

Etik'in Latince karşılığı «mos» sözcüğüdür. Romalılar *(Cicero)* «mos» sözcüğünden önce «ahlaksal» ve daha sonra «ahlak» (moralitas) terimlerini türetmişlerdir. Böylece etimolojik içerikleri bakımından Yunanca «ethica» ile Latince «moralitas» sözcükleri aynı anlama gelmektedirler. Ancak günümüzde bilimsel görüş açısından bu iki kavram arasında bir ayrım bulunmaktadır. Etik ahlak kavramını doğrudan doğruya içeren kuralsal bir bölüme sahiptir; toplumsal bilincin biçimlerinden biri olan ahlak ise her zaman belirli kuramsal bir düzeyi kapsamaktadır, yani belli bir görüş açısından «gelişmemiş etik»tir. Bu iki kavram arasında ayrım yapmamak sadece günlük konuşma dilinde mümkündür. Kısacası etik bir bilimdir, ve ahlak da onun nesnesidir.

Ahlak kavramından genellikle iyi ile kötünün karşıtlığı tarafından ve buna bağlı davranış kuralları sistemince nitelenen bir gerçeklik alanı anlaşılmaktadır. Ne var ki böyle bir görüş çok genel ve soyut kalmaktadır. Diyalektik-maddeci metodoloji tarafından yönlendirilen bilimsel etik ise ahlak sorununu somut-tarihsel bir açıdan ele almaktadır. Buna göre, ahlak çağdan çağa değişmektedir ve toplumun değişik sınıflarında farklılıklar göstermektedir.

Toplumun ahlaksal gelişimi tüm karmaşıklığına, çelişkilerine ve değişik aşamalardaki nitel özgüllüklerine karşın homojen bir süreç oluşturmaktadır. Bilimsel etik ahlakın günümüzdeki çeşitli tiplerini (feodal ahlak, burjuva ahlakı, küçük burjuva ahlakı, toplumcu ahlak gibi) «aynı tarihi gelişimin değişik safhalarını» temsil eden bir zincirin halkaları olarak ele almaktadır.

> ***"Tatlı yaşam" propagandasına katılan birey ahlaksal denge ve uyum duygusundan yoksun kalıyor. Savurganlık ve yeni tüketim metalarının peşinde koşmak, geçici tatmin olma duygusu, sürekli huzursuzluk yaratıyor.***

★★
★

Kapitalizme geçişle birlikte sömürüyü, sınıfsal ve bireysel bencilliği ataerkil gizlerinden sıyıran yeni bir ahlak sistemi oluşmuştur. Özel çıkarlar ve çalışma yaşamındaki bencil girişimler sonucu elde edilen başarılar en yüce amaç olarak, faaliyetlerin ve insanlar arasındaki ilişkilerin bütününü belirleyen değerler olarak benimsenmiştir. Burjuva ahlakının başlıca isterleri, hedef belirleyen ilkeleri ve genel yaşam kuralları özel mülkiyeti artırmak, iktidarı ele geçirmeye çalışmak, toplumsal yaşamın tüm alanlarını etki altına almak ve saygınlık kazanmaktır. Bu kuralları gerçekleştirmek isteyenler belirli ahlaksal özelliklere, karaktere sahip olmak zorundadırlar. Bu özelliklerin toplamı da burjuvaziye özgü bir erdem türü oluşturmaktadır. Burjuva ahlakı toplumsal eşitsizliği meşru kılmakta, toplumun öteki üyeleriyle olan ilişkilerinde onları gizil düşmanlar ve rakipler olarak görmekte, iki yüzlülüğü, katı yürekliliği, toplumsal ihtirasları, kibirliliği hoşgörüyle karşılamakta; istila sa-

vaşlarını, sömürgeci yağmaları, toplumsal hoşnutsuzluğun baskı altında tutulmasını haklı çıkarmaktadır.

Böyle bir ahlak sistemi ahlaksızlığın dışavurumundan başka bir şey değil de nedir? Ancak bu soruya yanıt ararken bir noktanın gözden kaçırılmaması gerekmektedir: Özel çıkarlar belirli tarihsel koşullar altında, toplumun ve kişiliğin maddi-manevi gelişmesini uyaran toplumsal faaliyetin itici gücü olarak işlev görmektedirler. Burjuva bireyi kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederken kapitalist ilişkileri pekiştirmiş ve burjuvazinin, bir anlamda toplumsal çıkarlarla çakışan sınıfsal çıkarlarının gerçekleşmesine de katkıda bulunmuştur. Kapitalizmde para «toplum biçimini ortadan kaldırmaktan uzaktır, daha çok bu toplum biçiminin gelişme koşuludur... Amaç olarak para burada genel faaliyetin aracı durumuna gelmektedir.»

Kapitalizme geçiş, kişisel bağımlılığa dayalı toplumdan iş ilişkilerine dayalı topluma geçiş demekti. Böylece şematik çalışma yöntemlerinin, yalıtlanmış etkin kültürlerin ve yerel ilişkilerin dünyası, insanları asimile eden, gelişme süreçlerini yavaşlatan gruplara özgü ilişkiler dünyası aşılmış oluyordu. Ve bu koşullarda burjuva bireyciliği, kişiliğin özgürce gelişmesi için gerekli olanakları sağladığından ileri bir özyapıya sahipti.

Burjuva ahlakının varsayımsal önkoşullarından biri de, burjuva sınıfının çıkarlarıyla burjuva bireyinin çıkarlarının çakışmasıdır. Buna bağlı olarak burjuva bireyinin çıkarları iki ayrı biçimde belirmekte ve iki ayrı ahlak ölçütünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu ölçütlerin her biri kendine özgü bir erdem grubuna denk düşmektedir. Erdem grubundan birinin burjuvazinin gerçek ahlakı, ötekini de sergiledikleri resmi ahlak oluşturmaktadır. Burjuva ahlakının soyut kuralları, biçimsel olarak toplumda her üyenin eşit yükümlülüklere sahip olduğunu öne sürmektedir; gerçekte ise izlenen hedef burjuva toplum düzenine, amaçlarına ve bu amaçlara ulaşmak için başvurulan araçlara güvenilmesini ve hizmet edilmesini sağlamaktır. Burjuva ahlak sisteminin kuralları, toplumdaki her üyenin bireysel başarılar elde etmeye yönelik faaliyetler için eşit hak ve olanaklara sahip olduğu görüşünden hareket etmektedir. Bu eşitlik insanlar arası tüm ilişkilerde «karşılıklı hizmetlerin eşdeğerliği» ilkesine dayanmaktadır. Bu ilkenin pratikte gerçekleşmesi ise olağanüstü bir özen ve sağgörüyü gerektirmektedir. Ancak sorunun özü insani ilişkilerde pratikçiliğin egemen olması değildir. Eşitlik ilkesi burjuva ahlakında ana hedeflerden, yani özel mülkiyetin ve zenginliklerin korunmasına ve de artırılmasına yönelik çabalardan türetilmiş bir yardımcı ilke olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanlar çıkarları için birbirlerini sömürmekte, ama başarının güvencesi olarak burjuva erdemlerinin gerçekleşmesi herkes için bir yanılsama olarak kalmaktadır. İlişkilerdeki eşitlik ise sadece egemen sınıflar içinde, o da kısmen, sağlanabilmektedir.

Tarihsel gelişimi içinde birçok aşamadan geçen burjuva ahlak sistemi günümüzde de önemli değişikliklere uğramaktadır. Bu değişiklikler burjuva bilincinde yanlış yansıtılmaktadırlar. Bireyciliğin ve ahlaksal yabancılaşmanın günümüz «örgütlü toplum»unda ortadan kalktığı, faaliyetleri sırasında sadece maddi çıkarını gözeten ve ahlaksal sonuçlarını düşünmeyen «ekonomik insan»a karşılık «modern insan»ın sözümona bireysel çıkarlardan kendini kurtardığı ileri sürülmektedir; ahlak açısından en güç alanda, yani ekonomide «orman yasaları»nın yerini toplumsal ve kişisel çıkarların uzlaştığı «yetkin bir ortaklık» almıştır. Bu koşullar altında oluşan yeni ahlak, «klasik» dönem burjuva ahlakının iç çelişkilerini sözde başarıyla aşmıştır.

Burjuva ahlak sisteminde görülen belirli yeni yönelimler, bireyci ahlakın ortadan kalktığını ve yerini «kolektif» bir ahlakın aldığını ileri sürmek için doğallıkla bir neden oluşturmamaktadır. Bu tür savlar, kapitalizmin barışçı yoldan «örgütlü», «sanayi sonrası» bir toplum haline geldiğini yayan burjuva söylencesinin etik'e de girdiğini kanıtlamaktadır. Buradaki «modern insan» kavramının ardında, bağımsızlığını yitirmiş ve tamamen tekellerin --bu sahte kolektiflerin-- emrine girmiş olan çağımızın burjuva bireyi bulunmaktadır. Faaliyetlerinin gerçek hedefi de ilkesel olarak değişmemiştir. Bu hedefler, daha önce olduğu gibi, yine kâr ve zenginliği artırma, bireysel başarılar

elde etme çabalarından oluşmaktadır. Büyük tekellerin kâr peşinde koşmaları bugün özellikle silahlanmayı, askeri kışkırtmaları, bilimin ve de insanoğlundaki yaratıcı gizil güçlerin kötüye kullanılmasını körüklemektedir. Bu nedenle ister bireyci ister «kolektif» biçimi olsun burjuva ahlakı nesnel olarak her zaman insanlık düşmanı davranışların yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Bu durumda burjuva bireyi, ahlaksal idealin ve değerlerin içinde bulunduğu ağır bunalımın merkezinde yer almaktadır. Gitgide artan acımasızlık, başkalarının çektiği acılar karşısındaki umursamazlık, işlenen suçların ve kaba gücün değişik biçimler altında bir salgın hastalık gibi yayılması hep bunların kanıtı olmaktadır. Kaba güçle birlikte korku ve kuşkular, öteki insanlarla ilişkiler bakımından umutsuzluk ve yalnızlık duygusu belirmekte, devlet aygıtının en yüksek kademeleri de dahil olmak üzere sorumlular arasında rüşvetçilik artmaktadır. Siyasal-ideolojik bunalım en temel ahlaksal kuralları bile sarsmaktadır.

Aynı şekilde aile, ana baba otoritesi ve dostça ilişkilerle insanlara destek olan, yardım eden kuruluşlar gözle görülür bir biçimde saygınlığını yitirmektedir. Kuşaklar arası çelişkiler olağanüstü keskinleşmiştir. Yaşamın boşluğunu ve tekdüzeliğini doldurma, rekabeti ve toplumsal asalaklık duygusunu unutma isteği, insanların uyuşturucu maddelerden medet ummasına neden olmaktadır. Böylece toplumsal örgütlenme dağılmakta ve aynı zamanda tehlikeli bir siyasal ayrımlaşma ortaya çıkmaktadır.

Burjuva ideolojisi ve ahlakı, görüldüğü gibi, etkisini yitirmektedir; bu nedenle kitlelerin ideolojik-psikolojik yönden etki altına alınması ve kitle bilincinin yönlendirilmesi tekelci burjuvazi için büyük bir önem taşımaktadır. Kitle bilincinin ahlak alanında yönlendirilişi, tüketim idealinin yaygınlaştırılması olgusunda açık seçik görülmektedir. Burjuvazi reklamlar ve kitle iletişim araçlarının yardımıyla tüketim tutkusunu teşvik etmeye çalışmaktadır, çünkü hem büyük kârlar elde etme hem de konformist bir bilinç ve sosyal yönden itaatkâr bir davranış biçimi yaratmak için gerekli koşullardan biri olarak görmektedir bu etkeni. Ne var ki «tüketim» ahlakının yaygınlaşması için halkın yaşam standardının belli bir ölçüde yükseltilmesi, çalışma zamanının kısaltılarak serbest zamanın artırılması gibi bazı sosyal-ekonomik önkoşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu durum bugün ancak gelişmiş kapitalist ülkelerde görülmektedir. «Tüketim» ahlakı, tek yönlü bir haz elde etme çabası ve meta'ya tapınmayla sonuçlanan Yeni-Hazcılık idealinde anlatımını bulmaktadır. Buna göre, tüketim dışında başka hiçbir konuya ilgi duyulmamakta, her çeşit girişim ve kişisel tasarılar bu çabaya bağımlı kılınmaktadır. Başka bir deyişle, Yeni-Hazcılık yaşamın «karnaval görünüşü»nü ve «ekonomik insan»ın «eğlence düşkünü insan»a dönüşmesini onamaktadır. Bütün bunlar çalışan insanların yaratıcı güçlerinin çok yönlü gelişmesi üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır.

Ancak «tüketim» ahlakını yaygınlaştırmak da bir yere kadar mümkün olmaktadır. «Tüketim» ahlakı küçük burjuva batağına saplanmayı yasallaştırmaktadır; ama «tatlı yaşam» propagandasına kapılan birey ahlaksal bir denge ve uyum duygusundan yoksun kalmaktadır. Savurganlık ve yeni tüketim metalarının peşinde koşmak gitgide artan borçlanmalara yol açtığı, her defasında ulaşılan tatmin olma duygusunun geçici bir nitelikte olduğu ortaya çıktığı için sürekli huzursuzluk duymaktadır. Reklamlar ve moda tarafından yönlendirilen ve de çok çabuk artan gereksinimlerini hiçbir zaman karşılayamamaktadır. Kapitalist toplumun ekonomi, siyaset ve kültüründeki çelişkilerin keskinleşmesi, çalışan insanlara ve üstelik orta direği (!) oluşturan kimi katmanlara aşılanan tüketim isteklerinin gerçekleşemeyeceğini göstermektedir. Bu katmanlar kendi deneyimlerinden çıkarak durumlarındaki ve kendilerine dayatılan beklentilerindeki istikrarsızlığın bilincine varmaktadırlar. Reel olan sadece enflasyon, kemerleri sıkmanın zorunluluğu, kültür düzeyindeki düşüş, işsizlik ve toplumsal çelişkilerdir. Böylece modern kapitalizmin toplum düzeniyle ahlak sistemi arasında kaçınılmaz olan ayrılma süreci başlamaktadır.

★★
★

Etik kültürün önemli bir öğesidir. Bu durum nesnesinin, yani ah-

lakın özgüllüğü tarafından belirlenmektedir: Ahlak sosyal faaliyetlerin tüm alanlarına girmekte, ve bu nedenle tüm insanları ilgilendirmektedir. Etiksel oylaşımlar yalnızca uzmanlığın dar çerçevesinde kalmamaktadır. Herkes neyin iyi, neyin kötü, neyin onurlu neyin onursuz olduğu üzerinde düşünmektedir; çünkü bu sorular kendileri için yaşamsal bir önem taşımaktadır. Devletlerin ve uygarlıkların tarihsel yazgısı, toplumun güçlü ya da zayıf oluşuyla halkın ahlaksal yapısı arasında dolaysız bir bağın bulunduğunu kanıtlamaktadır. Bu nedenle yalnız filozoflar değil, devlet organları ve geniş kamuoyu da ahlaksal sorunlara ilgi göstermişlerdir. Etiksel soyutlamalar akademisyenler çevresini aşarak kamuoyuna malolmuştur, yani etik organik olarak toplumsal bilinçte yer etmiştir.

Antagonist toplumsal ilişkilerin egemen olduğu koşullarda eski törelerin çökmeye başladığı ve köklü toplumsal dönüşümlerin yolu açıldığı, eski ahlaksal bağların çözülerek yenilerinin oluştuğu dönemlerde toplumun etik'e gösterdiği ilgi hep artmıştır. İnsanlar böylesi dönemlerde yaşamın anlamı üzerinde düşünmeye başlamışlardır. Öte yandan dünya görüşü sisteminin bir öğesi olan etik, tarihsel yaratıcılığın öznesi olarak insanların özümsemek zorunda oldukları bir bilgiler toplamını da içermektedir. Ancak etik'in yardımıyla töresel gelişmenin gerçek sürecini yalnızca çözümlemek yeterli değildir. Söz konusu olan, kitlelerin toplumsal ilişkileri yetkinleştirmek, insan onuruna yaraşır yaşam koşullarını yaratmak için sürdürdükleri savaşı ahlaksal silahlarla da yürütmektir. □

KAYNAKLAR

(1) *Philosophisches Wörterbuch*, G.Klaus-M.Buhr, West-Berlin, 1975.

(2) *Anti-Dühring*, Birinci Kitap, F.Engels, Sol Yayınları, 1966.

(3) *Alman İdeolojisi*, Marx/Engels, Taban Yayınları, 1976.

(4) *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, K.Marx.

(5) *Etik*, Prof.Dr.A.İ. Titarenko yönetiminde Yazarlar Kurulu, Dietz Verlag Berlin, 1979.

ATAOL BEHRAMOĞLU

KIZIMA MEKTUPLAR

"gizlilikte"

6

Uzanmış yatıyordum
Yarı uyanık
Yarı uykuda.
Sol elim
Yanımda
Hafif yumuk,
Sağ elim başımda.
Birden bir el
Duyumsadım
Sol elimin
Boşluğunda;
Senin elin
Olabilirdi
Annenin ya da.
Demek ki özlem
Sadece zihinle
Algılanan
Bir duygu değilmiş
Diye düşündüm,
Eller de özlüyor
Sevdiği ellere
Dokunmayı
Buluşmayı
Sevdiği ellerle...

6.12.1983

7

Az önce buradaydın
Taklalar attın
Türkü söyledin
Güldürdün
Eğlendirdin herkesi;
Gece
Yanıbaşımda uyudun
Kulaklarında
Halkacık küpeler
Kollarında
Dün aldığım bebeğinle;
Gittin
Minicik varlığından
Boşalan yer
Bir uçurum gibi
Kaldı geride...

11.12.1983

KOSTAS VARNALİS
(1884-1974)

Yunanca'dan çeviren: H.Millas

Ülkemizde hiç bilinmeyen bir şair ve yazar Kostas Varnalis. Philippolis (bugün Plovdiv) doğumlu; ölümü Atina'da.

*Başlangıçta (1908) Palamas'ın etkisinde kalıyor. Sonra yapı bakımından çok sağlam, sosyal boyutlu iki şiir kitabıyla bu etkiden kurtulmayı başarıyor: **Yakan Işık** (1922), **Kuşatma Altındaki Köleler** (1927). Nesirler de yazıyor:Sokrates'in **Gerçek Savunması** (1931), **Diktatörler** (1956). Ayrıca birçok hatıra derlemesi ve portre yayımlıyor: **Yaşayan Gerçek Adamlar** (1939), **Metafiziksiz Solomos** (1957).*

*1959'da Lenin ödülünü alan Kostas Varnalis'in **Halkın Öfkesi** adlı şiir kitabı ölümünden sonra, 1975'te yayımlanmıştır.*

ÖNDER

Rastlantı'nın tohumu değilim ben
yaratıcısıyım yeni yaşamın.
Gereksinmenin oğluyum
olgunlaşan oğluyum öfkenin.

Acı çeken köle,
bulutlardan inmiyorum sana
Peder filân göndermedi beni
avunç diye sözüm ona.

Göksel güçler, melekler,
zambak, kuşlar, ilâhiler-
yok bunlar! Bana tek destek
bağrınızda çarpan öfkeli yürek.

Geminin denizkızıyım
teknenin ön başında
Fırtınaya karşı giderim
serttir karşı çıkan hava.

Usumla yüreğimle
açar yüzyılların ayıbı
donatarak avucumu
yakan yıldırımlarla,

Tek değilim, binlerle birlikteyim!
Yalnız canlılar değil
ölüler de peşimde
karanlık bir sırayla.

Doğmamış milyonlar da
Yolumu dilemekte
kılınçları dayayıp
üstümde bilemekte.

2

Sözlerim avunç sunmaz
bıçak sunarım herkese
bıçak ekerim toprağa
ışık olur, us olur.

Dinle akan rüzgârları
yüzyılların seslerini!
Sözlerimin içinde
acısı yatar insanlığın.

Sürer rüzgâr sözlerimi
nasıl seslenir sonra
kara yarlar, kara mezarlar
kanlı pıhtı ırmaklar!

Geçişlerinde yıkar yere
Poyraz gibi, lôdos gibi
yalana temellenen
öldürücü beylikleri.

Ve kurduğu, yücelttiği
krallığıdır Emek'in
(Barış! Barış!) krallığı
Dostluğu insanlığın. (•)

(•) Yakan Işık'tan.

YÖK:

Özel Bir Anımsama ve Anımsatma

12 Eylül 1980: Müdahalenin hemen ardından radyo ve TV'de 12 Eylül öncesi «kargaşa»nın baş sorumlularından birisinin üniversiteler olduğu ve bunun hesabının sorulacağı açıklandı.

4 Kasım 1981: Yükseköğrenim Kanunu (YÖK) resmi gazetede yayımlandı. Bu tarihe kadar kamuoyunda yoğun tartışmalar oldu ve 3000 imzalı bir dilekçeyle öğretim üyeleri bu tasarıya karşı seslerini duyurmaya çalıştılar.

YÖK İLE GELEN İDARİ YAPI

★ Tüm üniversitelerin mutlak hakimi Yükseköğretim Kurulu (YÖK) adlı 25 kişilik bir heyet oldu. Bu heyetin 8 yıl için seçilen üyeleri şöyle atandılar:

Devlet Başkanı	8
Bakanlar Kurulu	6
Milli Eğitim Bakanlığı	2
Genelkurmay Başkanlığı	1
Üniversiteler Arası Kurul	8

Ayrıca, Devlet Başkanı'nın tüm üyeleri onaylaması gerektiği;

Devlet Başkanı'nın YÖK Başkanı'nı seçeceği;

Devlet Başkanı'nın rektörleri atayacağı yasada yer alıyordu. Dekanları ve profesörleri YÖK, doçentleri rektör atıyordu.

Böylece, eskiden kısmen var olan üniversite öğretim üyelerinin kurullar aracılığıyla eğitim ve öğretime ilişkin kararlara katılma mekanizması bütünüyle yok ediliyor, eski kurullar dekanların ya da rektörün isteğine bağlı olarak «danışma kurulları» na dönüştürülüyor ve öğretim üyelerinin bölüm başkanlarını, dekanlarını ve rektörlerini seçme hakkı ellerinden alınıyordu.

Kasım 1982:

★ YÖK'ün geçici 15. maddesine dayanarak «herhangi bir göreve atanmadıkları için» öğretim üyelerinin işine son verilmeye başlandı; bunun yanı sıra «rotasyon», «kura» uygulamalarıyla baskı, sindirme, istifaya zorlama ve tasfiye hareketi sürdürüldü. Resmi Gazete'de Anadolu'daki üniversiteler için 174 profesörün arandığı duyurulurken, Doğramacı basın toplantısında (20 Kasım 1982):

- Üniversitelerde öğretim üyesi dengesinin sağlandığını;
- 12.848 öğretim yardımcısından 192'sinin yani çok küçük bir oranın «görevinin yenilenmediği»ni, 96 profesör ve doçentin de «çeşitli nedenlerle» üniversitelerden ayrıldığını «atılmanın» olmadığını «yenilenmemenin» söz konusu olduğunu üniversitelerde «kan değişimi»nin sağlandığını; öne sürdü.
- Üniversite üstyönetimlerine MHP yanlılarının atandığına ilişkin soruya da «bu atamalar belli merciden geçmiştir»; «rektörleri yüksek merci atadı» diyerek, kendisinin ne atamalarla ne de atılmalarla ilgili bir sorumluluğunun olmadığını belirtti.
- Bu arada çıkarılan çeşitli yönetmeliklerle YÖK Başkanı Doğramacı, yasada olmayan yetkileri de şahsında topladı (profesörlerin, ÖSYM ve Denetim Kurulu Başkan atamalarını doğrudan kendisinin yapması gibi).

★ Öğrenciler önce yeni kararlarla şaşkına çevrildi, okuldan atılma durumuna getirildi, sonra af edildi vb.

★ Tüm fakülte ve bölümlere ***tek tip ders programları*** gönderildi. Bu programlar gönderilmezden önce dekanların görüşleri istendi ve örneğin İstanbul'daki üniversitelerin tüm dekanlarının imzasını taşıyan 30 Mart 1982 tarihli tutanakla tüm dekanların tek tip ders programlarına karşı çıkmasına rağmen, 6 Eylül 1982 YÖK kararıyla 10 Eylül 1982'de bu programlar fakültelere tebliğ edildi. Bu programların kâğıt üstündeki gerekçesi bütün üniversite, yüksekokul öğrencilerinin «yatay ve dikey» geçişlerini (transferlerini) sağlamaktı. Bu programlarla ders konuları, saatleri, ağırlıkları saptandı, bazı dersler kaldırılıp, yenileri eklendi. Oysa yine yasaya göre bile, ders programları yapma yetkisi fakülte ve senatolardaydı.

★ Kılık-kıyafet yönetmeliğiyle üniversitelerde sakallılara karşı bir kampanya başlatıldı ve sakallar kesilmeye zorlandı; bu arada bazı entelektüel öğretim üyeleri de bu uygulamaya şöyle karşı çıktılar: «Kesilecek sakal entelektüel değil ideolojik sakal olmalıdır»! (***Milliyet,*** 7 Ocak 1983).

★ YÖK'ün 26. maddesiyle profesörlerin uluslararası düzeyde orijinal yayın yapması koşulu getirildi; oysa ODTÜFizik Bölümü'nden Prof.Cengiz Yalçın'ın araştırmasına göre 1971-1981 arasında SCI'ya (Science Citation Index) göre, atanan 27 rektörden yalnızca 6'sının adına bu tasnifte rastlanırken geri kalan 21 rektörün uluslararası düzeyde yayını olmadığı anlaşıldı.

Kasım 1983, Öğretim üyesi tasfiyesinde var olan YÖK mekanizmalarının yanı sıra artık 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasası da işletilerek gece gelen mektuplarla özellikle profesör ve doçentler, sorgusuz sualsiz, tüm hak arama yolları kapatılarak ve özlük hakları ellerinden alınarak, üniersitelerden kapı dışarı edilmeye başlandı. 1402'liklerin ortak özellikleri, ilerici, namuslu olmaları, kendilerini öğrencilerine ve araştırmalarına adamaları, hiçbirinin para veya başka şeyler karşılığı adını sağa sola satmamasıydı. Bu yolla yaklaşık olarak ve ***en az*** 260 profesör ve doçentin işine son verildi. (Bkz. ***Bilim ve Sanat,*** Şubat 1984). Tüm tasfiyelerdeki ortak yöntem, üniversitelerdeki idarenin ve işveren kuruluşlarının muteber adamlarının listeler hazırlaması (kişisel çekememezlikler de bir kişinin listeye girmesi için yeterli bir nedendi.) ve bunları hangi merci tasfiye edecekse oraya iletmesinden ibaretti.

1984, Halen üniversitelerde kalmış kimi sorumlu ve namuslu bilim adamlarının üniversitelerin halini somut verilere dayanarak sergilediği bir yıl oldu. Bu yılın sonunda Aralık 1984'te Devlet Başkanı «YÖK'e sataşanlara karşı ağırlığımı koyarım» dedi ve YÖK'e sataşanların en tehlikelilerinin 12 Eylül öncesine dönmek isteyenler olduğunu açıkladı.

1985, Gazeteler YÖK yönetmeliklerinin yaz-boz tahtasına döndüğünü her 13 günde bir yönetmelik çıkarıldığına ve YÖK'ün kuruluşundan beri yönetmelikleri 52 kez değiştirdiğine işaret ettiler. Doğramacı ise yaptığı hizmetten memnun olduğunu ve kendisi için onu atayan makamın takdirinin esas olduğunu açıkladı.

ÜNİVERSİTELER AÇILIRKEN

Prof. Veli Lök ve Prof. Tayyar Bora ile söyleşi

Bu ay üniversiteler açıldığında, yükseköğrenim dünyası YÖK'lü 5. yılına da girmiş oluyor. YÖK öncesi üniversiteleri anımsayan öğrenci sayısının oldukça azalmış olması YÖK'cüler için ferahlatıcı bir öğe olsa gerek. Ancak öğrenci kesiminden farklı olarak, YÖK öncesi üniversite yaşamını, kariyerlerini YÖK düzenine bağlamış bir avuç üniversite üstyöneticisi ve onların adamları dışındaki öğretim üyelerinin buruk bir özlemle anmaları da çok doğal. Çünkü YÖK düzeni, çağdaş üniversite kavramını tersyüz eden kararlarla ve zorla kendini kabul ettirmeye çalışmaktadır. Ege Üniversitesi eski (zorla) profesörlerinden Prof. Veli Lök ve Prof. Tayyar Bora ile tartıştığımız bu konuyu aşağıda sunuyoruz.

■ **Sayın Veli Lök, söyleşimize çok temel bir tanımla başlıyabilir miyiz? Çağdaş üniversite nedir? Nasıl olmalıdır? Üniversite ile yüksekokullar ve ortaöğretim arasındaki farklar nelerdir?**

□ ***Veli LÖK*** — Önemle ele alınması gereken bir soru. Buna ilişkin olarak şunları söyleyebilirim. Çağdaş üniversitenin kendisinden ayrılamayacak özellikleri var. Çağdaş üniversitenin bunları içermesi gerekiyor. Bu özellikler aslında tarihi gelişim içerisinde bugünkü şeklini almıştır. Çağdaş üniversite fikrinin temel öğelerinden biri, serbest bilimsel tartışma ortamının var olmasıdır. Serbest bilimsel tartışma ortamı, üniversite içerisinde gerekli olduğu kadar üniversitenin topluma karşı görevini yerine getirebilmesi için de önemlidir. Bu serbest tartışma düşüncesi eski üniversiteler yasasının 3. maddesinde çok iyi bir şekilde —üniversitelerin görevi adı altında— belirtilmişti. Ve biz de üniversite öğretim üyeleri olarak zaman zaman bu maddeden yararlanmak suretiyle düşüncelerimizi yasalara uygun bir şekilde ifade etmeye ve bunu gerek yayınla gerekse TRT yoluyla topluma açıklamaya çalıştık. Bunun son üniversite yasası ile büyük oranda kaldırılmış olduğunu görüyoruz. Bu, aslında çağdaş üniversite yasasından bir nevi uzaklaşma oluyor.

Veli Lök

1932'de İzmir'e bağlı Uzundere köyünde doğan Veli Lök, 1956'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi.

1958'de Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Cerrahi Kürsüsü'nde parasız asistan olarak çalışmaya başlayan Veli Lök, 1959-1962 arasında Ege Ü.Tıp Fak. Çocuk Cerrahisi Ortopedi-Travmatoloji Kürsüsü'nde asistanlık ettikten sonra, 1962'de aynı kurum tarafından yetişkin ortopedi-travmatoloji eğitimi için İstanbul Ü.Tıp Fak. Ortopedi-Travmatoloji Kliniği'ne gönderildi; 1963'te Ege Ü.Tıp Fak.Ortopedi-Travmatoloji Kürsüsü'nde asistanlığını tamamladı. 1963-1964 yıllarında aynı kürsüde uzman olarak çalıştı. 1964-1965 yıllarında Almanya'nın Süchteln şehrinde Rheinische Orthopadische Landeskinderklinik'te asistan olarak çalıştıktan sonra 1965'te Ege Ü. Tıp Fak. Ortopedi-Travmatoloji Kliniği'nde uzmanlık görevine dönen Veli Lök, 1969'da Ortopedi ve Travmatoloji bilim dalında Üniversite Doçenti oldu; 1975'de de Ortopedi ve Travmatoloji bilim dalında profesör oldu. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde bulunduğu sürede Ortopodi-Travmatoloji Kürsüsü Öğretim Üyeliği, Ege Ü.Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu, Manisa Gençlik ve Spor Akademisi Öğretim Üyeliği, Ege Ü. Tıp Fak. Spor Hekimliği Enstitüsü öğretim üyeliği görevlerini sürdürdü.

Şubat 1982 tarihinde, Ege Ordu ve İzmir, Manisa, Aydın, Uşak, İsparta, Denizli, Muğla, Burdur, Antalya, Balıkesir İlleri Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral M.Süreyya Yüksel'in 5.2.1982 tarih 7130-110-82/SYNT –GÜ–(110) sayılı emriyle görevlerinden alındı.

Halen serbest hekimlik yapan Veli Lök'ün 68 bilimsel yayını bulunuyor.

Buna ek olarak şunu söyleyebilirim: Sanırım serbest tartışma ortamından, toplumun şimdiye kadar önemli kazanımları olmuştur. Çünkü üniversitelerdeki öğretim üyelerinin çoğu kendi dallarında toplum için bilimsel esaslara dayalı fikirler üretmiş ve topluma iletmişlerdir. Bundan ancak ve ancak toplumun yararı olmuştur. Üniversitelerin topluma karşı görevi derken tabii bu madde içerisinde üniversitelerin toplumdaki gelişmeye uygun olarak yürüttükleri bilimsel araştırmaların sonuçlarının örneğin, sanayiye ziraata ve toplumun değişik kesimlerine aktarılması amaçlanmaktadır.

Çağdaş üniversite bağlamında diğer önemli öğe üniversitede demokrasi olayıdır; yani, gerek yönetsel, gerekse bilimsel çalışmasında demokrasinin kural olarak benimsenmiş olmasıdır. Bu da, çağdaş üniversiteye tarih içerisindeki gelişmeler tarafından kazandırılmıştır. Demokrasi geleneği üniversitenin, üniversite olmasının temeli oluyor. Ancak bu şekilde, biraz önce belirtmiş olduğumuz serbest tartışma ortamı ortaya çıkabiliyor. Üniversitenin gerek yönetsel, gerek bilimsel çalışmalarında demokrasi yöntemini kaldırdığınız takdirde çağdaş üniversite olmaz. Bunu biz yeni üniversite yasasında çok açık bir şekilde görüyoruz. Yeni üniversite yasası söylendiğinin tersine, aslında bu demokrasi geleneğini kaldırmıştır. Seçimler söylendiği şekilde demokratik esaslara göre yapılmamaktadır. Çünkü demokrasinin esası aslında yönetilen kitlenin seçim yoluyla kendisini yönetenleri seçmesiyle bizzat yönetime katılması olayıdır. Seçim yoluyla yapılan bu yönetime katılma olayı eğer seçimi kaldırırsanız kendiliğinden kalkmış olur. Nitekim, şimdi üniversitenin başı olan kişi yeni yasaya göre, eskinin tam aksine, doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Üniversiteyi yöneten kişilerin nasıl atandığına ilişkin yasada ayrıntılar var. Yani seçim olayının kaldırıldığını görüyoruz.

YÖK yasası, bu yasayı savunanlarca çağdaş üniversite yasası olarak lanse edilmiştir. Halbuki bizim tespitlerimiz bunun tersine bazı göstergeler veriyor. Bu üniversite yasası, imparatorluk zamanında Fransa'da 1806 yılında çıkarılan üniversiteler yasasına benzer ve demokrasi geleneğinden uzaklaşmış bir yasadır. Yani o tutucu yasayla bir benzerliği var. Yine diğer çarpıcı bir örnek, 4 yıl önce *Science* dergisinde yayımlandığı gibi, YÖK yasası, bugünkü Pinochet Şili'sinin hazırlamış olduğu yasaya büyük bir benzerlik gösteriyor. Gerek demokratik yöntemler açısından, gerek diğer yönlerden, bir benzetme yaparsak YÖK yasası, gerçek anlamında çağdaş bir yasa durumunda değildir. Demokratik kurallar açısından, tam aksine, gerici bir yasadır. Bu arada gene tespitlerimize göre YÖK yasasının Amerikan üniversitelerinin dayandığı yasalara birçok yönüyle benzediği ileri sürülüyor ve deniyor ki; madem ki Amerika'da üniversitelerde iyi bir bilimsel ortam var, böyle çağdaş bir yasayla, kolaylıkla ona benzer bilimsel üretimler Türkiye'de de gerçekleşebilir. Oysa ki, bizim tespitlerimize göre YÖK yasası 2. Dünya Savaşı'ndan önceki Amerikan üniversiteler yasasına, daha çok benziyor. Yani Avrupa'daki demokratik gelişmelere uygun olarak Amerika'da ortaya çıkan olanaklardan YÖK yasası yararlanmamış oluyor. Bütün bu özellikleriyle YÖK yasası çağdaş bir üniversite yasası olmaktan çok uzaktır. Sorunuzun ikinci kısmına gelince; YÖK yasasında tanımlanan üniversitenin, ortaöğrenimle ve yüksekokullarla büyük bir benzerlik taşıdığını görüyoruz. Bu durumuyla da üniversiteden, gerçek çağdaş üniversiteden ayrılmış oluyor. Bunlara ait kısa açıklamalar yaparsak, adeta ortaöğrenimdeki gibi yoklamalar, ders disiplinleri getirilmiş ve bunun yanında, öğrencinin sık sık sınavlarla başbaşa bırakılması, sınavdan ve dersten başka fikir üretimi açısından hiçbir şey yapamayacak duruma getirilmesi bu ortak özellikler içerisinde görülmektedir. Ortaöğretimde olduğu gibi, dersler doğrudan doğruya aktarılmakta, kişiye mekanik olarak öğretilmekte, sistemli bir düşünme ortamı yaratılmamaktadır. Öğrenci mekanik bir kişi, üniversiteye geliyor hiçbir şey düşünmeden, hocasının anlattığını dinli-

Tayyar Bora

1939'da Denizli'de doğan Tayyar Bora, 1961 yılında Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde asistan olarak göreve başladı.

1966 yılında Fitopatoloji –Bitki Hastalıkları Bilimi– dalında Doktora, 1970 yılında ise Doçentlik unvanı aldı. 1977 yılında Profesör olan Tayyar Bora 1974-1977 ve 1977-1980 tarihlerinde üst üste iki kez seçilerek 6 yıl süreyle Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nda Yürütme Komitesi üyesi olarak çalıştı. Çeşitli tarihlerde bilimsel gezi ve kongrelerde bilimsel bildiri sunmak amacıyla İsviçre, Almanya ve Yunanistan'a gitti.

1980-1982 yıllarında Türkiye Fitopatoloji Derneği Başkanlığı'na seçildi. Uluslararası bir kuruluş olan Mediterranean Phytopathological Union'ın Konsey üyeliğine seçilerek Türkiye'yi temsil etti.

Prof. Dr. Tayyar Bora'nın Türkçe ve İngilizce olmak üzere araştırma, bildiri ve makale türlerinde 35 kadar yayını bulunmaktadır.

YÖK'ten önce, 1980 yılında, Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölüm Başkanlığı'na seçilen Prof.Dr. Tayyar Bora 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasası ile görevden alındığı 1982 Şubat'ına kadar bölümünü yönetmiştir.

1982'de küçük çapta mantar üreticiliğine başlayan Prof. Bora bugün, İzmir'in en büyük yemeklik mantar üretim işletmelerinden biri olan SABEKA'da mantar üretimini sürdürmektedir.

yor, ondan öğrenebildiğini sınavlarda yanıtlıyor ve ondan sonra da sınıfını geçiyor. Sonunda tekdüze düşünen, daha doğrusu fikir üretemeyen bir kişi durumunda üniversiteden çıkıyor. Benim şu anda ana hatlarıyla söylemek istediklerim bunlar.

■ **Sayın Tayyar Bora, aynı konu üzerinde sizin de düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz? Ayrıca şu konuyu da tartışabilir miyiz. Türkiye'de üniversite özerkliğinin sağlanmasında önemli bir yeri olan 1961 Anayasası'ndan sonra 1971'de yapılan değişiklikler üniversiteleri ne ölçüde etkiledi, şimdi yani 1980'den sonra üniversiteler ne durumdadır?**

□ *Tayyar BORA* — Önce çağdaş üniversite üzerine birkaç şey söyleyeyim, sayın Lök'ün söylediklerine ek olarak. Aslında sayın Lök'ün söylediklerine tümüyle katılıyorum. Çağdaş üniversiteler her şeyden önce içinde yaşadığı çağın, toplumdaki bilgi birikimini, rahatça özgürce özümleyebilen ve bu bilgi birikimini bir adım öteye götürmeye çalışan bunun için de özgürce, bağımsızca planladığı araştırmaları yapan, bütün bunların sonucunu gene topluma veren, yani temelde bütün amacı toplumu daha ileriye götürmek olan kuruluşlardır. Bu noktada tabii çağdaş üniversitenin, toplumun sorunlarına eğilirken bu sorunlara çözüm bulmak için araştırmalarla, özgürce planlanmış araştırmalarla ileri adımlar atarken her şeyden önce burada çalışanların özgür düşünmeyi savunması, özgür düşünce ortamı ve demokratik bir yönetim içinde olması gerekir. Yoksa, tepeden dayatılan, tepeden yönetilen bir üniversitede, özgür araştırma ortamı olmaz ve böylesi bir üniversite de hem toplumundan, hem çağından kopuk bir üniversitedir. Demek ki sayın Lök'ün belirttiği gibi demokratik yönetimin bulunması zorunluluğu var, çağdaşlığı nitelemek için üniversitede. Çağdaş üniversitenin toplumuyla rahatlıkla ikili ilişki kurabilen, yani toplumdan alan ve topluma veren bir düzeni kendi içerisinde işletebilen bir kuruluş olması gerekiyor. YÖK üniversitelerini Şili'deki Pinochet üniversitesine benzetmek konusu gerçekten üzerinde durulması gereken bir noktadır. Çünkü orası da, bildiğiniz gibi, bizdeki ekonomik politikayla yönetilen bir ülke. Freidman doktrini, Türkiye'deki yaygın adıyla 24 Ocak Kararları'yla toplumumuz 80'den bu yana yönetilmektedir. Bu ekonomik politikanın sonuçlarına gelebilecek toplumsal muhalefeti, özellikle üniversite odağından gelebilecek muhalefeti, engelleyebilmek için en uygunu da YÖK yasasıdır. YÖK yasası bu işlevini gerçekten yerine getirmiş olmasıyla da başarılıdır diyebilirim. Üniversiteyi susturmuştur, üniversiteyi içinde yaşadığı toplumdan, toplumun sorunlarından soyutlamıştır. Öğretim üyelerini de öğrenciyi de susturmuştur. YÖK yasası bu açıdan başarılı bir yasa olmuştur. Toplumun diğer kesimlerinde, örneğin sendikaların susturulması da yine bu genel ekonomik politikanın uygulanmasının sonucunda gelecek toplumsal muhalefeti engellemek içindir. Eğer 24 Ocak Kararları'nın Türkiye'de uygulanması olayını göz ardı edersek, YÖK'ü de yerli yerine oturtamayız. YÖK bu anlamda işlevini yapmaktadır.

Çağdaş üniversitede üniversitenin ana işlevi olan araştırma yürütülür, araştırmadan elde edilen bilgiler öğrenciye, topluma iletilir. Ortaöğretimde daha çok, öğrenciye o günkü bilgiler kazandırılır. Ortaöğretimin bir araştırma işlevi yoktur; ancak ortöğretimde bile, var olan bilgi birikimi öğrenciye aktarılırken öğrencide bir tartışma, araştırma düşüncesini geliştirmek de ön planda tutulmalıdır. Öğrenci buradan üniversiteye geçince, üniversitedeki demokratik ortama ve özgür araştırma platformuna daha kolay uyum sağlayabilsin diye. Demek ki, ortaöğretimle üniversiteyi biraz ayırabiliyoruz. Ortaöğretim araştırma yapmıyor mevcut bilgileri öğrenciye iletiyor. Öğrenciye çağın bilgilerini sunmak, ve ordan tartışan, demokratça düşünen, toplumun sorunlarına yaklaşabilen bir ortaöğretim mezunu yetiştirmek, ortaöğretimin görevidir.

Şimdi diğer soruya yani, 61 Anayasası'ndan bu yana üniversite yasalarının gelişimi nasıl olmuştur sorusuna gelelim. YÖK yasasına gelinceye kadar ki üniversite yasaları demokratik olma açısından büyük bir ödün vermeksizin gelişmiştir. Zaten 61 Anayasası topluma demokrasinin kapılarını büyük ölçüde açan bir anayasa olarak yorumlanmalıdır. O doğrultuda çıkmıştır. En son 1973'te çıkan 1750 sayılı yasa da yine YÖK yasası ile kıyaslandığı zaman son derece demokratiktir. O zamanlar YÖK yasasını çıkarmak için ortam hazırlanırken, en çok üzerinde durulan konulardan biri 1750 sayılı yasanın üniversiteyi denetlemekten uzak olduğu ve üniversiteyi denetlenemez, affedersiniz, başı bozuk bir kurum haline soktuğu hususuydu.

Üniversite denetlenmelidir diyorlardı. Oysa ki, 1750 sayılı yasada üniversiteyi denetlemeye olanak veren bir madde vardı: 41. madde. Bu maddeye göre, üniversiteler özerklik ve demokratiklik ortamı zedelenmeden kendi kendini denetleyebilirdi. Nitekim, biz Ege Üniversitesi'nde 1977'lerde bu maddeyi bütün öğretim üyeleri olarak üniversitemizde, kurullarda hayata geçirme mücadelesi içerisindeydik. Demokratik bir kuruluşumuz vardı; Öğretim Üyeleri Derneği.Bu dernek de buna büyük özen gösteriyordu. Yani üniversite 1750 sayılı yasadaki 41. maddeyi işleterek, kendi organlarınca kendi kendini denetlemesi gereğini savunuyor ve bu konuda mücadele veriyordu. Demek ki, istenseydi 1750 sayılı yasa bu açıdan da yeterli biçimde işletilebilirdi. Yine 1961 Anayasası demokratik yönetime yani üniversite özerkliğine —bilimsel ve yönetsel özerkliğe— büyük önem vermiştir ve o doğrultuda çıkarılan yasalarda bunu görmüşüzdür. Bütün yönetim organları, yönetilenlerce seçilerek işbaşına getirilmiştir. Ama bir noktayı da, burada vurgulamak istiyorum.

YÖK başkanının televizyondaki son açık oturumunda belirttiği bir olay var. «Efendim, üniversiteler bu seçimlerle çok sıkıntı çekiyordu» diyordu. Hatta en son örnek olarak Ege Üniversitesi'ndeki rektör seçimini verdi. «seçim 6 ay sür-

müştür» dedi. YÖK yasasının bunu giderdiğini söyledi. Ama, YÖK yasası bunu gayet antidemokratik bir şekilde gidermiştir. Yani bütünüyle seçimleri kaldırarak. Oysa ki, yine 80 öncesinde TBMM'de de örneğin başkan seçilirken kilitlenmeler oluyordu. Partiler arasındaki oy dağılımı nedeniyle başkan seçilemiyordu. Ama bugünkü mecliste başkan seçimi için, seçimi kaldırmak olayı değil 3. turdan sonra en çok oyu alan başkan seçilir diye yine demokratik yöntemi terketmeyen, dışlamayan bir çözüm getirilmiştir. Toplumda demokrasinin beşiği sayılması gereken üniversitede ise; seçimlerdeki kilitlenmeleri önlemek için doğrudan doğruya seçimler kaldırılarak, yönetim antidemokratik kılınmıştır. Eğer üniversite rektörü seçiminde de üçüncü turdan sonra en çok oyu alan kişi seçilir— diye bir çözüm getirilseydi bu bile demokrasinin özünü çok zedelemeyen bir çözüm olacaktı.

VELİ LÖK:

"YÖK bugünkü Pinochet Şili'sinin hazırlamış olduğu yasaya büyük bir benzerlik gösteriyor"

TAYYAR BORA:

"Tepeden dayatılan, tepeden yönetilen bir üniversitede özgür araştırma ortamı olmaz"

■ **Efendim, biraz da tasfiyeler üzerinde durabilir miyiz? Bilindiği üzere üniversitelerden değişik şekillerde tasfiyeler oldu. Bunlar sözleşmelerin yenilenmemesi, kadro fazlası olduğu iddia edilmesi ve 1402 sayılı sıkıyönetim yasasına göre sorgusuz, sualsiz işe son vermekti. Doğramacı, 20 Kasım 1982 tarihli basın toplantısında son bir yılda 204 öğretim üyesi ayrıldı. Bunların 192'si kadro yenilenmemesi nedeniyle ayrıldı. Böylece öğretim üyesi dengesi sağlanmış oldu. Atılma diye birşey yok diyor. Bunlar ne ölçüde gerçekleri yansıtıyor?**

□ *Veli LÖK* — Yapılmış olan tasfiyelerin kaynakları konusunda belirtmiş olduğunuz hususlara katılıyorum. Ancak burada benim eklemek istediğim diğer önemli husus, YÖK'ün getirmiş olduğu güvencesiz ortamda, üniversite öğretim elemanı olmanın çekiciliğini yitirmesidir. Yani YÖK yapmış olduğu klasik tasfiyeler dışında, üniversite öğretim üyesi yetiştirme kaynağını da tüketecek önemli bir sakınca yaratmıştır. Kişiler kendi güvencelerini üniversitede göremedikleri için, daha çok serbest yaşama atılma tarafına gitmekteler. Üniversiteler için, zaten güç olan öğretim elemanı yetiştirme koşullarına eklenmiş bir de böyle bir güvencesiz ortam, üniversite öğretim elemanı yetişmesini iyice güçleştirmiştir. Bu çok önemli bir olgudur. Biraz önce belirttiğimiz gibi bunun şimdi dahi etkileri vardır. Bunu açıklamak için kendi mesleğimden bazı örnekler vermek istiyorum. Eskiden üniversite öğretim üyesi adayları olan birçok uzman hekim üniversitedeki bu antidemokratik ve güvencesiz ortamdan dolayı üniversite yerine sosyal sigortalar ve bakanlık görevlerini tercih eder duruma gelmişlerdir. Onlar için üniversite çekici bir yer olmaktan çıkmıştır. Hekimlerin büyük bir kısmı da serbest hekimlik sahasını tercih etmişlerdir. Ve tıp fakültelerine öğretim üyesi yetiştirme bu açıdan da oldukça büyük bir yara almıştır. Diğer ayrıntı sayabileceğimiz bir husus da Mecburi Hizmet Yasası'dır. Bu yasa, YÖK yasasından ayrı olarak tıp fakülteleri için öğretim üyesi yetişmesini zorlaştırmıştır. Bütün bunları belirttikten sonra 1402 sayılı yasa ve ayrıca YÖK'ün görev uzatmama yoluyla yapmış olduğu üniversite öğretim üyelerinin tasfiyesi olayı bütünlük kazanıyor. Ben, Doğramacı'nın bu konuda verdiği rakamların doğruları belirtmek değil, bir nevi görüşünü ispatlama tarzında ayarlamalardan ibaret olduğu kanısındayım. Yani temelde kendisi, YÖK yasası-

nın ortaya konmasında, YÖK yasasının gerekçeleri içerisinde diğer üniversitelere öğretim üyesi gitmeme olayını koymuştu. Bunu önemli bir gerekçe olarak topluma benimsetmeye çalışmıştı. Ve bu gerekçeye ilişkin görüşünü, gerek üniversite toplumuna, gerek toplumun diğer kesimlerine, verdiği bazı yanlış bilgilerle kanıtlamak yolunu tutmuştu. Gerçekte, söz konusu rakamlar bu şekilde değildir. Şimdi benim buna ek olarak söyleyebileceğim, Doğramacı'nın yanlış bilgiler verme alışkanlığının ta eskiye doğru gittiğidir. YÖK yasasının tartışılması esnasında başvurulan yöntemlerden biri de, yabancı üniversitelerden bazı benzerliklerin Türkiye'deki YÖK'ün savunulmasında kullanılmış olmasıdır. YÖK yasasının, çağdaş üniversite yasası gibi savunulmasında ve yanlışlarının göz ardı edilmesinde Doğramacı, sürekli olarak doğru olmayan bilgileri topluma aktarmıştır. Bunlardan benim tespit ettiğim önemli bir tanesi Alman üniversiteleri için Doğramacı'nın vermiş olduğu ve basına aksettiği şekilde bildiğimiz, üniversite rektörlerinin ve üniversite yöneticilerinin seçimindeki yanlış bilgilendirmesidir.

Şu anda, Avrupa'nın en ileri üniversite yönetimlerinin örneklerinin var olduğu Federal Almanya üniversite yasaları üniversite yönetimini her bakımdan demokratikleştirmiştir. Özellikle seçim konusu bunun çok iyi bir örneğidir. 1968 yılından sonraki gelişmelerle, gerçekten çağdaş üniversite yasası ortaya çıkmıştır. Doğramacı bunu tamamen yanlış bilgisi ile, ya da kendisine iletilen bilgilerle tersine çevirmiştir. Mesela demiştir ki orada rektörler de atanıyor, yani hükümetçe atanıyor. Halbuki biz biliyoruz ki Federal Almanya'da rektörler tam demokratik yöntemlerle seçiliyor. Öyle ki bu seçenler arasında, profesörlerin, doçentlerin, asistanların, öğrencilerin temsilcileri var ve bunlar demokratik bir sayısal denge oluşturuyor. Bunların sonucunda da rektör seçiliyor.

Hatta Batı Berlin Hür Üniversitesi'nde bir asistanın bile rektör seçildiğini biliyoruz. Bu tespitlerimize rağmen Doğramacı'nın vermiş olduğu bilgi bizi ve toplumu, gerçeklerden uzaklaştırmayı amaçlayan bilgilerdir. Yine bunun ayrıntısı olarak şunu söyleyeyim, —belki kendisi bu konuda yanlış bilgilendirildi, rektörün atandığını, yani hükümetçe atandığını belirtiyor. Ben sonradan Alman üniversite yasasını inceledim. Kendisi, rektör ile hükümetçe atanan kişiyi karıştırmıştır. O kişi bizim üniversitelerimizde mali işlere bakan muhasebe müdürüdür. Maliye Bakanlığı tarafından atanır yani hükümetçe atanır. Doğramacı, o kişinin görevlerini ve atanmasını, rektörünkü ile karıştırmıştır. Bu belki farkına varmadığı bir bilgilendirme, ama çok yanlış bir bilgilendirmedir. Bu şekilde topluma karşı gerçek bilgileri iletmesi lazım gelen kişinin bu tip değerlendirmeleri aslında onarılması güç hataları ortaya koymuştur.

■Sayın Bora sizin de bu konuda görüşlerinizi öğrenebilir miyiz?

□ ***Tayyar BORA*** — 204 kişi ayrılmıştır; 192'si kadrosuzluk nedeniyle deniliyor. Bu bir defa yanlış bir bilgi. Bunun doğrusu basında ve kimi dergilerde uzun listeler halinde yayımlandı. Üniversiteden çeşitli nedenlerle ayrılmış ya da ayrılmış kişilerin isim listesi 1800'e ulaşmıştır. Bunlardan bir bölümüne de gene bildiğiniz gibi 1402 sayılı yasa uygulandı. Bunlar doçent ve profesörlerdir. Bir bölümüne yani, araştırma görevlilerine YÖK yasasının ilgili hükümleri, görevini uzatmama işlemi uygulandı. Bir bölümü de YÖK anlayışı ile uyuşmazlığa düşüp YÖK'ü protesto niteliğinde emekliliğini istedi ya da istifa etti. Üniversiteden tasfiyelerin nedeni, kuşkusuz YÖK yasasının uygulanabilmesi için üniversite düzeni içerisinde dikensiz bir gül bahçesi yaratma isteğidir. Doğramacı, sanki, YÖK'ü her ne pahasına olursa olsun savunmak görevi ile daha baştan sorumluluk almıştır. Öyle ki, bundan 8—10 yıl önce, üniversiteler için söylediği birçok düşüncelerinin, YÖK yasası uygulaması sürecinde, tam tersini dile getirmiştir. Şimdi o düşüncelerini değiştirmiştir. Düşünceler değişmez mi diyeceksiniz. Değişir ama bir bilim adamının düşüncesi belli bir yörüngeyi, belli bir doğrultuyu izleyerek değişir. Ben size —basında da üzerinde çok duruldu— bir noktayı örnek vermek istiyorum. Kendisi 1967'de bir seminerde, 1971'de de mecliste yaptığı konuşmalarda; üniversitenin demokratik özerk bir üniversite olması gerektiğini, üniversite yönetimine öğrencinin, asistanın, öğretim üyesinin de katılması gerektiğini, ancak bu şekilde çağdaş bir üniversitenin yaratılabileceğini açık seçik savunmuştur. Doğramacı'nın bu yaklaşımı son derece çağdaş bir üniversite yaklaşımıdır. Ama aradan 8—10 yıl geçince, bütün bu savundukların 180 derece tersi olan YÖK yasasını her yerde savunmuştur. Üniversiteden bulduğu yandaşlarına televizyon ekranlarında savundurtmuştur. O zaman ben derim ki, bilim adamı kişiliğine bile tartışma getirebilecek bir yol izlemiştir. Yani eksik, yanlış bilgiler vermekten başka, dün doğru olarak söylediği bazı şeylerin tam tersi düşünceleri savunur hale gelmiştir.

■ Gene aynı konu üzerinde —gerçi siz biraz değindiğiniz— tasfiye edilenler arasındaki ortak özelliklerin üzerinde de durabilir miyiz?

□ ***Tayyar BORA*** — Bu kişiler çoğunlukla tanıdığımız kişilerdir. Kendi üniversitemizde olanların tümünü tanıyorum. Kendileri ilerici ve demokrat, bilimsel alanda gerçekten iyi yetişmiş kişilerdir. Onların kolay kolay bir YÖK yasasını içlerine sindirmeleri olanaksızdır. Yani temel ortak özellik, demokrat ve ilerici düşünce sahipliğidir. Zaten YÖK bu düşünceyi tasfiye etme amacını gütmüştür. Ama şimdi burda bir nokta var. Geride kalan öğretim üyeleri, ya da öğretim elemanları arasında demokrat olan ilerici kişiler yok mu? Vardır kuşkusuz ama, YÖK'ün getirdiği baskı ortamında bu kişiler gerçek düşüncelerini hatta YÖK'e karşı olan düşüncelerini, bildiğiniz gibi sergileyemiyorlar. Yani YÖK yasasını içlerine sindiremedikleri halde bu kişiler üniversitede bulunmaktadırlar. Bu konuda bir örnek olarak YÖK yasasının getirdiği yöneticilerin atanması yöntemine bu-

günkü üniversite içinde bulunan öğretim elemanlarının —*Milliyet*'in yaptığı bir anket sonucu— %87'sinin karşı olduğunun ortaya çıkması verilebilir. Yani, %87'sinin üniversitede demokratik yöntemle yönetimi özlediği, rektörlerin, dekanların seçimle işbaşına gelmesini istediği ortaya çıkmıştır. Demek ki, geride kalan kişiler içerisinde de hâlâ demokrat özde olan kişiler var ve çoğunlukta; hatta YÖK'ün uygulama süreci sonunda onların sayısı da artmıştır.

■ **Sayın Lök, sizin bu konuda söyleyeceklerimiz var mı? Ondan sonra da YÖK sonrası üniversitelerimizin durumu üzerinde durabilir miyiz? Ne tür öğrenciler yetiştiriyor YÖK üniversitesi.**

□ ***Veli LÖK*** — Ben Sayın Bora'nın analizine aynen katılıyorum. Gerçekten bugün için üniversitelerden YÖK yoluyla demokratik düşünceye yatkın kişilerin hemen hemen hepsi tasfiye edilmiştir. Gerek, görev uzatmama kararından yararlanmak suretiyle, gerekse rotasyon mekanizmasıyla demokrat ve ilerici elemanlar tasfiye edilmiştir. Bu arada, üniversitede kalanları, yani YÖK'ün itibar ettiklerini de burada belirtmek, olayı tamamlayacaktır. Kalanlar kimlerdir? Kimlere dokunulmamıştır? Bu da çok önemli ve ibret vericidir. Demokrat ve ilerici kişiler tasfiye edilirken, daha önce kimlikleri toplumca da ortaya çıkmış çağdışı kafa yapısında, otoriter düşünceye sahip kişiler üniversitelerde muhafaza edilmişlerdir. Bu kişiler ödüllendirilmişlerdir. Hepimizin bildiği gibi bunların içerisinde üniversite rektörleri, fakülte dekanları, değişik yönetim kademesinde kişiler bulunmaktadır. Ben kendi çalıştığım üniversite açısından bunları çok rahat gözleyebildiğim gibi, diğer üniversitelerde de benzeri uygulamalar basın tarafından ortaya konmuştur. Kendi üniversitemde gözlemlediğim bu olaylar içerisinde birde şunu belirtmem gerekiyor: Eskiden, demokratik dönemde seçimle hiçbir şekilde yönetime gelemeyen bu tür düşüncedeki kişiler özenle yönetime getirilmişlerdir.

□ ***Tayyar BORA*** — Öğretim üyesi dağılımına ilişkin, bir noktayı eklemek istiyorum. Sayın Lök'ün örnek verdiği tıp fakültelerine bir ek olsun diye ziraat fakültelerinden bir örnek vermek istiyorum. Şimdi üniversitelerimizde öğretim üyesi dengesi sağlanmıştır, dağılım dengesi sağlanmıştır diyor Doğramacı. Bu en azından ziraat fakülteleri örneğinde olanaksızdır. 1980 yılına kadar Türkiye'de 5 tane ziraat fakültesi vardı. Ancak ekonomik olanaklar yönünden, o zaman dahi bu 5 ziraat fakültesi kendi kendisine yetemiyordu. Araştırmalar yönünden kısıtlanmaya başlanmıştı. Araştırmalar için gerekli araç, kitap, süreli yayın gibi olanaklar yönünden iyice kötü duruma girmeye başlamıştı. YÖK'ten sonra Türkiye'de ziraat fakültelerinin sayısı 12'ye çıkarıldı. 5'ten 12'ye 7 tane artırıldı. Eldeki elemanların çoğu halen kendi kadrolarında, kendi üniversitelerinde çalışmaktadırlar. O halde YÖK artan 7 fakülteye, hangi elemanları buldu ve dağıttı? Yani işin somut durumu bu. Bu durumda araştırma olayı gözden çıkarılmıştır. Yani mevcut 5 tanesi yürütülemezken, 7 tane daha eklemek ve onların araştırma yapabilen, bilgi üretebilen, kadrolarını tamamlamış birer üniversite, birer fakülte durumuna getirilmesi mantıken de olanaksızdır. Onun için öğretim elemanlarının üniversitelerimizde dengeli bir dağılıma kavuşturulmuş olduğu savına kesinlikle inanmak olanağı yoktur.

> **VELİ LÖK:**
>
> ***"YÖK yasasının çağdaş üniversite yasası gibi savunulmasında Doğramacı sürekli olarak doğru olmayan bilgileri topluma aktarmıştır."***

■ **Bu sanıyorum YÖK sonrası üniversitelerin durumu konusunda da bir ışık. Bu konu üzerinde biraz daha durabilir miyiz? YÖK sonrası üniversitelerin genel olarak durumu nedir? Ne tür öğrenciler yetiştiriyorlar? Sayın Lök sizden başlayalım isterseniz.**

□ ***Veli LÖK*** — YÖK sorumluları, yönetiminde baskıyla, öğrenci kontenjanları artırılmıştır. Bir tarafta öğretim üyesi az, bir tarafta fazla öğrenci, bunun sonucunda öğretim kalitesinin düşmesi çok doğal. Daha önce belirttiğimiz gibi, bu öğrenciler üniversite öğrencisi olma niteliklerini taşımadıkları gibi, eksik öğrenimden dolayı ayrıca eksik bilgilerle toplum yaşamına katılma durumunda olmuşlardır. Bunlara ilişkin kendi mesleğimden bazı bilgiler vermek isterim: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın verdiği bilgilere göre bugün ülkemizde 32.265 hekim vardır. Ve 1.425 kişiye bir hekim düşüyor. Yapılmış olan bir bilimsel araştırmaya göre bu rakam, yani 1.425 kişiye bir hekim düşmesi olayı ülkemiz için yeterli bir hekim yoğunluğunu belirtiyor. Gerçi dünya standartları 500 kişiye bir hekimi öngörüyor. Ancak ülkemizde hekime başvurma sayısı göz önüne alındığı takdirde bu sayı ne olmalıdır diye yapılan bir bilimsel araştırma, söz konusu 500 kişinin Türkiye'nin gerçeklerine uymadığını ortaya koyuyor. Yani aşağı yukarı 2.000 kişiye bir hekimin düşmesi -yetişmiş hekim olmak kaydıyla- Türkiye'nin şu andaki sağlık sorunu açısından bir çözüm ortaya koyabileceğini gösteriyor. Halbuki şu andaki duruma bir göz atalım: Bahsetmiş olduğumuz 32.265 hekim Türkiye için yeterli olduğu halde, önümüzdeki yıldan itibaren ülkemizde mevcut 21 tıp fakültesi 5000 civarında hekim mezun etmeye başlayacak, ve şu anda 32.500 olan hekim sayısı gelecek yıl 37.500 olacaktır. Gittikçe bu sayı korkunç bir şekilde artacaktır. Artan mezun sayısı bir süre sonra Türkiye'nin gereksinmesinin üstüne çıkacak ve bunun arkasından hekimler için çok önemli olan meslek enflasyonu doğacaktır. Bunla-

nın hepsi YÖK'ün planlama iddiasıyla ortaya çıkmasına karşın planlamadan ne denli yoksun olduğunun belirtileridir. Bir taraftan çok sayıda hekim yetiştirme savurganlığı sürerken, bilgi yetersizliği sonucu halkın sağlığının zarar göreceği önemle üzerinde durulması gereken bir noktadır.

□ *Tayyar BORA* — Bugün YÖK'ün getirdiği eğitim—öğretim programları, tamamen ezberci bir dünya görüşüne yönelik ve öğrenciyi bütünüyle teorik bilgiler içerisine gömen bir programdır. Bu biraz da sayın Lök'ün de belirttiği gibi fazlaca öğrenci alınmasından, öğretim üyelerine zorunlu ders yükü, uygulaması getirilmesinden de kaynaklanmaktadır. Üniversitede yetişen öğrenciler bırakın dünya sorunlarını, kendi ülkesinin, kendi çevresinin sorunlarından kopuk, derslere gömülmüş hafızlara benzetilebilir. Öğrencilerin tüm zamanı öğretim üyelerinin kendilerine dağıttıkları teksirleri ezberlemek, ara sınavlara girmek, onlarda başarılı da olsa, başarısız da olsa bir final sınavına girmekle geçmektedir. 1980 öncesindeki öğrenciyi karşınıza aldığınız zaman ülkenin içinde bulunduğu sorunlar hakkındaki fikrini söyleyebilirdi. Bugün kesinlikle bunlarla ilgisi olmayan bir kitle yaratılmıştır. YÖK'ün öğrenci düzeyinde getirdiği şey bu. Öğrencinin mesleksel niteliği de düşmektedir. Özellikle ziraat fakülteleri, tıp fakülteleri gibi uygulamalı bilim dallarında, öğrenci teorik derslerle o kadar yüklenmiştir ki, laboratuvar olayı kalmamıştır. Tatbikat dediğimiz, arazide, serada, çalışma saati yoktur. 1980 öncesinde öğrenciler de asistanlarımız kadar laboratuvarlarımıza girer ve araştırma yapardı. Öğrenci mezuniyet tezleri araştırmaya dayanırdı. Yani öğrenciler bir araştırma olayının içerisinde yoğrulurdu. Ama bugün öğrenci sadece ders dinlemektedir, dinlediğini sınavlarla öğretim üyesine geriye verme durumundadır. O yönden nitel büyük bir kayıp olduğunu söyleyebiliriz. Mesleki yetişme açısından büyük bir nitel eksiklik söz konusudur. Geçenlerde basında şöyle bir konu çıkmıştır. Bir öğretim üyesi «YÖK'ün mezun ettiği mühendisin yapacağı binalar, barajlar, bir felaket getirebilir. YÖK'ün yetiştirdiği doktorlara ben kendimi emanet etmem» diyordu.

"YÖK terörü sürdükçe öğrenci huzursuzluğu sürecektir"

Düşünün, 1980 öncesinde 35 kişi ile zar zor eğitim yapan bir bölüm bugün 75 öğrenci ile eğitim yapmak zorunda bırakılmıştır. Öğretim yükü ağırlığından yeterli zamanı bulamayan öğretim elemanı, yeterince finansman verilmemesi nedeniyle de araştırma yapamaz duruma gelmiştir. Adeta üniversite araştırmadan soyutlanmıştır.

■ **Öğrencilerin bir başka yönden sıkıştırılması da söz konusu. Kılık kıyafetten söz ediyorum. Son günlerde 9 Eylül Üniversitesi'nde öğrenci dövmeyle ilgili bir olay basına yansıdı. Şimdi bu açılardan Ege Üniversitesi somutuna biraz daha değinebilir miyiz?**

□ *Tayyar BORA* — Aslında Ege Üniversitesi'nin çok farklı konumu olduğunu varsayamayız. Ankara Üniversitesi'ndeki öğrenci hangi atmosferde ise Ege Üniversitesi'ndeki öğrenci de aşağı yukarı aynı atmosfer içerisinde. Bu atmosferi ben YÖK terörü diye tanımlıyorum. YÖK terörü içerisinde hem öğrenci, hem öğretim elemanı yaşamaktadır. 9 Eylül Üniversitesi'nde bir öğrencinin askılı elbiseyle girişi, polis tarafından engellenmesi ve buna bağlı olarak öğrencilerin küçük de olsa gösterdikleri karşı koyma eylemi var. Bunlar YÖK terörü içerisinde gerçekten tek tük olaylardır. Öğrencilerin dernek kurma girişimleri ise Ege Üniversitesi'nde biraz daha hızlı gelişmekte, bu da herhalde genelde Ege'nin dinamik yapısından kaynaklanıyor. Ama YÖK terörü sürdükçe, öğrenci huzursuzluğu sürecektir.

■ **Teşekkürler sayın Bora, sizin bu konuda söyleyecekleriniz olacak sanıyorum...**

□ *Veli LÖK* — Sayın Bora'nın söylediklerine katılıyorum. 9 Eylül Üniversitesi'ndeki olayı gerçekten açık olarak belirttiler. Öğrencinin kıyafetine polis memurunun tepkisinden doğdu olay. Toplumda tartışıldı ve öğrencinin babası çocuğun hakkını aramak suretiyle bir nevi çocuğuna sahip çıktı ve toplum bunu duydu. Dahası yalnız Ege Üniversitesi için değil, diğer üniversitelerde de özellikle öğretim üyesinin kılığına, kıyafetine, sakalına, bıyığına, karışma olayı çağdaş üniversitede bir ayrıntı sayılsa bile anılması gereken bir nokta. Efendim, bir öğretim elemanı isterse bıyık bırakır, isterse sakal bırakır, istediği kıyafeti giyer ve bu kişinin düşünce özgürlüğünün bir parçasıdır, bir uzantısıdır. Bunlar da YÖK tarafından gerçekten insanlar üzerine, üniversite üzerine baskının bir parçası olarak sürdürülmüştür.

□ *Tayyar BORA* — **Ben öğrencilere ilişkin bir örnek vermek istiyorum. Ege Üniversitesi'ndeki öğrencilerin bundan 2 yıl kadar önce rektörlükten çok haklı bir istekleri oldu ve bir dilekçe vererek haklarını arama yoluna gittiler. Bu dilekçe verme olayında uzun dilek-**

çe kuyrukları oluştuğu için rektörlük bunu bir çeşit direniş biçiminde yorumlayıp, öğrenciler hakkında ceza uygulamasına girişti. Öğrenciler de bu durumda idare mahkemesine başvurdular. İdare mahkemesi aldığı kararla üniversiteye bir kez daha demokrasi dersi vermiştir. Kararda bir insanın dilekçe vererek hakkını araması kadar doğal bir şey olamayacağı, bunun direniş yapmakla uzaktan, yakından ilgisi olmadığı, aksine dilekçe vermeksizin gelişigüzel isteklerde bulunmanın doğru yöntem olmadığı, asıl kargaşanın bu olduğu, hele dilekçelerini uzun kuyruklara geçerek kargaşa ortamı yaratmaksızın vermelerinin de öğrencilerin ne kadar düzenli davrandıklarının bir örneği olduğu vurgulanmıştır. Aslında dilekçe verme hakkının dahi engellenmek istendiği bir üniversite ortamı yaratılmıştır.

■ **Sayın Lök, sizce uygulamada sosyal bilimler, fen bilimlerine göre YÖK'ten daha büyük bir darbe mi yediler?**

□ ***Veli LÖK:*** Bu sorunuz gerçekten çok önemli ve can alıcı, Evet gözlemler o şekilde. Bunlara ait rakamlar da mevcut. Fen bilimlerine göre, sosyal bilimler çok daha büyük darbe yemiş durumda. Bunun Şili'deki yeni üniversite yasasının gerçekleşiş durumuyla benzerlik taşıdığını görüyoruz. Bu çok belirgin bir şekilde dikkati çekiyor. Fen bilimlerine göre sosyal bilimler dallarında, çok gerileme var. Bizim ülkemizde de benzeri durumu görüyoruz. Siyasal Bilgiler Fakültesi eski öğretim elemanlarından sayın Baskın Oran'nın çalışmasının birkaç rakamını bu vesile ile size ileteyim. 1980-81 ders yılında SBF'de, 76 öğretim üyesine karşılık, 2.245 öğrenci bulunmakta, öğretim üyesi başına 34 öğrenci düşmektedir. Bu sayılar 1983-84'te 54 ve 3.171 olmuştur, yani 76 öğretim üyesi 54'e inmiş, 2.245 öğrenci de 3.171 öğrenciye çıkmıştır. Öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı 34'ten 59'a yükselmiştir. 1981'de tüm öğretim elemanları sayısı 147 iken YÖK başkanının 4 Nisan 1982'de üniversitelerde tasfiyeye gidilmeyecektir demesinden

"Demokrasiye gerçek anlamda dönüldüğünde halkımız üniversitelerdeki tahribatı gözleriyle görecektir"

birkaç ay sonra başlayan temizlik sonucu, bu sayı 78'e düşmüştür. Öğretim elemanı sayısı %47 azalırken, öğrenci sayısı %41 artmıştır. Türkiye açısından çok ilginç bir gelişmedir. Kanaatimce, YÖk yasasının ortaya çıkmasıyla birlikte -Şili üniversitesi yasasında da dikkati çektiği gibi- belirli bir amaç, böylece gerçekleştirilmek istenmektedir. Burada sosyal bilimler alanında üretilen fikirlerden aslında çekinilmektedir. Bir kişi doktor olabilir, mühendis olabilir, bu durumda o kişi daha çok kendi dalıyla ilgilenir, ama bir kişi sosyal bilimlerle uğraştığı vakit, toplumun sorunlarını bilimsel yöntemlerle incelemek suretiyle buradan halkına çok yararlı bilgiler üretmesi mümkündür ve toplumun gelişmesinde önemli katkılarda bulunabilir. Tabii ki, bu tip düşünsel üretimler istenmemektedir. Temeldeki nedenin de bu olması gerekir.

■ **Sizin bu konuda söyleyecekleriniz...**

□ ***Tayyar BORA*** — Sayın LÖK'ün belirttiği gibi gerçekten sosyal ve siyasal alanda araştırmalarıyla, yayınlarıyla, bilgi üretimleriyle isim yapmış birçok değerli bilim adamının daha fazla kıyıma uğramış olması, bu alanda büyük bir potansiyel kaybı yaratmıştır. Bunların yerine yenilerinin yetişmesi uzun zaman alacaktır. Bu nedenle öyle sanıyorum ki daha uzun süre YÖK'ün o alanlara vurduğu darbenin acılarını üniversite çekecektir. Öte yandan üniversiteler arası giriş sınavlarında yeni bir değişikliğe gidiyorlar. Bu yıl genel bir kanı olarak şu ortaya çıktı: Matematik-fen grubundaki sorular, çok zor düzenlenmiştir. Bunun gerekçesi olarak da herkes mühendislik grubuna yönelmek istiyor dendi. Bunu engellemek için matematik-fen grubundaki soruları çok ağırlaştırdık, biraz da adaylar sosyal bilimlere yönelsin istiyoruz dediler. Bu tabii üniversitedeki araştırıcı öğretim elemanı düzeyindeki tasfiyeye karşı ters bir yaklaşım. Yani bir taraftan öğrenciyi sosyal bilimlere doğru itme düzenlemesi yapıyorlar, öte yandan da YÖK düzeni içerisinde en büyük zarara uğramış kadroları orada görüyoruz.

■ **Sayın Lök son bir sorumuz, Türkiye'de demokrasiye gerçek anlamda dönüldüğünde üniversiteleri yeniden çağdaş üniversite haline getirmek için neler yapılmalıdır? Ve sizce öngörülen zaman süresi nedir?**

□ ***Veli LÖK*** — Şimdi bir kere ülkemizde demokrasiye gerçek anlamda dönüldüğünde halkımız üniversitelerdeki tahribatı gözleriyle görecektir. YÖK'ün olumsuz ürünleri şu anda alınmaya başlanmıştır. Ve YÖK bu yüzden başlangıçta ortaya çıkışıyla eleştirildiği gibi şu anda da devamlı eleştiriye uğramaktadır. Bu durum demokrasiye geçişte kesinlikle düzeltilecektir. Düzeltilmesi de sanıyorum oldukça uzun sürecektir. Gerçi Türkiye'de üniversiteler, bir kez çağdaş üniversite olayını yaşamıştır. Ve buna ait bir gelenek, alışkanlık vardır. Bunun gerek öğrenci gerek öğretim üyesi olarak özlemi içinde olanlar olduk-

ça fazladır. Biraz önce Sayın Bora'nın belirttiği gibi, bir araştırmada, yöneticilerin seçimle gelmesini üniversitede bulunanların %87'si arzulamaktadır, yani YÖK onların içindeki bu doğru görüşü kaldıramamıştır. Bu açıdan biz tabii iyimser olmalıyız. Ve iyimseriz. Ancak yine de önemli bir zaman gerektireceğini düşünmemiz lazım, çünkü üniversite içindeki kadrolar belirli düşüncedeki kişiler tarafından büyük oranda doldurulmuştur. Böyle olunca demokrat düşünen kişilerin o kadrolara gelmesi bir zaman alacaktır. Ne kadar süreyi alabilir derseniz bunun için pek tahmin yürütmek mümkün değil, bu yasanın yapısına bağlı. Ülkede şu anda üniversitenin dışında bir sürü nitelikli kişi gerek serbest hayatta, gerek diğer değişik devlet kurumlarında yaşamını sürdürmektedir. Bu kişiler, tekrar üniversite kadrolarına dönerse geçiş süreci kısalabilir.

■ **Sayın Bora, sizin bu konuda düşündükleriniz, söyleyecekleriniz...**

□ *Tayyar BORA* — Efendim YÖK her şeyi öylesine yıktı, tahrip etti ki bu aslında kendi içerisinde büyük bir tepkiyi de oluşturdu. YÖK'ün ilk yürürlüğe konduğu günlere oranla, bugün üniversite içerisinde YÖK'e karşı düşünceler daha bir yoğunlaştı. YÖK aslında kendi kendini zaten gerçekten beğenmez duruma da gelmiştir. Bildiğiniz gibi YÖK yasasını yürürlüğe girdiğinden bu yana, 3 kez değiştirdiler. 52 kez de YÖK yasası çerçevesinde çıkarılan yönetmelikler değiştirildi. 10 kez lisans üstü yönetmeliği ve 3 kez de satın alma yönetmeliği değiştirildi. Bu bir yerde YÖK'ün kendi kendisini beğenmediği anlamına geliyor. O zaman YÖK'ün yerine konacak sistemin kolaylıkla yerleşebileceğini söylemek mümkün. Ancak YÖK'ün yerine yeni üniversite sistemini koymak aslında ülkedeki demokratik ortamın işlerlik kazanmasına bağlı. Yani YÖK yasasının kaldırılabileceği bir parlamentoya kavuşmamız gerekiyor önce. YÖK'ü bütünüyle kaldırmak ve yerine, çağdaş üniversite gereklerini, özelliklerini, niteliklerini taşıyan bir üniversiteler yasası koymak gerekir. Bu üniversite yasası muhakkak ki YÖK'ten önceki 1750 sayılı üniversite yasasından da daha ileri nitelikler taşımalıdır.

YÖK yasasının kaldırılması ve yeni bir yasa hazırlama sürecinin başlamasının Türkiye'de hangi tarihte gerçekleştirebileceğini tahmin etmek kolay değil. Toplumsal olayların gidişi, biliyorsunuz, kolay kolay her zaman kaba kalıba sığmıyor, bakıyorsunuz bir sıçramayla bir noktaya varılabiliyor. Ama bunu parlamento çözecektir. Çünkü bir yasa söz konusudur.

YÖK'ün tahribatının ise, bütünüyle değil de, kimi yanlarını hemen düzeltmek olası. Örneğin yeni yasayla yönetimin işleyiş biçimi, üniversitenin kendi organlarınca yönetilmesi sağlanabilir. Dekan, rektör kendi öğretim üyelerince seçilir ya da bir üniversiteyi oluşturan, yönetilenlerce seçilir. Ama demin adını andığım kadrolarda yapılmış olan yıkım en uzun zaman alacak olanıdır. Birçok kişi üniversiteyi bırakmış, dışarıda iş kurmuş, kimisi ülke dışına çıkmıştır. Yani bunlar kolay giderilecek şeyler değil. O zaman yeni genç kuşaktan yetiştirip o düzeye ulaştırmak durumu var. Bu tabii zaman alıcı bir şey. Ama yönetimsel olay daha çabuk yerleşebilir. Buna bağlı olarak araştırma olayı hızlandırılabilir. Bu bir yönüyle devletin üniversiteye yeni bir bakış açısıyla sağlayacağı finans kaynağı ile ilgili olan bir konu. Finans kaynakları açılırsa, araştırma yapacak potansiyel vardır. Gerçekte nasıl bir üniversite yasası hazırlanacağı konusunda da sanıyorum birçok çevrelerde yeterince bilgi birikimi vardır. Hazırlıklar vardır.

■ **Sayın Veli Lök ve Tayyar Bora, bize zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederiz. Bizim cevaplanmasını istediğimiz noktalar bunlardı. Bunların ötesinde sizin söylemek istedikleriniz varsa onları da dinleyelim.**

□ *Tayyar BORA* — YÖK'ün uygulamasından bu yana YÖK'ün verdiği bir başka zarar da üniversiteleri hukuk karşısında büyük zaafa uğratmasıdır. Bunun somut örneklerini kendi üniversitemizde de görüyoruz. YÖK yasasını uygulayarak birçok genç öğretim elemanının görevine son verilmiştir. Bunların sayısı yüzlerle ölçülüyor. Ege Üniversitesi düzeyinde düşünürsek 60-70 kişi. Bunlar doktora yapmış, ya da yardımcı doçent düzeyinde olan bilim adamları. Bunlar, görevlerine son verilince yerel mahkemelere, idare mahkemelerine başvurdular ve hemen hemen %100'ü idare mahkemelerinden göreve iade kararı aldılar. Yani YÖK yasası gereğince yapılan işlerin iptali kararını aldılar. Bunların çoğu da ikinci kez aynı kararı aldılar. Çünkü döndükten sonra tekrar YÖK yasasıyla görevlerine son verildi yine aynı şekilde mahkemeye başvurdular, idare mahkemeleri aynı gerekçelerle göreve iade etme kararını verdi. Yani hukuk karşısında YÖK büyük bir bozguna uğramıştır. Üniversitelere toplumdaki saygınlığını iade etme savaşını hukuk, yargı organları yapmıştır

■ **Sayın Lök sizin eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?**

□ *Veli LÖK* — Benim eklemek istediğim bir şey kalmamış durumda. Bora'nın son belirttiği husus gerçekten çok önemli. Üniversitelerin birçok üniversite öğretim elemanının bir nevi YÖK yasasıyla o ortamda, kaybettiği haklar hukuk tarafından teslim edilir duruma gelmiştir. Şu anda yavaş yavaş hukuka başvuru yolları açıldıktan sonra gerek YÖK'ün gerek ondan önce sıkıyönetim dönemindeki üniversitelere ilişkin girişimler, haksızlıklar yavaş yavaş, ortaya çıkmaktadır. Hukuksal yollardan bunların giderilmesi tarafına gidilmektedir. Sayın Bora'nın belirttiği gibi 1402 sayılı yasadan dolayı görevden uzaklaştırılan kişiler yavaş yavaş yasal yollardan üniversiteye dönebilme haklarına kavuşabilmektedir. Bunun kararları şu an için başlangıç da olsa ortaya çıkmıştır. Arkasından bu kararların benzeri şekilde geleceğini ve haksızlıkların giderileceğini ve bu yoldan üniversitelerden uzaklaştırılmış olan öğretim üyelerinin tekrar eski yerlerine dönebileceklerini bekliyoruz ve ümit ediyoruz. □

İlk ve Ortaöğretimin Bugünkü Durumu

Ahmet İnce

GENEL DURUM

Bugün, ülkemiz eğitimi, 24 Ocak ekonomi politikasının net bir biçimde yansıdığı son derece sancılı bir alandır. Bilindiği üzere, bu ekonomi politikanın belirleyici niteliği, ücretleri alabildiğine düşük tutmak,buna karşılık sermayenin kârlarını alabildiğine yükseltmektir. Durum bu olunca, insan öğesine değer verilmemekte, yalnızca aşırı kâr düşünülmektedir. Yükseköğretimde olduğu gibi, ilk ve ortaöğretimde de eğitim hizmetleri para karşılığı alınıp satılabilmekte, çocuklar sınav baskıları altında yarış atına çevirilmektedir. İnsanlarımızın gereksinimleri, mali durumları dikkate alınmadan, her kademede özel okullar, özel öğretmenler, özel dersaneler ve özel kursların çoğalması özendirilmektedir. Böylece, «yeteneği olan değil, parası olan eğitim görür» anlayışı egemen kılınmaktadır. Bu yüzden, binlerce öğrenci okuma «yarışını» terketmekte, çığ gibi büyüyen işsizler ordusunun saflarına savrulmakta, toplumsal bunalımların kucağına itilmektedir.

1984 istatistiklerine göre, ilköğretimdeki 6.501.000 öğrencinin ancak %60'ı ortaokula geçebilmektedir. Ortadereceli okullardan çıkanların ise ancak %10'u yükseköğretime geçebilmektedir.

Uygulanan iktisat politikasının sonucu ilk ve ortaöğretimdeki 427.000 civarındaki öğretmenin zaten düşük olan gelirleri daha da azalmış, öğretmenlik mesleği çökertilmiştir. Benzer biçimde, ilköğretimdeki 6.501.000, ortaöğretimdeki 2.541.000, toplam 9.042.000 öğrenciye bakmakla yükümlü ailelerin ücret ya da maaşları, alım güçleri büsbütün azalmıştır. Bu yüzden, binlerce emekçi ailenin çocukları iş arar duruma düşmüş ve bunun doğal sonucu olarak, her türlü sosyal haktan yoksun, son derece düşük ücretle çalışan bir çocuk işçiler ordusu ortaya çıkmıştır.

Kanserleşen toplumsal sorunlara paralel olarak büyüyen eğitim sorunları, 12 Eylül'den sonra daha da büyümüş ve karmaşıklaşmıştır.

Ülkede gerçek anlamda demokrasi olmayınca, eğitimde de demokrasi olmaz kuşkusuz. Eğitimde demokrasinin işlemediği bir ülkede, bilindiği üzere, tüm eğitim uygulamaları yukardan aşağıya doğru baskıcı bir nitelik kazanır. Bunun doğal sonucu olarak, eğitim uygulayıcılarının ve öğrencilerin büyük çoğunluğu huzursuz, hoşnutsuz olur. Eğitim kurumlarında yaygın bir başarısızlık kaçınılmaz hale gelir. Nitekim, ülkemiz eğitimi bugün böyle bir başarısızlığın kıskacındadır.

ÖĞRETMENLERİN İKTİSADİ VE TOPLUMSAL DURUMU

Eğitimin temel öğelerinden birisi olan öğretmenlerin asgari geçim düzeyini tutturamadığı ve toplumsal yönden tedirgin olduğu bir toplumda eğitim sorunlarının çözümü beklenemez.

Bilindiği üzere, 12 Eylül'den sonra, ülkemiz öğretmenlerinin var olan kısıtlı örgütlenme hakları da ellerinden alınmış, yöneticileri her türlü baskı ve zulüm karşısında büsbütün savunmasız bırakılmışlardır. Bugün dünyanın hemen hemen her ülkesinde öğretmenlerin sendikalarına sahip olma hakkı vardır. Biz ise bırakınız bu hakkı, öğretmenlerin dernek hakkının bile olmadığı ender ülkelerden biriyiz. Ne yazık ki, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ülkemiz, böyle bir kara lekeyi taşımak durumundadır.

12 Eylül'den sonra, öğretmen kitlesine güvensizliğin, baskının, antidemokratikliğin örneklerinden biri de İLK-SAN olmuştur. İlkokul öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı, TÖB-DER'in yoğun mücadelesi sonucu 1976 yılında yapılan Genel Kurul'da, o günkü Milli Eğitim Bakanlığı'nın engellemesine karşın, ilk kez öğretmenlerin demokratik biçimde oluşturduğu bir yönetime kavuşmuştu. Olağanüstü dönemde, bu yönetimden alınan Sandık 9.4.1985 tarihinde yapılan yasa değişikliğiyle yeniden bakanlığın vesayeti altına alındı. İlkokul öğretmenlerinin kısıtlı maaşlarından kesilen parayla oluşturu-

lan İLK-SAN'ın yönetimine öğretmenler kendi tercihlerine uygun arkadaşlarını değil, iktidar yanlısı yöneticilerin uygun gördüğü kişileri seçmeye zorlanmaktadırlar. Bunun somut örneği son İLK-SAN kongresinde yaşanmıştır. Büyük uğraşlar sonucu İLK-SAN Genel Kurulu'na delege seçilmeyi başarabilen 140 demokrat öğretmen, Genel Kurul salonundan İbrahim Çiftçi gibi kişiler tarafından tehdit edilerek çıkarıldılar. 10 öğretmenin boş oy kullandığı seçimlere yalnızca iktidar yanlısı 70 kişi katılmış, böylece demokrat öğretmenlerin yönetim hakkı gaspedilmiş; iktidara layık bir İLK-SAN yönetimi işbaşına getirilmiştir. Böyle bir yönetimden öğretmen kitlesine hayır gelemeyeceği açıktır.

Geçmişteki tüm olayların sorumlusu gibi gösterilen öğretmenler, sudan bahanelerle gözaltına alınmalardan, işkencelerden, güvenlik soruşturmalarından ve 1402 sayılı yasadan yeteri kadar nasiplerini almış, savunmasız, güvencesiz çoluk çocuklarıyla açlığa terkedilmişlerdir. Daha sonra, «suçsuz oldukları» kesinleşenlerin büyük bir bölümü de sivil yönetim tarafından göreve döndürülmemişlerdir.

Son yıllarda, «rotasyon» adı altında uygulanan keyfi atama yöntemi, iktidar yanlısı olmayan öğretmenlerin üzerinde Demokles Kılıcı gibi işlemekte, aileler parçalanmakta, karda kışta eşinden, çoluk çocuğundan ayrılmak zorunda bırakılan öğretmenler, bunalıma düşmekte, verimsizleşmektedirler.

Bugün, her ne kadar, öğretmenlere bol keseden vaatler ediliyor, övücü nutuklar çekiliyor, sözde öğretmenevleri yapılıyor, 24 Kasım gibi, içerikten yoksun, kandırmaca öğretmenler günü düzenleniyorsa da onların yaşama koşullarında eskiye oranla çok büyük bir gerileme var.

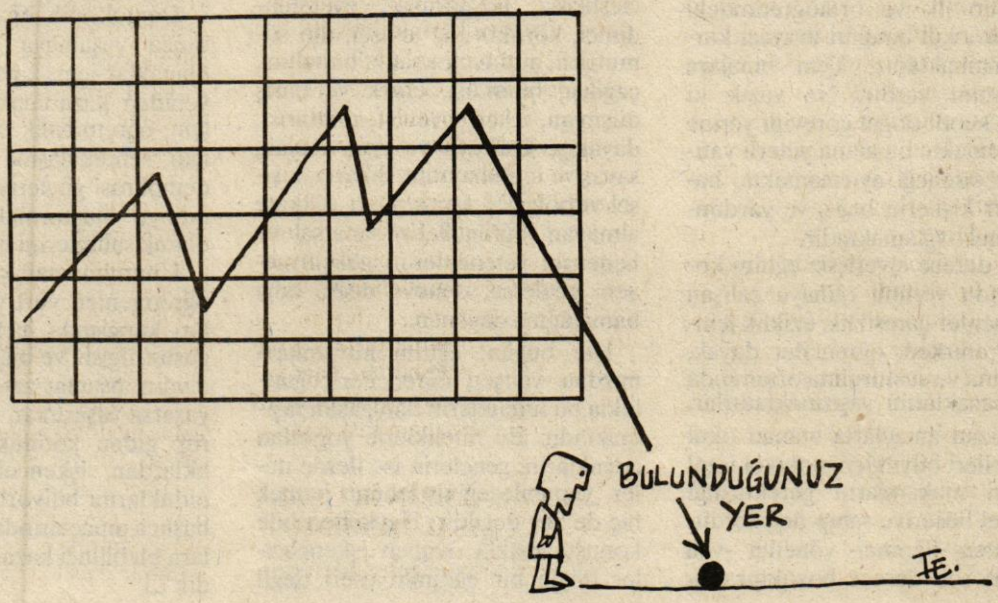
Öğretmenlerin maaşları son derece yetersizdir. Birkaç örnek vermek gerekirse, 5. derece ve daha aşağı derecelerden aylık almakta olan öğretmenlerin çıplak aylıkları, 1986 yılı asgari ücreti olarak saptanan 41.400 liranın altında kalmaktadır.

Derecesi 10/1 olan bir ilkokul öğretmeninin net maaşı 56.868 liradır. Yine aynı derecedeki bir ortaöğretim öğretmeninin maaşı, ek ders ücretiyle birlikte 63.268 liradır.

Başka bir örnek daha: Derecesi 1/1 olan bir ilkokul öğretmeninin net maaşı 115.111 lira, aynı derecedeki bir ortaöğretim öğretmeninin net maaşı da 121.512 liradır. Yaşamının en dinamik yıllarını mesleğine adayarak yaşlanan ve en yüksek dereceden maaş almaya hak kazanabilen bir ilkokul öğretmeninin bile, bugünkü pahalılık koşullarında ev geçindirebilmesi, çoluk çocuğunu okutabilmesi, sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmesi bir mucizedir. Bu koşullarda yaşamak, tüm emekçiler gibi öğretmenler için de ateşten gömlektir. Bugün, öğretmenlerin azımsanmayacak bir bölümü şoförlük, garsonluk, ayakkabı tamirciliği, biletçilik, seyyar satıcılık, hamallık, boyacılık, ustalık, işçilik, pazarcılık... gibi işler yaparak ek bir gelir sağlamaya çalışıyorlar.

Geçim derdine düşen öğretmen ne yazık ki dinlenemiyor, okuyamıyor, okutamıyor, en azından sosyal ihtiyaçlarını karşılayamıyor. İşte bu yüzden öğretmenler arasında kitap okuma oranı yüzde beşi bile geçmiyor. Hiç kuşkusuz, az okumanın suçlusu yalnızca öğretmen değildir. En büyük suçlu, yaşadığımız korku dönemidir, iktisadi ve politik baskı ortamıdır.

Tüm bunların yanında, son yıllarda öğretmene ve öğretmenlik mesleğine düşmanca bir tavır alınmıştır. Mesleğin gereklerine göre eleman yetiştiren ilk ve yüksek öğretmen okullarının özgünlükleri yok edilerek bunların yerine oluşturulan 2 yıllık Eğitim Yüksek Okulları ve 4 yıllık Eğitim Fakülteleri YÖK'e bağlanmıştır. Bu kurumlardan yetişen öğretmenlerin önemli bir bölümünün mesleki ye-

Ferruh Doğan

tersizliği bilinen bir gerçektir. Böylece, yıllar boyunca süren sistemli bir düşmanlık sonucu emekten yana halk çocuklarının toplandığı öğretmenlik mesleği yozlaştırılmış, saygınlığı zedelenmiş ve kaynağı kurutulmuştur.

EĞİTİM KURUMLARININ DURUMU

Ülkemizdeki eğitim kurumları geri kalmışlığın, işsizliğin, araç gereç yetersizliğinin tipik örnekleriyle doludur. Okulların çoğunda kapasitenin üstünde öğrenci vardır. İkili, hatta üçlü eğitim yapılan okullarda verimin, niteliğin düşmesi çok doğaldır. Sağlıklı bir eğitim için her sınıfta 40'tan fazla öğrenci olmaması gerekirken 50-60, hatta 80 kişilik sınıflar doğal duruma gelmiştir.

Okulların büyük çoğunluğunda laboratuvar, kütüphane, spor araç ve tesisleri yoktur. Okul binaları son derece yetersiz ve kullanışsızdır. Çoğunda sular akmaz, kimisinde ya tuvalet, lavabo yoktur ya da olanlar tıkanmıştır, bozuktur.

Kış günleri okullarda ısınma ve aydınlanma genellikle yetersizdir, aksaktır. Her zaman işleyişte bir çarpıklık vardır mutlaka. Ya kalorifer vardır, kömür yoktur; ya da kalorifer varsa tesisat bozuktur. Soba ile ısınan okullarda büyük çoğunlukla yakıt yetersizdir. Devlet, okulların çoğuna yakacak için hiçbir ödenek ayırmamaktadır.

Bugün ilk ve ortaöğretimdeki var olan okul binaları ihtiyacı karşılayamamaktadır. Yeni binalara gereksinim vardır. Ne yazık ki devlet, kendi doğal görevini yerine getirmemekte bu alana yeterli yatırım ve ödeneği ayırmamakta, hayırsever kişilerin bağış ve yardımlarına bel bağlamaktadır.

Son derece elverişsiz eğitim koşullarında verimli olmaya çalışan öğretmenler çaresizlik, eziklik içinde kıvranırken, öğrenciler dayak, horlanma ve susturulma ortamında ne yapacaklarını şaşırmaktadırlar.

Partizan amaçlarla atanan okul yöneticileri büyük çoğunlukla işgal ettikleri makamların gerektirdiği yönetsel beceriye sahip değillerdir. Öğretmen -öğrenci- yönetici -veli ilişkileri son derece bozuktur. Bu yüzden öğretmenler ve öğrenciler çoğunlukla huzursuzdur. Huzurdan ve demokratik işleyişten bütünüyle yoksun bu kurumlardan verim beklemek hayalcilik olur.

Nedir çağdaş anlamda eğitim? «Bireyin bedensel, coşkusal, zihinsel, sosyal yeteneklerinin kendisi ve yaşadığı toplum için en uygun şekilde gelişmesini sağlama işidir.»

Ne yazık ki, eşitsizliğe dayalı eğitim politikası sonucu, ayrıcalıklı kişilerin, zenginlerin çocuklarının araç, gereç bolluğu içinde özel eğitimleri sürerken halkımızın çocukları çağdaş eğitim olanaklarından yoksun kalmaktadır.

İlk ve orta dereceli okullarda okutulan ders kitapları içler acısıdır. Onlarda çağdışılığın bin bir türlü örneklerini görmek ve göstermek hiç de zor değildir. Ama kabul etmeliyiz ki, bu uzun bir araştırma, inceleme konusudur. Birkaç örnek vermek yeterli değildir. Fakat uygulanan programların niteliği ve ders kitaplarının görülen içeriği, nasıl bir eğitimin amaçlandığını, başka bir deyişle nasıl öğrenciler yetiştirmenin hedeflendiğini açıkca ortaya koymaktadır.

Yaptığımız somut gözlem ve saptamalara göre okullarımızda uygulanan eğitim-öğretimin özetle şu nitelikleri taşıdığını görmekteyiz.

Üretimden kopuk, ezbere dayalı, aktarmacı, kişiliksiz, bireyci, vurdumduymaz, nemelazımcı, yoz, eleştirisiz, hoşgörüsüz, evetefendimci, körükörüne alkışçı, din sömürücü, antidemokratik, bunaltıcı, çağdışı, bilimdışı, emek ve barış düşmanı, ırkçı şovenist, militarist, dayakçı, korkuya ve zora dayalı, savaş ve fetih hayranı, ihbarcı, kişisel ve bölgesel farklılıkları dikkate almayan, öğrencilerin sanatsal ve bedensel yeteneklerini geliştirmeyen; gözleme, deneye değil, bilgi hamallığına dayanan...

İşte bugün, eğitim kurumlarımızdan yetişen öğrenciler çoğunlukla bu niteliklerin damgasını taşımaktadır. Bu niteliklerle yoğrulan çocukların, gençlerin ise ilerde neler yapabileceğini tahmin etmek hiç de zor değildir. Heykelleri bile konuşturmakla övünen işkencecier böyle bir eğitimin eseri değil midir? Belirtilen niteliklere karşı çıkan, özel çabalarıyla bunların yerine insani öğeler yerleştirmek isteyen emek ve barış yanlısı öğretmenler, maalesef şimdi ya sürgündedir, ya cezaevindedir ya da susturulmuştur.

SONUÇ

Ülkemizdeki birikmiş ve karmaşık eğitim sorunlarının kısa sürede çözümü beklenemez. Ancak birtakım iyileştirmeler beklenebilir. Gerçek çözüm uzun bir süreç ister. Çözüme giden ilk adım, hiç kuşkusuz ülkede gerçek anlamda bir demokrasinin kurulmasından ve öğretmenlerin demokratik örgütleriyle eğitim sorunlarının çözümünde söz ve karar sahibi olabileceği bir ortamdan geçer.

Öğretmenler, demokratik örgütlenme haklarını yeniden kazanıncaya dek, uğradıkları her türlü haksızlığı, çözemedikleri mesleksel sorunlarını ve eğitime ilişkin önerilerini öğretmen dergilerine, ilerici, demokrat basına mutlaka yansıtmalıdırlar. Şimdilik, ilerici basın etrafında demokrat bir dayanışma kalesi oluşturmalı, haksızlıkların, birikmiş sorunların karşısına ortak bir güçle çıkmalı. Bunun için de her bölgedeki diri öğretmen önderlerinin deneyimlerinden yararlanmak akıllıca bir yoldur.

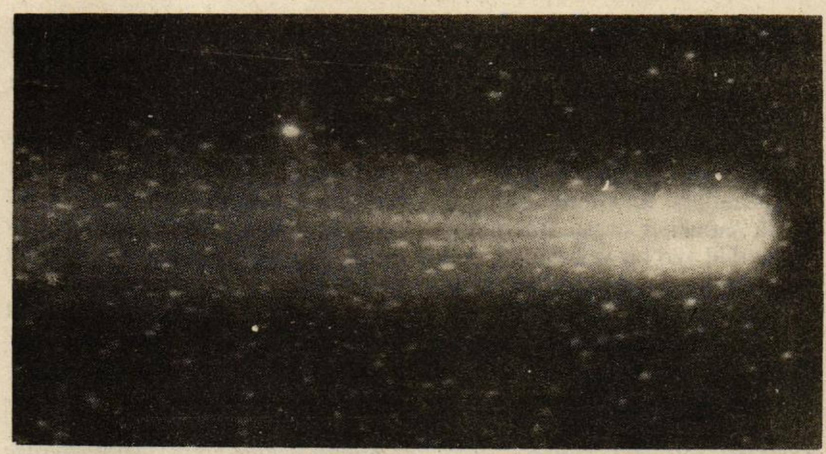
Öğretmenler, her şeyden önce, çözümler üretmeli, her şeye karşın kendilerini yenilemek için bıkmadan, usanmadan okumalıdırlar.

Demokratik bir eğitim için, insanca yaşamaya yetecek maddi olanaklar için, kaybedilen hakları yeniden kazanmak ve geliştirmek için, öğretmenlik onuru ve gururu için, sendikalaşma hakkı için tüm demokrasi güçleriyle ortaklaşa kamuoyu oluşturmak güncel görev olarak sahiplerini bekliyor.

Unutulmamalı ki, emekten yana öğretmenler, yurt ve dünya sorunları karşısında hiçbir zaman duygusuz, ilgisiz ve bilgisiz kalamazlar. Aydın insanlar zaten hangi ülkede yaşarsa yaşasınlar, dünyamızda sürüp giden kötülüklerden, haksızlıklardan, işkencelerden sorumlu olduklarını biliyorlar. İşte eğitimin başlıca amaçlarından biri de insanlara bu bilinci kazandırmak olmalıdır. □

Halley Yine Gelince

Isaac Asimov

21. yüzyılda ne olacağımız, şimdi ne yaptığımıza bağlıdır. Halley kuyrukluyıldızı 76 yıl sonra yine geldiğinde belki de yeryüzünü nükleer savaş tehlikesinden tamamen arınmış bir gezegen olarak bulacak: Üzerinde yaşayanların uzayı keşfettikleri, uzaydaki istasyonlara yerleştikleri ve Ay'da madencilikle uğraştıkları bir gezegen. Tüm insanların hastaneler, klinikler, laboratuvarlar, fabrikalar ve gözlemevleri kurmak için birleştiği bir gezegen. Bütün bunların mümkün olduğundan eminim.

Ne yazık ki bir olasılık daha var: Düşüncesi bile insanı ürpertiyor ama, Halley kuyrukluyıldızı yeryüzünü, bir nükleer savaştan sonra tamamen yıkıntı haline gelmiş, sadece birkaç kişinin sağ kalabildiği, tanımlamak istemediğim, hatta gözümün önünde canlandırmak bile istemediğim bir nükleer kışın pençesindeki gezegen olarak da bulabilir.

Her normal insan dünyamızı radyoaktif çöplük değil, bir barış gezegeni olarak görmek ister. Ama insan her zaman istediğini bulamaz. Kollarımızı kavuşturup beklemeye hakkımız yok. Hiçbir şey kendiliğinden gelmez. Mucadele edilmeli, hem de kıyasıya mücadele edilmelidir. Barış dolu bir geleceği kimse bize gümüş tepsi içinde sunmayacaktır.

Nükleer savaşı önleyebilecek mükemmel bir kalkan yapmanın mümkün olduğuna inanmıyorum. Başkan'ın Stratejik Savunma Girişimi, son analizde, uzaya saldırı silahlarının yerleştirilmesi için sadece bir kılıftır. Nükleer bir savaşı önlemenin tek olanaklı yolu tüm nükleer silahların yasaklanmasıdır. Onlara ihtiyacımız yok. Amerika Birleşik Devletleri'nin, Sovyetler Birliği'nin, aslında tüm ulusların, bundan böyle tüm sorunların görüşmeler yoluyla, uzlaşıcı çözümlerin araştırılması yoluyla çözümlenmesi konusunda anlaşmaya varmalarını görmek istiyorum. Bu idealizm olabilir, ama başka bir seçeneğimiz de yok.

Kurgu bilim olsun, başkaları olsun, tüm yazılarımda, en iyi yolun, sorunlara düşünülerek yaklaşılması olduğunu anlatmaya çalıştım. Kitaplarımda pek az şiddet vardır; çünkü şiddet akılcı sonuçlara varmaz. Kovboy filmlerinde iyiler daima kötülerden daha hızlı silah çekerler. Ama gerçek hayatta, ilk kurşunu atan genellikle kötülerdir. Dolayısıyla silaha sarılmamak en iyisidir. Kitaplarımdan birinde baş kahraman, şiddetin beceriksizlerin son çaresi olduğunu söyler.

1942'de robot teknolojisi kurallarımı yayımladım. Birinci kurala göre bir robot bir insana zarar veremez, ve ona zarar verilmesine de izin veremez. İkinci kuralda bir robotun, birinci kuralla çakışmaması halinde, bir insanın vereceği emirlere uyması belirtilir. Üçüncü kurala göre ise robot, birinci ve ikinci kurallarla çakışmadığı durumlarda kendi varlığını korumaya mecburdur.

Ne yazık ki şu anda robot yönetimindeki bir silahtan ve başlıca işlevi insanları öldürmek olan robotlardan söz ediliyor. Ama eğer insanları öldürebilen bir robot yaratırsak, bu robotun kimi öldürüp kimi öldürmeyeceğine karar verebilmesi gerekiyor. Ve ben, bu gibi kararların teknolojiye bırakılması gerektiğinden emin değilim.

Bütün insanlar gibi ben de nükleer savaşı istemiyorum; nükleer silahları ellerinde bulunduranların, açıkça ve tam olarak bir nükleer savaşın kazanılamayacağını kavramalarını istiyorum. Bu herkes için yenilgi olacaktır. Ama barış kazanılabilir. İşte o zaman kazanan hepimiz olacağız.□

(New Times, 28/1986)

Yılmaz bir barış öncüsü:

Romain Rolland

Adnan Cemgil

Birleşmiş Milletler Örgütü 1986'yı «Barış Yılı» olarak duyurdu dünyaya. Ülkemizde, bu konuda birçok yazı çıktı, bu yolda çaba gösterenler, çeşitli dönemlerdeki barışçı hareketleri dile getirdiler.

Yazılarıyla, katkılarıyla bu yolda ilk saftakiler arasında Romain Rolland'ın ayrı bir yeri var. O, belli başlı bütün yapıtlarında, savaşsız, kavgasız bir dünyada bütün ulusların, tüm dünya insanlarının kardeşliğine çağrıda bulunurken yaşamı boyunca da savaşa, emperyalizme, sömürüye, zulme karşı girişilen bütün ilerici eylemlere katıldı.

Romain Rolland daha Birinci Dünya Savaşı çıkmadan yıllarca önce, kanlı boğuşmanın yaklaştığını, emperyalistlerin, ulusları birbirine düşman ettiklerini sezmiş ve insanlığı, özellikle Avrupa'nın büyük kapitalist devletlerinin halklarını uyarmıştı. Onun ve bu yolda uğraş verenlerin çabaları boşa gidince, savaş sırasında savaş kışkırtıcılarına lanetler yağdırmış, savaşan ordulardaki gençleri uyarmaya çalışmıştı.

Birinci Dünya Savaşı çıktığında İsviçre'de bulunuyordu Romain Rolland.

Eylül 1914 ile Ağustos 1915 arasında *Journal de Genève* de «au-desus dela melée» (Boğuşmanın üstünden) başlığı altında bir dizi yazı yayımlandı. Bu yazılarında, bağnazca bir milliyetçilik ve öc alma duygusuyla savaş bezirganlarına şakşakcılık eden aydınların iç yüzünü açığa vuruyor ve savaşan ülkelerin gençliğine sesleniyordu. Romain Rolland:

«...Bu gençlerin büyüklerine, manevi kılavuzlarına, kamuoyunu etkileyenlere, dinsel ya da din dışı öğretmenlerine, düşünürlere, sosyalist söylevcilere hakikati söyleyelim cesaretle.

Söyleyin! Elinizdeki böylesine canlı zenginlikleri, bu kahramanlık hazinesini neden har vurup harman savurdunuz! Bu özveriye susamış gençliğin inançlarına olan o soylu bağlılığına karşı hangi hedefi gösterdiniz? Bu genç kahramanların birbirlerini boğazlamasını değil mi? Avrupa savaşında, tüm yüce değerleri hiçe sayan bu boğazlaşmada, çılgına dönmüş bir Avrupa, ateş yığınının üstüne çıkıp, kendi elleriyle parçalıyor kendini Herkül gibi!

Bu savaş, iki manevi gücün çürüklüğünü açığa çıkardı: Hıristiyanlık ve Sosyalizm. (*) *Bu dinsel ya da din dışı enternasyonalizmin havarileri birdenen ateşli milliyetçi kesildiler. Öyle ki, coşkulu sosyalistlerden Hervé, Fransız gençlerini, «Austerlitz* (**) *bayrağı altında ölmeye» çağırıyordu. Alman sosyal demokratlarının en arı doktrincileri Reichstag'da savaş ödeneklerini onayladılar ve böylece savaş propagandalarını kışlalarına kadar yayan Prusya militaristlerinin buyruğuna girdiler.»*

Romain Rolland, gençliğe çağrısını şöyle sürdürüyor:

«Ey kahraman dünya gençliği! Nasıl bir savurganlıkla kanlarınızı döküyorsunuz susamış toprağa! Bu görkemli yaz güneşinin altında özverileriniz yüzünden biçiliyorsunuz ekinler gibi! (***) *Bütün ulusların gençleri! Sizleri yurtseverlik ideali feci bir şekilde çatıştırıyor birbirinizle. Ne denli kutsuyorum ölüme koşan hepinizi. Sizden öncekilerden, şüphecilikle, sefahatlerle geçirdiğimiz yılların pek acı öcünü aldınız. İster yenen, ister yenilen olun, sağ ya da ölü, hepinizi kutsuyorum.»*

Bir başka bölümde de, görevleri aklın zaferini sağlamak, insanlığın mutluluğu için çalışmak iken, savaş çığırtkanlığı yapan düşünürlere, bilim adamlarına ve edebiyatçılara çatıyordu: *«...size göre vatan sevgisi yalnız öteki vatanlara karşı duyulan bir kin ortamında, vatanlarını savunanların birbirlerini boğazlamasıyla güçlenir, öyle mi? Bu önermede tüylerimi ürperten ve beni derinden tiksindiren bir saçmalık, bir Neron'a özeniş var. Hayır, benim vatan sevgim, vatanlarını seven öteki inançlı ve doğru insanlardan nefret etmeme ve onları öldürmeme izin vermez. Onları onurlandırmamı ve ortaklaşa yararımız için onlarla birleşmemi gerektirir...»*

Romain Rolland, sonunda kinlerden, düşmanlıklardan arınmış bir insanlık idealini şöyle dile getiriyordu:

«İnsanlık ayrı ayrı toplumlarda yaşayanların duygu ve düşüncelerinin yarattığı bir senfonidir.

Bu birliği bütünüyle benimsemeyen bir barbardır...» □

(*) O dönemde II. Enternasyonal'i oluşturan, Avrupa'nın büyük kapitalist ülkelerindeki sosyal demokrat ve sosyalist partiler savaşı desteklemişti.

(**) Napoléon Bonaparte'ın zafer kazandığı Austerlitz Savaşı'na değinilmektedir.

(***) Yunus Emre yüzyıllarca önce bu acıyı şöyle dile getirmişti:
«Bu dünyada bir nesneye yanar içim göğnür özüm,
Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi.»

Kemal Özer, Arif Damar ve Can Yücel (soldan sağa)

1980 Sonrasında Türk Şiirine Bakış

Arif Damar - Can Yücel - Kemal Özer

Enver Ercan

Enver Ercan: **Ülkemizde 1980'le başlayan yeni bir döneme girildi. Toplu söyleşimizin amacı, 1980 sonrasında Türk şiiri hangi noktadadır? Bu yeni dönemin günlük hayatımıza etkileri şiire nasıl yansımıştır? Sanıyorum böyle bir durum değerlendirmesi yapabilmek için, şairlerin birlikte oluşturduğu, ortak şiir ortamına bakmak gerekiyor önce. Bir dönemin etkilerinin şiire yansıması o ortamda karakteristik bir takım özellikler haline dönüşebiliyor. Bu bağlamda bugünkü şiir ortamı hakkındaki yaklaşımlarınızı öğrenerek söyleşimize başlayabiliriz.**

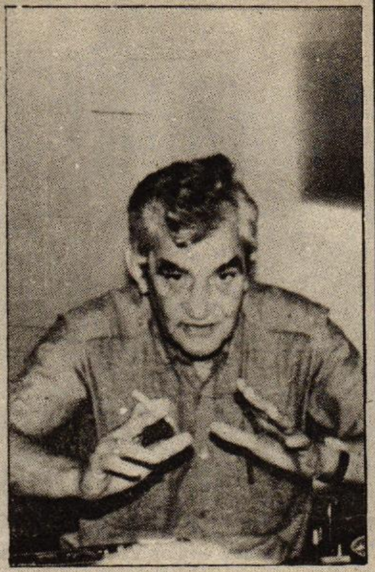
Arif Damar: Şiir ortamı konusunda söylediğiniz doğru ama, aklımdayken şunu söyleyeyim. Dönemin şiir ortamı şairi etkiler ama şair bunun dışına da çıkabilir. Bu da ortamdan çok şairin tavrı ve konumuyla ilgili bir şeydir. Örneğin, Nâzım Hikmet 1940'larda Bursa Cezaevi'ndeydi. O zaman herkesin bildiği gibi *Kuvayı Milliye Destanı*'nı yazmıştı. *Saat 21-22 şiirlerini* yazıyordu. Şiirleri *Yeni Edebiyat*'ta, *Yürüyüş*'te çıkıyordu. *Memleketimden İnsan Manzaraları* üzerine çalışıyordu. 1945'lere doğru şiir ortamına Garip şiiri egemen olmaya başlamıştı. Gerçi toplumcu dergiler de çıkmıyor değildi, ama egemen şiir anlayışı Garip'ti. Nâzım bunun dışında kalabildi, etkilenmedi. Örneğin, Can Yücel, 1970'lerde Adana Cezaevi'ndeydi. Şiir ortamının dışında kalmıştı ama *Bir Siyasinin Şiirleri*'nde yer alan şiirler o günkü şiir ortamının da üstünde şiirlerdi. Tekrar ediyorum, dalgalanmalardan nesnel koşulların oluşturduğu ortamdan etkilenip etkilenmemek şairin konumuyla, tavrıyla da ilgili bir şey. Bunu da göz ardı etmemek gerekir.

Sorunuza dönersek, Biz üçümüz de şairiz; 1980'den önce de; sonra da yazdık, yazıyoruz. Bugünkü şiirin dışında değiliz yani o nedenle kendimiz için nasıl nesnel bir değerlendirme yapabiliriz? Bu konuda sorulmak istenen genç kuşakla ilgi-

li düşüncelerimizse, ben şunu söylemek isterim· Genel olarak 1980'den sonra yazılan şiirleri çok beğenmiyorum. Kitap yayımlayanların bile, şiiri çok iyi anlamadan yazdıklarını sanıyorum. Ayrıca şair «olmak» istiyorlar. Bu yanlış düşünce. Rafael Alberti de derginizdeki konuşmasında söylüyor. Yetenek diye bir şey var. Bugünkü edebiyat dergileri çok eli açık davranıyor bu konuda. Şiirin değerliliği üstünde pek durmuyorlar. Şiiri yayımlanan da kendisini biraz şair zannediyor. Ne kendilerinden önceki şiirleri yeterince özümsedikleri ne de gerekli donanıma sahip oldukları kanısındayım. Onun için zayıf şiirler çıkıyor. Tek bir genç şair ilgimi çekti. O da *Yarın*'da bir iki şiiri yayımlanan Kemal Durmaz. Gençler içinde ondan umutluyum.

Şiir ortamına gelince bir şiir ortamının dinamizmini gençler yaratır. Bu söylediklerime 1980'den sonra gençlerde görülen savrulmada eklenince ortaya iç açıcı bir durum çıkmıyor.

Can Yücel: Zannederim bugünkü şiir ortamı pek hareketli, verimli ve beğenilir bir ortam değil. Bu tek tek şairlerde söz konusu olduğu gibi, şiir akımları bakımından da böyle. Gevşek bir dönem. Daha derinine gitmeden şunu da söylemek gerek, bir de son dönemde çok kayıp verdi şiir. Diyebilirim ki devşirdiğinden fazlasını ölümlerle, Turgut'un, Edip'in, A.Kadir'in, Metin'in, Hasan Hüseyin'in ölümleriyle kaybetti. Bu yargı, kendi başına bütün Türk şiirini temsil ettiğini vehmeden Attila İlhan için geçerli olmayabilir. Çünkü Attila bu dönemde olsa olsa kendini kaybetti. Ama bu gevşek durum sadece bugün faal olan şairlerin tek tek kabahatleri olarak ele alınmamalıdır. Mesele iki cephelidir. Birincisi, şairlerin kişisel başarı düzeyleri; ikincisi, içinde yaşadıkları dönemin nesnel koşulları bunun nedenlerinden sayılmalıdır. Bugünkü dönem, sanırım ki Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaşanan, yaratıcılığa aykırı düşmek bakımından yaşanan en ağır dönemdir. Şiir ortamı adeta tepeden inme bir oldu bittiyle karşılaşmış ve hazırlıksız, kandilsiz yakalanmıştır. Bu dönemin altından kalkabilecek, üstesinden gelebilecek donatımı kotaramadan bir anaforun içine girmiştir. Sıkıntı bence burdan kaynaklanmaktadır. Biz Türk Şiiri'nin yetişkin, böyle büyük vartaları atlatabileceği sanısındaydık. Ama olaylar göstermiştir ki, Türk şiirinin hâlâ eksiklikleri vardır. Hem siyasi bilinç bakımından, hem teknik bakımdan, hem de dünya şiirini izleme bakımından eksiklerimizin olduğu ortaya çıkmıştır. Ve aynı zamanda böyle dönemlerde kişisel büyük patlamalar beklenirken bunlar da çıkmamıştır. Gerçi büyük kişisel patlamalar biraz da arızi ve tesadüfidir. Ama böyle ağır dönemlerde patlangaç kişiler ortaya çıkabilir. Ama böyle bir gelişme de göremiyorum. Bir bakıma bugünkü dünya şiirine de bakılırsa, 1910'larla 1950'ler arasında dünya şiiri bir takım teorik denemelerden geçmiştir. Ve zannederim önümüzdeki dönemleri kapsayacak bir sürü yeniliklerin hazırlığıdır bu. Ama bu büyük mizaçlarla mümkün olacaktır. Büyük kişisel patlamalarla hareket edecektir dünya şiiri. Çünkü, bir eksiğimiz de bu konuda çalışmaların yokluğudur bizde büyük patlamalar yapacak büyük mizaçların ortaya çıkacağı temel eksiktir. Genel olarak bakıldığında Türk şiiri yeniden kendini tartmalı, yeni bir muhasebe devresinden geçmeli, bugünkü görece yenilgisini tamir etmek için yeni hesaplaşmalara gitmelidir, bence.

"Dönemin şiir ortamı şairi etkiler ama şair bunun dışına da çıkabilir. Bu da ortamdan çok şairin tavrı ve konumuyla ilgili bir şeydir."

Kemal Özer: Şimdi, ortam sözü edildiği zaman, ortamın önce nelerden oluştuğunu, oluşturulduğunu ayrıştırmak ve tek tek bu ayrıştırılan öğelere bakmak gereğini duyuyorum. Ortam deyince hemen sıralayabileceğim şunlar: 1) Ortamı oluşturan dergilerin durumu; 2) Ozanların öznel durumları, tavırları, gelişmeleri; 3) Siyasal gelişmelerin yarattığı durum; 4) Eleştirel tavrın vardığı nokta; 5) Dünyada olup bitenlerin bize yansıması. Sanıyorum ana çizgileriyle ortamı oluşturan öğeler bunlar. Bunları ele aldığımızda, örneğin dergilerin durumuna baktığımızda bir ayrışma bir ayrıştırma, teorik yapılanmada ağırlık veya militanca yayın açısından dergilerin belli bir gelişim gösterdiği söylenemez. Bir hesaplaşma getiren, döneme damgasını vurabilecek, arkasından yazarları sürükleyebilecek, katılmayan yazarları bile etkileyecek bir dergi oluşumu göremiyorum. İkincisi, ozanların öznel durumları; burda daha önce konuşan arkadaşların sözlerinde de yansımasını buldu, bu dönemde ozanlar belki hazırlıksız yakalandılar, belki kişisel planda geliştirdikleri tavrı başkalarını etkileyecek bir genelliğe ulaştıramadılar, genel tavırların oluşmasına yol açamadılar. Siyasal gelişmelerdeki durum ise, daha önceki dönemle kıyasladığımız zaman görüyoruz ki, hızlı siyasallaşmanın tersine siyasal dışı bir ortama dönüşme oldu, günlük yaşamda ve edebiyatta. Eleştirel tavır ise toplumcu şiire karşı iki yönden gelişiyor günümüzde. Birincisi, zaten toplumcu karşıtı olanların sürüp gitmekte olan eleştirisi, ikincisi daha önceki dönemi yaşamış, gerek

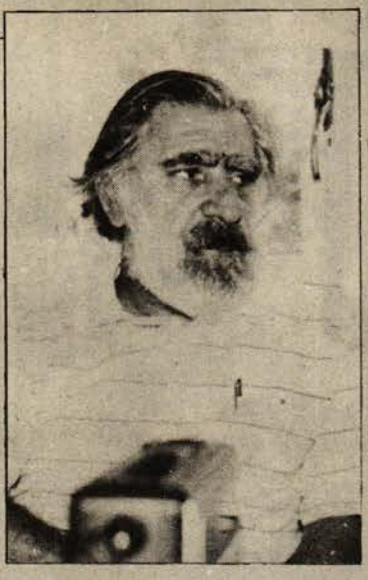
ozan, gerekse birey olarak yaşamış gençlerin getirdiği eleştiriler. Bence bu dönemi belirleyen öğelerden biri de bu. Bu eleştiriler üzerinde daha da durulabilir. Ben bir saptama yapmak istedim. Bir de dünyada olup bitenlerin bize yansıması da, önceki dönemle ölçüldüğü zaman etkileyici ve kapsamlı değil. Yani şunu demek istiyorum. 1980'den önce dünyada gerek siyasal, gerekse yazınsal çıkışlar, yayınlar bizim toplumumuza daha kapsamlı yansıyordu. Ve ortamı belirleyici bir özelliği vardı. Bugün böyle bir özellik göremiyoruz. Bir başka planda bugünkü durumu özetlemek gerekirse, ben daha çok kıyaslamadan yanayım. Yani 1980 öncesine oranla edebiyatta ortak noktalar gittikçe azalıyor. 1980 öncesi derken 1970-80 arasını kastediyorum tabii.

***Enver Ercan:*O dönemde bu ortak noktalar nelerdi; biraz açabilir miyiz?**

Kemal Özer: Şunları söyleyebiliriz gibi geliyor bana. 1970-80 arasında tanıklık kavramı bayağı yaygınlık kazanmıştı. Yani gününe tanıklık etmek. İkincisi, protesto, şiirde ortak bir paydaydı. Belki o dönemde yazılan şiire, çok genel bir deyimle söylemek gerekirse tepki şiiri diyebilirdik. Ve siyasallaşma şiire iyice damgasını vurmuştu. Ozan ile militan arasındaki ilişki şiirin gündemindeydi. Bugünse ortak noktalar azaldı derken bu sıraladığım şeyler giderek önemini yitirdi. Üzerinde durulma oranı azaldı demek istiyorum. Buna karşılık bugün herkes kendi çizgisini sürdürmeye, kendi kabuğu içinde birtakım aşamalardan geçmeye çalıştı, çalışıyor. Bu da tabii, ortak noktaların azalması bağlamında önemli bir nokta.

***Enver Ercan:*Yani, şairler, nesnel koşullar karşısındaki tavırlarını ortak bir paydada buluşturamadılar.**

Kemal Özer: Her dönemin, özel koşulların söz konusu edildiği dönemin, belki şiirsel dilini bulmak bu ortak noktaları oluşturan önemli etkenlerden biridir. Yani biraz önce de adı anılan Can Yücel'in şiirlerinde olsun, öteki ozanların şiirlerinde olsun döneminin özelliklerini iyi yansıtan ortak bir dil bulunmuştu. Kişisel olarak bu ozanın dili, şu ozanın dili değil, bunların ötesinde bir dönemin ortak noktalarını açığa çıkaran bir dilden söz ediyorum. Bugün ise, içinde bulunduğumuz durumda böyle bir dilden söz edemiyoruz. Bugünkü dönemi belirleyen noktalardan biri olarak bunu da önemle belirtmek istiyorum.

"Somut nedenlere dayanmadan yapılan umut avcılığı ne kadar yanlış idiyse bugünkü umutsuzluk avcılığı da o kadar yanlış."

Arif Damar: Ben şunu eklemek isteyeceğim: 1970-80 arasındaki ortamla 1980 sonrasındaki ortam çok farklı. Sınırlı da olsa, o bir özgürlük ortamıydı. Oysa 1980'den sonraki kısıtlamalar çok daha ağır.

***Enver Ercan:*Çizdiğiniz tablonun oluşmasında, şiirin nitel olarak durgunluğunda asıl neden kısıtlamalar mı demek istiyorsunuz?**

Can Yücel: Şöyle desek daha doğru olur sanıyorum. 1970-80 arasında da bir baskı dönemi gelmişti. Fakat bu baskı kısa sürdü ve bu baskının yarattığı tepki derhal dile getirilebildi. Hatta farklı şiir anlayışında olanlar bile etkilendi. Turgut'la Edip bile tepkinin şiirini yazdılar. Oysa 1980'den sonra baskı uzun sürdüğü için tepki kendi içinde yalama oldu. Bu yalama oluş da bugünkü sükûti halimize, gevşekliğimize yol açtı. Yani her dakika önüne duvar çekile çekile, hapishanecilikte vardır ya altı yıl yattıktan sonra adam alışır hapishaneye, burda da böyle oldu, baskı kanıksandı.

Kemal Özer: Ben şunu da eklemek istiyorum. Can Yücel'in dediğine katılıyorum, yalnız şöyle bir şey de var, daha önceki dönemdeki protestodan söz ettik. Aslında bu dönemde tabii ki daha uzun bir engellcmeyle karşılaşıldı. Fakat şu yapılabilirdi örneğin, olmadı. Protestonun çeşitli yolları, bulunabilecek dilleri var. 1970-80 arasındaki protestoyu o günkü koşullarla olanaklar belirlemişti, bugünkü koşulların ve olanakların bir protesto dili bulunabilirdi. Bu yapılmadı, isteksiz kalındı.

Can Yücel: Düzyazıda da paralel bir gelişme var. Mesela 1970'ten çıkışta bu protesto düzyazıda da kendini gösterdi. Bugün ise tam aksi durum. Üstüne üstlük, bugünkü koşullara neden olarak o koşulların protestocuları okkanın altına sokuluyor.

Kemal Özer: Şiirde de durum aynı. Gençlerin getirdiği eleştiri dedim az önce, burda kastetmek istediğim oydu aslında. Tabii ki, her dönemin geliştirilen şeylerine karşı eleştiriler olabilir, eleştirilecek yanları da vardır. Olmaz diye bir şey yok. Fakat eleştiri yanlış yapılıyor. Bugünkü çekingenlikte, ortak dili bulamamanın özünde bu eleştiri de yatıyor. Çünkü gençlerin rolü bunda çok önemli. Yeni kan, yeni sorular, sorunlar getiriyor yaşama, şiire. Ama onların önünde biriken sorular, sorunlar doğru ortaya konmadıkça, doğru çözülemedikçe kan tazelemesi gerçekleşmiyor ve yanlış birtakım sonuçlar çıkıyor ortaya, kan zehirlenmesi oluyor.

Arif Damar: Ortak dil meselesini galiba iyi anlayamadım. Ortaklık

dilde değil tavırdadır. Ortak dil derken ortak temaları mı kastediyorsun?

Kemal Özer: Burda dil derken, herkes aynı dille yazıyordu anlamında değil. Kişilerin tepki gösterme yolları, şiir olarak tepki gösterme yolları tabii, ortaya bir dönemi belirleyecek bazı ortak özellikler çıkarıyor. Yoksa kişiselliğin ortadan kalkması anlamında değil. Hem kişisel, hem şiirsel tavırları da var işin içinde.

Can Yücel: Birbirinden ayrı değil yani. Bir şiirin, bir şairin aykırı bulduğu, insanlığa aykırı bulduğu koşula karşı tepkisi tabii yaşama tavrı olarak da beliriyor. Bu yaşama tavrı aynı zamanda şiirdeki tavrı olarak da yansıyor. Demek ki direndiği şeye karşı onun içinden çıkma çabası bir dile, ortak bir dile dönüşüyor.

Arif Damar: Somutlaştırırsak 1970 sonrası, 12 Mart'tan sonraki ortamı. Tepki duyulan da 12 Mart'ın uygulamaları oluyor. Bence o dönemde de ortaya çıkan etkin ozanlar eski şairlerdi. Ahmed Arif yaygınlık kazandı, Enver Gökçe, Can Yücel yaygınlık kazandı. Ama zaten eski şairler onlar. O dönemde ortaya çıkmış kuşkusuz birkaç yetenekli şair vardı. Mesela Yaşar Miraç, Ahmet Erhan ilk akla gelenler. Ama bunlar bile sonra bir gelişme gösteremediler. Yani o dönem de genelde de verimli değildi, şair ve şiir açısından taze kan açısından. Daha eski şairler şiiri götürüyor, geliştiriyor. Oysa genç yetenekler sürdüremiyorlar, şiir yazıyorlar ama gelişme gösteremiyorlar. Hatta Ahmet Erhan toplu şiirlerini de yayımladı. Ama ilk kitabı *Alaca Karanlıktaki Ülke*'deki düzeyini sürdüremedi. Kendini tekrara başladı. Ortak noktalar dedik. Bu ortak noktalarda bile demek ki soyut planda kalındı 1970-80 arasında bile. Özgürlük, eşitlik, hak dediler ama düşüncelerini hayata geçiremediler pek. Çoğu zaman havada kaldılar. Niye peki bu ortak dili bulan şairler içinde eski şairler tavırlarını sürdürüyorlar da, genç şairler tanıklık ederken koşulların değişmesiyle sanık olmayı da göze alamıyorlar.

Can Yücel: Şu da var galiba, düşünürsek mesela 1960 sonrası rahatlaması bir birikim getirdi. Ataol Behramoğlu, İsmet Özel, Refik Durbaş, Süreyya Berfe, Kemal, senin yeni çizgin. Bunlar şiirlerini bugün de sürdürüyorlar.

"1970-80 arasındaki protestoyu, o günkü koşullarla olanaklar belirlemişti, bugünkü koşulların ve olanakların bir protesto dili bulunabilirdi."

Arif Damar: Ben daha gençleri kastediyorum.

Can Yücel: Hayır hayır anlıyorum. Yani 1970'e gelindiğinde bu birikimden yola çıkılıyordu. Eleştirinde haklısın. 1970 patırtısı içinde de farkına varılmadan gevşeme oldu. Yani öyle bir gevşeme ki tepeden sert bir hava indiği zaman cevap verecek birikim kalmadı. Gençlerden gelen bir birikim kalmadı. Tuhaf bir tıkızlık içine girildi. Bu tıkızlık dikkat edilecek olursa biçimsel bir çıkış haline geliyor. Somut nedenlere dayanmadan yapılan umut avcılığı ne kadar yanlış idiyse bugünkü umutsuzluk avcılığı da o kadar yanlış. Ama bugünkü umutsuzluk o günkü umut avcılığından, —farmara umut diyelim— çok kötü mevkidedir. Çünkü kişiselliğin içinde paramparça olmak yoluna gidiliyor. Ve hiçbir şekilde kendi alın yazısını toplumun alın yazısıyla şiirde organik bir biçimde birleştirme duygusu yok. Böyle bir aksama var.

***Enver Ercan:* Aksaklıklar 1970-80 dönemine kadar uzanıyor o halde.**

Arif Damar: Burada bir parantez açmak istiyorum, 1983'de ben günlük şeyleri yazamıyordum, güncelden konular getiremiyordum. Ve anılara yönelmiştim. Bunun üzerinde duruldu da. Sonra bir süre, kısa bir süre tutuklandım, yeniden güncele döndü şiirim. Son şiirlerimde görülür bu, cezaevi izlenimlerini yazıyorum daha çok. Yani konuşmamızın başında da söyledim şairin somuttaki durumu, günlük hayatla ilişkisi çok önemli. Yaşamıma Bozcaada Cezaevi girmeseydi, belki anılardan çıkarmaya çalışacaktım hâlâ şiiri.

Kemal Özer: Can Yücel'in dediği nokta çok önemli. Devam ettirebilir.

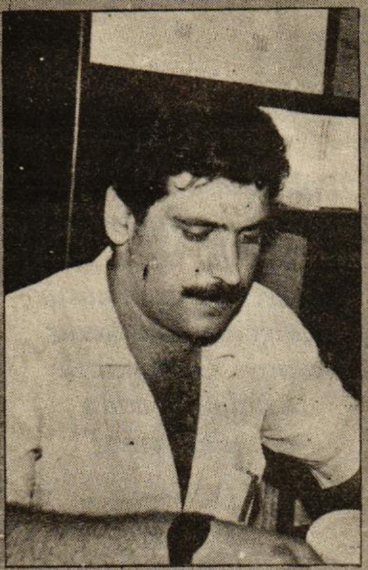
Can Yücel: Burda şunun etkisi de var. Bu birliği hissedebilmek için Arif'in de belirttiği gibi belli bir ateşten geçmek gerekiyor belki. Şairin konumu çok önemli. Bugün ateşten geçmiş şair yok mu? Var. Yalnız bu dediğimiz kişisel ve toplumsal alınyazısını birleştirme işi bir donatıma bağlı. Donatıma ve yetiye bağlı. Bu donatımda bir eksiklik var. Kültürel eğitimin eksikliği, zamanını boşa geçirmiş olmanın eksikliği, bilinç eksikliği... Bütün bunlar bu iş için gerekli donatımın yetersizliğine neden oluyor. Yine ekleyeyim, büyük kişisel çıkışlar bunları aşabilir. Ama işin bugünkü görünümü bu.

Kemal Özer: Dediklerine katılıyorum. 1970-80 arasındaki dönemi kıyaslama için söz konusu ettiğimize göre, o dönemi tabii sevaplarıyla olduğu gibi, günahlarıyla da gündeme getirmek zorundayız. Yani o dönem eleştirilecek bir şey olmadı değil. Ortaklıktan söz ettik, ama bunun içinde eleştirilecek yanlar da var. Konuşma sırasında da yer yer değinildi. 1980 sonrasında gençlerde şöyle bir şey görüyorum. Haklı oldukları da ileri sü-

rülebilir, çünkü hem şair hem kişi olarak başladıkları döneme, eski dönemleri eleştirerek başlamak istiyorlar. Bu haklı ve yadırganmayacak bir şey. Ama yaptıkları eleştiri yeterli değil, daha da önemlisi dürüst değil. Çünkü gördüğüm kadarıyla bu eleştirileri getiren gençlerin bir kısmı geçtiğimiz dönemlerde belki ozan olarak da vardılar ama, daha çok toplumsal oluşumların içinde kimi, politik görüşlerin en azından sempatizanıydı, kimi politik etkinlik içindeydi. Bugün bu arkadaşlar, o dönemi yargılarken gerçi şiirsel açıdan yargılıyorlar ama, kendi görüntülerini bu fotoğraflardan kazıyarak işe başlıyorlar. Dürüst olmayışları burda. Tabii dürüst bir eleştiriden yola çıkmadıkları için, o dönemin hatalarını mutlaklaştırıyorlar. Ve bugün o hataların karşısına, o hataların yapılmaması anlamında tam karşıtı bir şeyi koyuyorlar. Diyelim ki, o dönemdeki hatalardan biri, bir şiir değerlendirilirken o şiiri yazan ozanın siyasal tavrı, şiirsel ölçütün önüne geçiyordu. Bu yapılmadı mı? Yapıldı. Ama bunu mutlaklaştırdığımız zaman onun tam karşıtına varıyoruz, demek ki şiir siyasalın dışında bir şeydir, şiirin ölçütünde siyasal tavır göz önünde tutulmamalı, doğrudan doğruya şiirin kendisi olmalı. Ama şiirin kendisi neye göre belirleniyor. Dünyadan, yaşamdan kopuk birtakım donmuş ölçütler bile kendi döneminin toplumsal yapılanmasıyla ilintili. Yani soyut birtakım sonuçlar çıkıyor. Yanlış bir noktaya varılıyor. Çünkü eleştirilerinde çıkış noktaları dürüst değil. İçinde bulundukları bir ortamı hiç bulunmamış gibi dışardan yargılamaya kalkışıyorlar. Başkaları yapmış gibi. Nitekim getirdikleri tavrın yaygınlık kazanamaması, ozanın alınyazısının toplumun alınyazısıyla örtüşmemesi bu dürüst olmayıştan kaynaklanıyor. Evet şiir yalnızca şiir dışı etkenlerle değerlendirilmemeli ama şiirsel ölçütlerle değerlendirirken şiir dışı dedikleri etkenler de işin içinde olmalı.

Enver Ercan:**Bu 1970-80 arasındaki hızlı siyasallaşmaya tepki bir yerde.**

Arif Damar: Tamam da öyle bir

"Bu, şiirde siyasal tavrın, işlevselliğin, sanattan ödün vermeden gerçekleşemeyeceği düşüncesinden kaynaklanıyor."

ortamda yaşıyoruz ki «Yaşamak istiyorum» demek politik bir laf oluyor. Politikanın dışındayım, politikayla uğraşmıyorum diyebilir bir insan. Ama «Nükleer savaş olmasın» dediği an politikadır yaptığı. Günümüzde kendini bundan soyutlayamaz.

Yani insanla iç içedir bugün politika. Sanatçı militan olmalıdır, bir örgütte yer almalıdır, bunlara gerek yok bugünün sözünü söylemek için. İnsani olan ne söylerse söylesin politikadır çünkü.

Can Yücel: Burada tabii, siyasalın tanımında büyük hata işleniyor. O hata bir günde olmadı. Bu slogan şiiri kötülemesi gide gide şiirde siyasallığın kötülenmesi halini aldı. Slogan şiir de yazılır, iyi şiir olsun yeter ki, niçin yazılmasın? İstemezsen yazmazsın. Ama siyasal olmayan şiir yazamazsın. Kaçınılmaz bir şeydir bu. çünkü dünya siyasallaşmıştır. Depolitizasyon denilen şey gayri siyasallaşma, insanın gayri insanileşmesi demektir. Ondan dolayı şiirde depolitizasyon olamaz. O deşiirleşme olur, gayri şiirleşme olur. Zeki Müren'in deoparfüm reklamı gibi. Deoparfüm demek kokusuz demek. Halbuki televizyonda kokulu diye reklam ediyor malı. Şiirde de durum böyledir. Siyasal olmayan şiir olur mu? Politika kaderdir. Burada da bir açmaz görüyorum.

Enver Ercan:**Bu şiirde siyasal tavrın, işlevselliğin, sanattan ödün vermeden gerçekleşemeyeceği düşüncesinden kaynaklanıyor.**

Can Yücel: Ama yanlış. Estetik, etikten ayrı düşünülemez. Şöyle düşünebilirsin, donmuş devreler vardır. Estetizm devreleri. Bunlar fildişi kulelerde yaşayanların estetikleri. Ama sağlam estetik her zaman etikle beraber gelmiş. Bugünün konumunda estetiği siyasi durumdan bağımsız düşünemezsin ki. Bütün büyük sanatçılara bakın, karşı gelseler bile politik bünye içindedirler. Bu iyi kavranmayınca mesele ortaya yanlış atılıyor. Burda tabii bir büyük mesele daha var. Bu 1968 gençliğinin Avrupa'da birdenbire okka altına gitmesi ve gençlik hareketlerinin tıkanma noktasına gelmesi de buna etken. Orada da aynı numaralar dönüyor, bu konular tartışılıyor. Onların yansımasının payı da var.

Kemal Özer: Nitekim o 1968 hareketiyle ilgili, liderleriyle yapılmış bir konuşma okudum *Cumhuriyet*'te. En büyük liderlerinden biri, «Aman o konularla ilgim yok» falan diyor. Bir holdingde önemli bir yere getirilmiş.

Arif Damar: Ben belki de sonradan belirtilmesi gereken bir gerçeğe değineceğim, şimdi biz 1980'den sonraki şiiri genel olarak cılız bulduk. Yaşanan olaylar çok acılı. Bunların biraz anı haline dönüşmesi de gerekli. Yani bugün bizim çizdiğimiz tablonun içinde olan, acıyı sevinci yaşayan —pek sevinç yaşamadılar ya— şairler daha kendilerine gelemediler. Hep öyle olmadı mı? Sovyetler Birliği'nde de anayurt savunmasıyla ilgili romanlar daha sonra yazıldı. Bugün çok yetenekli ezilmemiş, sağ kalmış şairler vardır. Mutlaka

"Politikanın dışındayım, politikayla uğraşmıyorum diyebilir bir insan. Ama 'nükleer savaş olmasın' dediği an, politikadır yaptığı. Günümüzde kendini bundan soyutlayamaz."

vardır, neden olmasın. Ama onlar dışardalarsa daha kendilerine gelemediler. 1980'den sonraki acılar hâlâ sürüyor, bitmedi ki.

Can Yücel: Arif'in söylediği bir çelişki değil. 1970'lerle kıyaslanırsa bu seferki çok ağır oldu.

Arif Damar: Evet, 1980 sonrasındaki şiir ortamını değerlendirirken bunu da hesaba katmak gerekir.

Can Yücel: İşin bir garip tarafı da var. Herhangi bir dergi yayımlanıyor apolitik bir dergi.Neruda'dan falan politik şiirler çevirtip koyuyorlar. Bu ihtiyacı hissediyorlar. Yani apolitik bir durum hedefleniyor ama politik şiirler yayımlamaya özen gösteriyorlar. Başka şiirleri de var bu şairlerin, ama politik olanları seçiliyor yayımlanırken.

Arif Damar: Ama biz biliyoruz bunu.Bu şairlerin bireyci gibi görünen şiirleri olduğunu.

Can Yücel: Tabii tabii, ilgimi çeken bir nokta olduğu için söylüyorum.A politiklik savunulurken dışardan seçilen şiirlerde politiklik gözetiliyor.

***Enver Ercan:*Demin Arif Damar «bireyci gibi» dedi. Bu bireyci-toplumcu nitelemesinde ölçütler nelerdir?**

*Arif Damar:*Şairin kendisi önemli. Konumu, tavrı önemli. Şair toplumcuysa bireysel bir konudan da söz etse o şiir toplumcudur. Çünkü bakışı, söze döküşü, yansıtması toplumcudur. Bakışında toplumcu unsurlar yoksa grevi de anlatsa bireycidir. Yanlış koyar meseleyi, şematik algılar.

Can Yücel: Lorca mesela, adamın bu siyasi şiirdir diye parmak basılacak şiiri yoktur. Ama adam şiirini öyle bir gerilim noktasına getirmiştir ki büyük şiir patlamasıyla, inandırıcılığıyla, sürükleyiciliğiyle politik bir oldu bitti halindedir. Ritsos'un mesela, tarih üzerine yazdığı şiirler bile büyük bir sentezin derinliğine iner. Tarihle günceli yan yana getirmek için bir çaba içindedir. Burda yeri geldi diye bir noktaya değineceğim. Bizde mesela, Yunan mitolojisinden yola çıkıp şiir yazmaya kalktığında, objektif karşılığı olmadığı için bireyciliğe doğru gidersin, ister istemez.

Kemal Özer: İşe ele alınan konu düzeyinde bakarsan yanlış oluyor. Bireysel temalar, toplumcu temalar, böyle bir şey yok. Ne grevden söz etmek toplumculuk, ne aşktan söz etmek bireycilik.

Can Yücel: Mesela Orhan Veli'nin «Montör Sabri» şiiri, işçiden bahsediyor diye toplumcu bir şiir mi diyeceğiz?

*Arif Damar:*Dağlarca'nın «Kızılırmak» şiirini hatırlarsanız Anadolu'nun sefaletini söyler ama sonunda idealizme düşer. Meseleyi konuda, temada aramak yanlış.

Kemal Özer: Başımdan geçen bir şeyi anlatayım. On yıl kadar önce bir dergide çıkan bir yazımda adını vermek istemiyorum ünlü bir ozanımız (tartışma konumuz o değil çünkü, burada açığa çıkması istenen bir durum var) 1973'te Şili'de darbe olduğu zaman, birkaç gün sonra Neruda da ölmüştü ya, bu konuda bir şiir yayımladı. Ben bu şiirin bir çözümlemesini yaptım ve şu sonuca vardım; şiiri yazan ozan toplumcu bir bakış açısı taşımadığı için ele aldığı konuyu şiirleştirmede şematik kalıyor, özüne inemiyor. Şiirde özel adlar ve anıştırmalar var. Bunları şiirden çıkarıp onun yerine tam karşıt görüşte olanların adlarını koyduğumuz zaman şiir değişmiyor. Yani toplumcu bir şiirde olmaması gereken bir durum.

Can Yücel: Şöyle bir şey de demek lazım, toplumcu sözüne, bireyci ve politik şiir karşılaştırmasının dışında bakmak lâzım. Ezra Pound toplumcu değildir ama politik şiir yazar. İsmet mesela, Müslüman olmuştur, toplumcu değildir ama yazdığı şiir politik bir şiirdir.

Kemal Özer: Evet, politik şiir ille de toplumcu şiir değildir. Zaten demin saydığımız hatalardan biri de bu, siyasal olmakla toplumcu olmayı örtüştürdüler. Şu sonuca vardılar, siyasal şiir yanlıştır, toplumcu şiir de yanlıştır o zaman.

Arif Damar: Aslında şair önce tabii ki bireydir ama dünyayı kendinde özümseyecek bir bireyselliktir bu. Yoksa kendi küçük dar dünyasından izlenimlerini aktarmak değil. Bireycilikle bireyselliği karıştırmamak gerek, karıştırılıyor. Nâzım bile çekinmiş bu konuda. Kemal Tahir'e yazdığı mektuplarda «Saat 21-22 Şiirleri»ni, Rubailerini bir çocukluk olarak niteler. Hatta hoş görülmesini ister. Küçük çerez gibi şeyler der. «Memleketimden İnsan Manzaraları»na çalışırken bunlara akşamları bir saat ayırır. Bunları böyle zahmetsizce yazdığı için değerlerinden şüphe eder. Oysa kendi konumudur, ona şiirleri yazdıran. Bağnaz toplumculuğun baskısı altında kendi bireysel konularını yazmayı hafiflik olarak görür. Ama aşıldı bunlar artık. Bugün bu konular netleşti.

Can Yücel: Burada dikkat edilmesi gereken nokta evrensellikle ulusallık nasıl diyalektik bir bütünlük içindeyse, bireysellikle toplumsallık da öyle bir bütünlük içindedir. Şair, birey olarak bütün duygularını eğitmiş adam demektir. Bir nevi hem çalan, hem çalınan sazdır. Bu bütünlük olmadan büyük bir kişilik çıkışı zaten olamaz. Bu çıkış dışa doğru açılıp bir bütünlük sağladığında kendi sesi, başkalarının da sesi olmuştur. Zaten bunu gerçekleştirmek büyük bir bireysellik isteyen bir şeydir.

Kemal Özer: Çok güzel bir tesbit. Birey olarak duyguları öyle gelişiyor ki, bütün evrenin duygularını kendinde toplayıp, yansıtıyor.

Enver Ercan: Peki bu eksikliklerin giderilmesi konusunda genç kuşaklar ne yapmalı?

Can Yücel: Formüle edemem ama ilk aklıma gelenleri söyleyebilirim; kavram sakatlıkları var. Mesela genç bir arkadaşla konuşuyorduk. Şiirindeki aksaklıkları söyledim. Samimiyetle yazdığını söyledi. Şiirin samimiyetle bitmediğini söyleyince çok kızdı. Şair içten adamdır dedi.

İzaha çalıştım, şair tabii içten bir adamdır. Ama şair bu duyu dürüstlüğüyle topladığı birikimi, şiire dökmeye başladığı anda, bir zenaat süreci başlamıştır. Bu zenaat sürecinin de amacı doğru olan kelimeyi, ibareyi, dizeyi birbirleriyle orantıları içinde bir bütünlüğe ulaştırmaktır. Bunu düşünür. Bu da bir teknik meseledir. Burada samimiyet, belki beşinci derecede önemlidir.

Nasıl nalbant atı samimiyetle nallamazsa, nasıl halıcı halıyı samimiyetle dokumazsa, şair şiire dökmek istediği şeyi belirleyip, kalemi eline aldığı anda bir teknik sorunla karşı karşıyadır. Bu teknik sorunu samimiyetin çok daha ötesinde bir planda çözer.

Arif Damar: Ben de böyle durumlarla karşılaşıyorum. İmza günlerinde gençler şiirlerini gösterip düşüncemi soruyorlar, yanıtlamak çok zor oluyordu. Ama sonunda kendime göre bir şey buldum. Ben kendi şiirimi yazmasını bilirim, sen kendi şiirini nasıl yazacağını kendin öğrenmelisin diyorum.

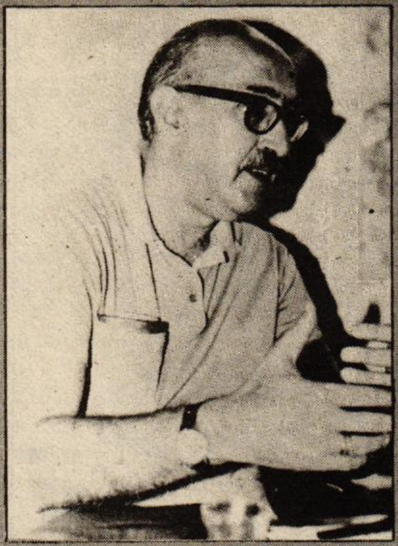
"Türk Şiiri yeniden kendini tartmalı, yeni bir muhasebe devresinden geçmeli, bugünkü görece yenilgisini tamir etmek için yeni hesaplaşmalara gitmelidir."

Bu konuda genel şeyler söyleyebilirim ancak; işlerini ciddiye almalılar, ekmek paralarını kazandıkları işleri şiire az zaman ayırabilecek alanlardan seçmemeliler, evlerinde huzurlu bir çalışma ortamı yaratmalılar, evi insanın kalesidir çünkü, iyi bir kitaplığa sahip olmalılar, eşlerini kendilerine her zaman destek olacak kişilerden seçmeliler, bir de altı tane çocuk sahibi olmamalılar.

Kemal Özer: Şimdi, gençler veya bugün yeni başlayanlar söz konusu olduğu zaman 3-4 yıllık dergi yönetmenliği deneyiminden gelen uygulamayla bir değerlendirme yapabiliyorum. Bir kez bu gençleri ya da yeni şiir yayımlamaya başlayanları ikiye ayırmak yanlısıyım:

1) Şiirleri için fikir soran, 2) Kendilerini bu başvuruların dışında gören, zaten şiir yayımlamaya başlamış, yayımlanması için şiir getiren ozanlar. Fikir soranlar için bir şeyler geliştirdim ister istemez. Tabii bütün öğütlerin önerilerin kendisinin yapacağı şeyin yerini tutmayacağı temel belirleyici olacağını belirttikten sonra yardımcı olmak için, bir kez bu işin bir seçim işi olduğunu belirtiyorum. Şiiri bir meslek olarak mı seçiyorsun, yoksa dile getirmek istediğin duygularını ortaya dökmek için bir yol olarak mı kullanıyorsun diyorum. Bu konuda bir aydınlığa varması gerekir genç ozanın. Eğer meslek olarak seçmişse, yani meslek olarak derken, ozanlık denen şeyin ne olduğunu kavramayı, gereklerini yerine getirmeyi, kastediyorum, o zaman bu konuda önerilerimi söylüyorum. Bunların en başında tabii kendisinden önceki şiir birikimini iyi tanımak ve iyi özümsemek geliyor. Ayrıca meslek olarak seçiyorsa bunun getireceği her şeyi hesaplaması da gerek. Bunun dışında düşüncelerimi sormak için değil de yayımlanması için şiir getirenler var. Bunlar için de söyleyeceğim şeyler var: Bir kez bu arkadaşlarda gördüğüm, üç kümede toplanabilecek hem eksiklikler, hem yanlışlıklar var. Bunlar; 1) Geçmişi değerlendirmelerinde aşırılıklara ve yanlışlıklara düşüyorlar; 2) Birikimi kullanamıyorlar. Öyle ki üzerinde tartışılmış, aydınlığa kavuşmuş şeyleri bile sanki hiç tartışılmamış gibi sıfırdan gündeme getiriyorlar. Daha da şaşırtıcı olan, birikimin özü bir yana, yüzeydeki bilgilerinden bile haberleri yok. Bir sığlık var bu konuda; 3) Aslında bunlara son noktayı koyan durum, en azından bugünü belirlemeye kalktıklarında iç ve dış koşullarıyla kavrayamıyor, bir yapılanma içine oturtamıyorlar. Ne yazarsam ne olur, nasıl yazarsam nereye varırım, bugünü nasıl kucaklayabilirim, bunun için nasıl bir şiir yazmam gerek,

"Bugün bu arkadaşlar, o dönemi yargılarken, gerçi şiirsel açıdan yargılıyorlar ama, kendi görüntülerini bu fotoğraflardan kazıyarak işe başlıyorlar."

bunda eksik kalıyorlar. Kısa erimli başarılar, üç beş yerde adının geçmesiyle elde edilebilecek statüler ardındalar. Üç beş kişi bir araya gelip dergi çıkarıyorlar, önüne gelene eleştiri yöneltiyorlar. Ödüllerin iyi işlemediğini ileri sürüp eleştiri getiriyorlar, ertesi yıl ödül alınca o eleştirileri sanki kendileri getirmemiş gibi tavır takınıyorlar. Ödül almak için aynı hataları işliyorlar, kulis yapıyorlar, etki odaklarını harekete getiriyorlar. Beşyüz satan bir dergide en çok okunan ozan olmak onlara yetiyor.

Arif Damar: Kemal'in dediği doğru. Küçük başarılarla yetinmemeliler. Hedefleri bütün dünyada okunmak olmalı. Onun için çaba sarfetmeliler.

Kemal Özer: Evet, hedeflerinde yalınkat olmamalılar. Eleştiri getirirlerken kendi yaptıklarına da bakmalılar. Yani toplumcu-gerçekçi şiir aşılmıştır deyip 19. yüzyıl romantizmiyle çoktan aşılmış bir şiiri yazarsan iş sarpa sarıyor. Hem bunun en iyisini yazsan ne olur.

Arif Damar: Bu da çok önemli. Ataç'ın bir yazısını hatırlıyorum. Bir dergide sanatçılarımızı yurt dışında tanıtalım diye bir takım isimler önerilmiş. Ataç bu boşuna çaba olur diyor. İlgi duyacaklarını sanmıyorum, onlar bunları çoktan yapmış zaten diyor. Galiba Fransa söz konusuydu. Türkiye'de yapıyorsun ama onlar çoktan aşmışlar onları, şair dünyada okunmak için yola çıkıyorsa dünya şiirinden öğreneceklerini öğrenecek tabii, ama kendi şiir geleneğiyle bir senteze ulaştıracak bunu. Dünya şiirinden aldığı yama gibi durmayacak.

Enver Ercan: **Bir de konumuzun başka bir plandan görünümü var. Şiir Türkiye'de dar bir çevrede üretilip, tüketiliyor. Geniş bir ilgi yok. Ayrıca, şiir okuru dediğimiz o küçük çevrenin bile şiir beğenisinin düzeyi yeterli değil. Bunun en açık göstergesi pek öyle sanat açısından değeri olmayan yapıtların daha çok satması, okunması. Bu da bence şiirin serpilip gelişmesini engelleyen önemli etkenlerden biri. Burda, okurun beğeni düzeyinin yükselmesi, şairin dışında bir olaydır denebilir. Fakat, özellikle bizim gibi olan toplumlarda şaire de bu konuda görevler düştüğü kanısındayım. Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?**

Can Yücel: Benim düşündüğüm, bugünün şiirinin dünyanın her yerinde güç anlaşılır bir noktaya geldiği. Çabuk değişen bir toplum yapısı içindeyiz. Sanayinin, teknolojinin hızla mesafe katetmesi ortak zevklerin durulamamasını dayatıyor. Süratli değişim, hayatın giriftleşmesi, bunların şiire yansımasında da güçlükler yaratıyor. Daha yoğun, daha sıkı bir şiir yapısı ortaya çıkıyor. Anlaşılma güçlükleri doğuyor. Ve tabii devletin politikası. Halkı oyalamak, kendi sorunlarından uzaklaştırmak için arabesk gibi kaderci, pop gibi havada kalan şeyler pompalanıyor sürekli. Bu işi daha da güçleştiriyor. Düşünerek yaşamın temeline dokunan özlü şeylere bir lakaydi aşılanıyor. Bu işin birinci planı. Bir de açıktan açığa yapılanlar var ki bunlar resmen baskılar halinde uygulanıyor. Kitap toplattırılıyor, sanatçı içeri atılıyor, kâğıt fiyatları yüksek tutuluyor. Mektepte çocuk kitabını eline alır almaz günümüz şiirine, sanatına yabancı kalıyor. Eğitimde maksatlı bir şekilde hep gününün gerisinde kalmış ürünler okutuluyor. Ters bir eğitim uygulanıyor. Bunun sonucu tehlikeli bir biçimde şairlere de yansıyor tabii. —onlar bireyci şair oluyor bana göre— nasılsa bir kayıtsızlık var, o halde ben de kafama göre yazarım. Hermetik dedikleri şiir, Ece Ayhan sıkı şiir diyor ya ben ağzı sıkı şiir diyorum, sır vermiyor çünkü. Nasılsa diyorlar kimsenin bir şeyden anladığı yok. Bir takım aykırı tavırlar takınırım benim gibilere özenenler de var. İsterse 500 kişi olsun bunlar, onların arasında peygamber olurum bana yeter diyerek kendilerine bir mertebe çıkarıyorlar. Böyle şairler de var. Bir de alık gurup var. O 500 kişi alkış tutunca bir şey anlamıyoruz demek ki bu herifte iş var diyorlar. Bunlar da koro kısmını oluşturuyor. Böylece ortaya bir şair bir şiir çıkıyor. Bu da tescil ediliyor. Anlaşılmazlık olabilir, böyle şairler de çıkmıştır, kendi dönemlerinde anlaşılmamışlardır ama anlaşılmamak için çaba sarfederek, karmakarışık şeyler yazmanın bir fazilet olarak ortaya sürülmesi yeni bir icattır. ülkemizin bir icadıdır.

Kemal Özer: Evet söylenenlere ben de katılıyorum. Belki şiir okurunun eğitimden geçmiş olması gerekir ama, bunu mutlaklaştırınca getirdiği sakıncalar da ortada. Zamanında anlaşılmamakla, anlaşılmaz şeyler yazmak ayrı ayrı şeyler. Bunları karıştırmamak gerekir. Bir de tabii okurun eğitimden geçmesi, yazarın dışındaki etkenlere bağlı olduğu gibi, ozanın da bu konuda görevi vardır. Şunu söylemek isti-

yorum. Şiir eğitimini de bir ölçüde ozan üstlenir. Yani bir ozanın şiiri kendi eğitimini de içinde taşır. Örnek verirsek, uç örnekler konunun anlaşılması için daha yararlı oluyor. Nâzım Hikmet'in şiiri kendi eğitimini de getirmiştir. Nâzım Hikmet diyoruz ama onun 40 yıllık bütün şiir serüvenine bakabiliyoruz bugün. Çünkü bugün o noktadayız. 1920'lerde onun şiirlerini okuyanlar belki kolayca ilişki kuramayabiliyorlardı. Zaman içinde o şiir kendi okurunu da eğiterek geliyor.

Can Yücel: Bir de şu mesele var, mesela Yeşilçam'da kolay anlaşılsın diye en adi, en bayağı filmler yapılırdı, bunun halkın beğenisiyle falan ilgisi yok ya, halk bunu beğenir diye bir takım karakuşi hükümlerle çevrilirdi bu filmler. Sonra televizyon olay ıbaşladı. Seyirci zaman zaman kaliteli filmlerle de yüz yüze gelince bu film piyasasını da etkiledi, şimdi dikkat edilirse Yeşilçam'dan farklı bir film zevki gelişiyor. Ama bunu şiirde de yapmak için teknolojiden yararlanmaya kalksak imkân vermezler, meselâ Arif'in şiirlerini okuttururlar mı radyo da, imkânı var mı?

Arif Damar: Ben biraz da dergilerde buluyorum suçu. Örneğin toplumcu dergilerin, toplumcu diye hiçbir sanat değeri olmayan şiirlerle sayfalarını doldurmasında...

***Enver Ercan:* Yani okur istemeden de olsa kötüye şartlandırılıyor.**

Arif Damar: Evet. Bugün Nâzım toplumcu diye değil iyi şair olduğu için kaldı. Şiirin geldiği çizgi altına düşmedi. Dergiler iyi şiiri gözetmeli en başta. Kuramsal yazılara, titiz incelemelere eleştirilere yer vermeli. İlk başta, hiç değilse şiire ilgi duyan insanlara iyi şiiri tanıtmalıyız. Yüzeysel duyguları okşayan şiirlerden kaçınmalıyız. Evet bir yapıtın anlaşılması, eğer daha önce yapılmış, anlaşılmış şeyleri tekrar etmiyorsa hemen gerçekleşmeyebilir. Brecht'in de dediği gibi bir anlaşılma süreci isteyebilir. Bu doğrudur. Ama hiç değilse dergilerdeki şiir ortamı belli bir düzeye erişirse bu süreç azalır.

Can Yücel: Mesele kolay anlaşılmak yerine anlaşılmayı kolaylaştırmanın yolunu bulabilmek. Devletin sanat ve kültürle ilgisi falan olmadığı için, onun tekelinde olan radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarının yanına bile yaklaştırmayacakları için, yaygınlık kazanmanın yollarını kendimiz yaratmalıyız. Okurla aramızdaki buzları kırmalıyız.

Arif Damar: Kuşkusuz tabii. İyi şairin iyi şiirin yaygınlaşması okurun beğenisini yükseltir.

Can Yücel: Bu konuda ben diyorum ki eskiden olduğu gibi tiyatrodan, kartpostaldan yararlanmalıyız. Mesela, düzeyli şarkı sözleri neden yazılamasın. Yeter ki dürüstçe olsun.

Kemal Özer: Marş da yazmıştın.

Can Yücel: Evet. «İşçi Marşı». Manzum tiyatro oyunu da yaptım, «Salozun Mavalı». İlgi de gördü. Bunlar yaygınlaştırılabilir. Devlet tiyatroları oynamayabilir, yığınla amatör tiyatrolar var.

Kemal Özer: Şiirler afişlerde kullanılıyordu. O yapılabilir. Sonra şiir okuma günleri düzenlenebilir.

Arif Damar: Tabii burda okura da görevler düşüyor. Elitis'in o güzelim *Çılgın Nar Ağacı* kitabı üç yılda ikinci kez basılamamışsa okurun çabasının eksikliğinin de sonucudur bu biraz. Türk şiiri bugün dünya şiirinin altında değil, son yıllarda yabancı ozanlar sıkça çevriliyor, görüyoruz, okuyoruz.

Okurun sanat yapıtını iyi değerlendirebilmesi için, yakınlık kurabilmesi, o tadı paylaşabilmesi gerekir. Bu bir birikim sonucudur. Okur bu birikimi kazanmak için çaba sarfetmelidir.

Son olarak şunu söyleyebilirim «kolayca anlaşılabilen şeylerde aslında anlaşılacak bir şey yoktur.»

Enver Ercan: **Evet... Bu toplu söyleşide günümüz şiiri, sorunları, üzerine yaklaşım ve değerlendirmeleriniz belli bir görünüm çıkardı ortaya. Bu konuyu daha fazla irdeleyebilmek için dergi olarak bir soruşturma da düzenledik, başka çalışmalar yapmayı da düşünüyoruz. Toplu söyleşimize katıldığınız için dergi adına teşekkür ederim.** □

MEMET FUAT

"Şiirimizde 1980 sonrasında görülen değişik eğilimler siyasal baskıların sonucudur"

Memet Fuat'a 1980 sonrası şiirimizin genel görünümü ve eğilimleri üstüne görüşlerini sorduk.

★★★

Gençleri desteklemeye, beğendiğim yapıtlarını yayımlamaya, bildiğiniz gibi, hep önem verdim. Yeni bir adın başarısı beni her zaman mutlu eder. Başarılı bir çıkışın yolunu açmaya katkıda bulunmanın ayrı bir tadı vardır. Gençlerle ilgilenmek gözlerini geleceğe çevirmektir. Ama yeni yetişen sanatçılar üzerine yazmayı, değerlendirmeler yapmayı eskiden de sevmezdim, şimdi de sevmiyorum.

Örnekse şu günlerde Küçük İskender'in şiirlerini yayımlamaktan büyük tat alıyorum, ama bir değerlendirmesini yapmamı isterseniz, bundan kaçarım.

İnsanlara yön göstermekten hoşlanmadığımdan olabilir. Şiirin «kamu oyu» diye adlandırdığım, kimden, nerden geldiği bilinmez, genel bir değerlendirme esintisine güvenimden, onu beklemek istememden olabilir. Gençlerdeki aşırı kendine düşkünlükten, eleştiri sevmezlikten korunmak için olabilir. Bilmiyorum.

Babıâli'ye nasıl girildiği konusunda «reçete»ler yayımlayan genç «usta»ların ilgisini çekebilir diye söylemek isterim: Şiirlerini yayımlamaktan büyük tat aldığımı söylediğim Küçük İskender'i ya bir, ya da iki kere gördüm.

1980 sonrası şiirimizin öne çıkardığı adlara değinmek istemiyorum, onun için sözlerim genelin geneli olacak. Beni yapmak istemediğim bir işe çektiğinize göre katlanacaksınız.

Şiirimizde 1980 sonrasında görülen değişik eğilimler siyasal baskıların sonucudur.

Ünlü sanatçılar düşünülürse, 1980'in onlar üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı söylenebilir. Hiçbir ünlü şair 1980 sonrasında şiirini değiştirmedi.

Değiştirenler 1980 öncesinin genç yetenekleriyle şiire yeni başlayanlar oldu.

1940'ların, 1950'lerin şairleri, bir ikisi bir yana, 1970 sonrasında da belirgin bir değişikliğe uğramamışlardı. Olayların getirdiği yeni içeriklerden etkilendiler ama şiir anlayışları değişmedi. 1980 sonrasında da öyle.

Kısacası, ünlü sanatçılar 1970 sonrasında da 1980 sonrasında da siyasal baskılardan pek etkilenmediler.

Ama gençler, şiirimizi götürenler, şiiri coşkuyla yaşayanlar, ya da şöyle diyelim, şiire yaşamlarında bir karşılık arayanlar siyasal baskılardan büyük oranda etkilendiler.

Siyasal baskı deyince yalnızca devleti elinde tutanların yıldırıcı, korku salan baskıları düşünülmesin. Toplumsal çevrenin «dışlama» yoluyla yaptığı baskılar da çok etkili olur sanatçılar üzerinde. Dünya görüşünüzle, içinde yer almak istediğiniz çevre sizi belli bir sanat anlayışına zorlar.

1970 öncesinde genç şiir böyle bir baskıyı yaşamış, işin başındakiler ya da yeni başlayanlar, ister istemez, «gönüllü» olarak aşırı bir siyasallığa sapmışlardı. Şiirlerde devrimci sözler, doğru yargılar bulunması başarıya yetiyor, değerlendirmeler salt bu açıdan yapılıyordu. 1980'de devlet yönetimini üstlenenlerin kimi genç şairleri karşılarına aldıklarını, konuşmalarında adlarını anmak, şiirlerinden örnekler okumak gereğini duyduklarını gördük.

1980 sonrasında da bu kez yönetici güçlerin ezici baskıları geldi.

Önceki dönemin, şiirlerini siyasal düşüncelerle doldurmaktan hoşlanmayan, bu işi «dışlanmak»tan korktukları için benimseyen kimi gençleri, bu siyasayı yasaklayan baskıyla rahata ermiş oldular. Bir süre sonra, siyasal ,hatta toplumsal konuların şiire yük olduğunu söyleyen çevrelere sokuldular, ya da böyle çevrelerin kurulmasını sağladılar.

Önceki dönemin siyasal şiiri benimsemiş, o yolda başarı elde etmiş gençleri ise, yönetici güçlerin göz açtırmayan baskıları karşısında gerilediler. Bu arada çok aşırı gitmiş olmanın, kolaylıkla «doğru» bulunan özeleştirileri yaşandı. Siyasa ile şiirin karıştırılmasında değişik oranlar kullanılmaya, kapalılıktan yararlanılmaya başlandı. Yalnız yurt içindeki değil, yurt dışındaki devrimci şairlerin de daha ılımlı, baskı dönemlerinde de «yayımlanabilir» şeyler yazmaya başladıkları görüldü.

Böylesine güçlü rüzgârlar altında şiirimizin büyük şairler çıkarabilmesine olanak var mı?

Savrulup duruyorlar, orası doğru, ama büyük bir şairin nerede, ne zaman, hangi koşullar altında ortaya çıkacağı bilinemez. Bunca deneyimin parsasını toplayacak biri bakarsınız köşeyi dönmüş geliyor.□

DÜŞÜN DERGİSİ SORDU

1. 1980 sonrası şiirimizi nasıl değerlendiriyorsunuz? Belirginlik kazanan bir şiir yöneliminden söz edebilir miyiz?

2. Genç kuşak kendinden önceki şiiri yeterince tanıyor ve değerlendirebiliyor mu?

3. Genç kuşak içinde üzerinde durulması gerektiğine inandığınız şairler var mı?

HİLMİ YAVUZ

"1980 sonrasında belirginlik kazanan bir eğilim olduğunu sanmıyorum."

1. Türk şiirinin, özellikle 1980 sonrasında belirginlik kazanan bir eğilimi olduğunu sanmıyorum.

Yazınımızın, tıpkı siyasal yaşamımız gibi, her on yılda bir dönemselleştirilmesi, epeydir geçerlik kazanmış görünüyor: 40 kuşağı, 50 kuşağı, 60 kuşağı, ya da 80 kuşağı gibi... Şairlerin bu kuşaklar içinde konumlandırılmalarının, olsa olsa, *biyografik bir anlamı* vardır diye düşünüyorum. Şunu söylemek istiyorum: örneğin Arif Damar'ın 40, Kemal Özer'in 50, ya da Ataol Behramoğlu'nun 60 kuşağından olmaları, onların salt o yıllarda şiire başlamış olduklarını göstermekten, yani biyografik olmaktan öte bir anlamı yoktur. Gerçi, bazen, bu tür dönemselleştirmelere, biyografik olmaktan öte, yan anlamlar da verilir: '40 kuşağı' böyledir örneğin. '40 kuşağı', şiir yazmaya 40'lı yıllarda yazmaya başlayanları olduğu kadar Türk yazınında *toplumcu* bir yazar öbeğini de imler. Ama 50, ya da 60 kuşağının böyle bir yan anlamı yoktur. Öyleyse? Öyleyse şu:1980'li yıllarda yazmaya başlayan şairlerin tümünü ya da çoğunluğunu kuşatan bir belirgin eğilim yok henüz. Olsa olsa tek tek şairlerden (80 kuşağı'ndan değil!) söz edilebilir — o kadar!

2. Genç şairlerden çoğunu tanıdığımı söyleyemem. Ama benim tanıdıklarım, bizim şiirimizin kalıtını henüz yeterince kullanamasalar bile, bu kalıtın bilinmesine, özümsenmesine; bu kalıttan birtakım bileşimlere varılmasına önem veren arkadaşlardır. Benim yakından tanıdığım genç şairlerde şiir sorunlarının özüne inmeye çalışan, şiiri geniş bir *entelektüel bağlam* içinde kavramaya özen gösteren bir eğilim görüyorum. Şiirin yanı sıra düşün düzeyindeki üretimin de yabana atılmaması gerektiğini düşünüyorum. Örneğin, Necmi Zeka gibi, Süha Oğuzertem gibi genç düşün adamlarını da önemsiyorum.

3. Genç kuşak içinde üzerinde durulması gereken, ya da benim öyle olduğunu sandığım şairler var elbet. 80'li yıllarda yazmaya başlayanların çoğu, 1960'dan sonra doğan şairlerdir. Öyleyse, 1960 sonrası doğumlu şairlerden kimlere önem verdiğimi söyleyeyim: Ben Vural Bahadır Bayrıl'ın, Seyhan Erözçelik'in, Osman Hakan'ın, Turgay Nar'ın şiirlerine önem veriyorum. Yakın bir gelecekte bu genç arkadaşların şiirinin kendi kuşakdaşları arasında seçkinleşeceğine, *öne çıkacağına* inanıyorum.

AFŞAR TİMUÇİN

"Şair için insanı tanımak şiiri tanımaktan daha önemli"

1. Siyasal baskı bir yandan sanata zarar verir, bir yandan sanatı güçlendirir. Batı demokrasilerinin geçmişi bilemediniz iki yüzyıllıktır, oysa insan insan olalı beri sanat yapıyor. Zaten bu demokrasiler koşullu demokrasilerdir, yalnızca dengeyi öngörürler, bu yüzden dengeyle ilgisi olmayan iki şeyi, düşünceyi ve sanatı korumak diye bir kaygıları yoktur; bazı özel düşünceleri ve bazı özel sanatları korumalarını bir yana bırakırsak. Baskı eski yaşam biçimlerinin zorunlu bir öğesiydi, demokrasiler baskının yerine dengeyi getirmeye çalıştılar, dengeyse her zaman kendinde bir dengesizliği taşır gibidir. Bugün tam anlamında baskı uygulanabilen toplumlar yete-

rınce karmaşıklaşmamış toplumlardır, az gelişmiş toplumlardır. Bu toplumlarda güçlü sanat olmaz, baskıyı kaldırsanız da olmaz, çünkü güçlü düşünceyi ve güçlü sanatı yaratan gelişmiş bir yaşam düzenidir. Az gelişmiş ülkelerde düşünce ve sanat genelde bekçi giysileriyle dolaşır. Toplumların atılım dönemlerinde sanat güçlenir, bizde Cumhuriyet'ten sonra olduğu gibi. Gene de uzamda ve zamanda sınır tanımayan ürünler ortaya koymanın çok özel koşulları vardır. Evrensel sermaye güçlerinin koşullayıcı etkisi altında, pazar düzeni içinde, belli bir yavaş ve bunalımlı gelişim düzeni tutturmuş toplumlar, sanayi devriminden geçerek yepyeni sınıfsal özellikler ve çok güçlü çelişkiler kazanmış toplumların özeiliklerini gösteremezler. Bu tabloda bizim nerede ve ne durumda olduğumuz bellidir. Bir otuz yıldır belirginlik kazanmış bir şiir yöneliminden söz edebilmemiz olası değil. Batı öykünmeciliğiyle ortaya konulmuş ürünleri çekip alın, geriye bir avuç bir şey ya kalacaktır ya kalmayacaktır. Yalnız şiirde değil, bütün sanatlarda böyle bu. Zaman zaman görülen pırıltılar özel çabalarla ilgilidir, bunlar «münferit» olaylardır. Hiçbir toplum doğru dürüst mal üretmeden düşünce ve sanat üretemez.

2. Sanatçı için önce genel olarak insanın bilgisi, sonra sanatın bilgisi, sonra da kendi sanatının bilgisi önemlidir. Şiire yatkın olmak yetmez, yatkınlık boş bir kaptır, onu doldurabilmek gerekir. Şair için insanı tanımak şiiri tanımaktan daha önemli. Genç kuşaklar kötü eğitildiler, bugünkü *ulusal eğitim*'le ne düşünür ne sanatçı yetiştirilebilir. Düşünmek *pro et contra* tutum almaktır, *pro* ya da *contra* tutum almak değildir. Genç kuşak şairleri belli ki sınırlı düşünce dünyalarında şiir için çok şey yapmak gereğini duymuyorlar, bunu ürünlerinin niteliklerinden anlamaktayız. Emeğin ve bilginin ürünü olan şiir daha başka nitelikler taşıyacaktı. Şiiri göze alsalar ona bütün yaşamlarını vermeleri gerekecek. Ayrıca onları kolaya iten bir şey var, o da sanat dünyasında çıkar topluluklarının egemen olmasıdır. Genç şairler çok kötü bir çarşının satıcıları olduklarını iyi biliyorlar. Bir çıkar topluluğuna katılmak gerçek şiirin peşine gitmekten daha kolay. Onlar iki satırı yan yana getiremeyenlerin bir takım taşeronlar aracılığıyla büyük sanatçı diye topluma benimsetildiklerini gördüler, görüyorlar. Bu durumda bu insanlar suya giderler mi? Yanıldıkları nokta, belki de yalnızca sanatta suya gitmekle testiyi kırmanın aynı şey olmadığıdır

3. Ben öteden beri Ahmet Ada'nın ve Ahmet Telli'nin şiirlerini severim. Ama onlar çok genç değil.Şu sıra şiir yayımlamayan Ömer Ateş'in şiirleri de ılık ve yumuşak arayışlarıyla sarmıştır beni. Suat Vardal'ı, Hüseyin Haydar'ı hep severek okudum. Şimdilerde gözüm Şükrü Erbaş'ta, o da şiirde güçlü bir yere ulaşacak gibi geliyor bana. Başka ad aklıma gelmedi, birkaç kişiyi unutmuş olabilirim.

SENNUR SEZER

"Benim için her genç ozan üstünde durulması gerekli kişidir."

Soruların yanıtlarını 1, 2, 3 diye ayırmadan ve değişik bir açıdan vermek istiyorum. Bu yöntemin soruşturma bütünlüğünü bozmayacağını umarım.

1980'den bu yana şiirimize bakar'ken önce bu dönemde yayımlanan dergilerden söz etmek gerekli bence. 1980 sonrası edebiyat ağırlıklı dergilerin sayısının arttığı bir dönem: *Yazko-Edebiyat, Gösteri, Edebiyat 81, Düşün, Broy, Dönemeç, Karşı, Kıyı, Sanat Olayı, Adam Sanat, Şiir Atı, Beyaz.* Bu dergilere ek olarak seçmeler kitabı olarak yayımlanan *Poetika, Üç Çiçek* gibi düzenli yayınları da anmak gerekli. 80'den sonra yayımlanmaya başlayan (kimisinin yayını kısa süren) bu dergilere, yayınını 80'den sonra da sürdüren *Varlık'ı* da katabiliriz. Bu dergi sayısının hiç de az olmadığı ortada. Bu dergilerden biri (Broy) yayın ilkelerini yalnızca şiirle sınırlıyor. Eskiden yalnızca aylık magazin dergilerinde görülen okur şiirleri, ciddi bir gazetemizin pazar dergisinde de boy göstermeye başladı. Görünüşte şiirde bir canlılık var. Yine 80'den sonra kurulan edebiyat ödüllerinden biri (Akademi Kitabevi Sanat Ödülleri) bir ilk kitap ödülü ve yaşla sınırlı. Şiire bunca yayın ve ödül olanağı varken edebiyatta, okuru çeken dal, roman oldu galiba. 80 sonrasında tartışılır 4 romancı kazandık. Şiirde de, öyküde de pek çıt yok. Roman içerik açısından daha özgür göndermeler yapabildiğinden mi acaba? Yoksa şiirin de, öykünün de işçiliğinin daha ağır olmasından mı?

1980 sonrasında şiir kitaplarının toplu basımlarının daha çok yapıldığını göz ardı etmiyorum. Bu yapılan toplu basımlarda da«eksiltmeler» yapıldığını da biliyorum. Ama bütün bu toplu basımlar, yeni adlara şiir birikimimizi aktardı mı?.. Yaygın olan şiir tavrının, büyük bir coşkuyla, «el vurup göğsü-

nün bendini yıkmış» bir telaşla söylemek olduğunu seziyorum. Bu tavırda tutuklu ozanlarımızın da payı var. Şiirde görünen tek tehlike, yasal engellerin getirdiği sansürden doğan bir otosansür. Estetik bir otosansürün pek görünmemesi. Estetik otosansür 1960 kuşağında yaygın olan «akılla duyguyu denkleştirmeyi», bir anlamda da «akıllı-uslu» şiiri yaratmıştı. Günümüzde yaygınlaşan bu coşku şiiri (coşku karamsarlık karşıtı değil elbet) durup oturana, kendi estetik boyutlarını bulana kadar adlardan söz etmek istemiyorum. Bunun, şiirimizin umutlu olduğum geleceğine haksızlık etmek olacağına inanıyorum.
Kısaca 6 yıl, hem birikim hem şiirin durumunda önemli bir sıçrama için yeterli bir süre değil. Baskı dönemleri ya da demokrasi bu süreçi nasıl kısaltabilir? Üstelik şiirde *söylenenin nasıl söylenirse* etkili ve şiir olacağı yine gözden kaçırılmaya başlandı. Benim için her genç ozan üstünde durulması gerekli kişidir. Ancak önce kendini ve şiirini önemseyip gerekli özeni göstermesi koşuluyla...

REFİK DURBAŞ

“Yasaklarla, engellerle gelişen bir şiir, Türk şiiri. Güzelliği de burada zaten.”

1. Soruyu şöyle de sorabilir miydik? 1980 sonrasında romanımızı, öykümüzü, denememizi, giderek edebiyatımızı, resmimizi, sinemamızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Şiiri böyle bir bütünün içinde düşünüyorum. Ve kesinlikle de şiirden umudumu kesmiş değilim. Genç romancılarımız, sinemacılarımız ,ressamlarımız (bu sınırı bütün sanat dallarını kapsayacak biçimde genişletebiliriz) düzeyinde birçok yetenekli genç şairimizin olduğu kanısındayım. Genç derken de sınırı geniş tutuyorum. Bence yaşça değil gençlik, kafaca, bilinçce. Örneğin Melih Cevdet'ten Erdal Alova'ya, Can yücel'den Hüseyin Haydar'a; yazdıkları çok farklı düzeylerde olsa da... Sonra şu var: Şu anda sanattan siyasaya toplumun çeşitli katmanlarında ne belirgin ki şiirden bunu bekleyelim. Müthiş bir «kaos»tan çıkmışsın, gazete okumanın ölümlerle ödeştirildiği bir dönemden gelmişsin. 1980 öncesinde sanat-edebiyat biraz ön planda tutulsaydı, toplumdan böylesine dışlanmasaydı bunca kıyım-kırım yaşanır mıydı? 1980 öncesinin sarsıntısı hâlâ durulmadı. Çok çeşitli şiir yazılıyor. Ama bence belirli bir yönelimin öne çıktığını söylemek biraz zor. Toplu hareketlerden çok, birkaç kişinin çevresinde dönenen olgular var yalnızca. Bugün hapishanelerimizde binlerce genç yatıyor ve bunlar, üstelik de çok güzel şiirler yazıyorlar. Hem de etkilenmelerinin kaynağı belirsiz, öz yaşamlarına dayalı diyebileceğimiz şiirler. Ayrıca büyük çoğunluğu da gün yüzüne çıkmış değil. Peki, bu şiirleri hangi yönelimin çerçevesine alacağız?

2. Genç kuşağın kendinden önceki şiiri tanıyıp tanımamasının ne önemi var? Toplum olarak hangimiz hangi şairin, şiirin ayırdındayız? Tanımak istese de nerede bulup okuyacak Nâzım'ı, Ahmet Arif'i? Şiire gönül verenler bulup okuyor ve değerlendiriyor kendinden önceki şiiri, hatta daha öncekileri. Yasaklarla, engellerle gelişen bir şiir, Türk şiiri. Güzelliği de burada zaten.

3. Mutlaka kişiler üzerine zar mı atmak gerekli? Kumar değil, şiire inanıyorum ben. Genç şairlere ve şiire. Yetmez mi?

Eleştiri Günlüğü

Fethi Naci

YAŞAR KEMAL'İN "SORUNLARI" GEÇMİŞTE Mİ KALDI?

Bodrum, 17 Ağustos 1986

Memet Fuat, *Adam Sanat*'ın Temmuz 1986 sayısında, Melih Cevdet Anday'ın 30 Mayıs 1986 tarihli Cumhuriyet'te yayımlanan «Bir Panel Dolayısıyle» başlıklı yazısından yola çıkarak ilginç sorunlara değiniyor.

Melih Cevdet, o yazısında, Yaşar Kemal'in on günlük bir Adana gezisinden döndükten sonra benim Gerçek Yayınevi'nde («bir arkadaşın çalışma yeri») anlattığı gezi izlenimlerinden (hızlı, şaşırtıcı bir gelişme) söz açarak girmişti konusuna

Memet Fuat, «Bilimle Bakmak» adlı yazısında, «Demek ki Yaşar Kemal'in dayandığı gerçekler, yaşadığı, içinde yer aldığı gerçekler, köyler, kasabalar, kentler, oraları dolduran insanlar, o insanlara özgü duygular, düşünceler, sorunlar *artık* 'gerçek' değil, dış dünyada onları *artık* bulamayız. Böylece, Yaşar Kemal 'inanılmaz bir hızla' konularını (bu arada sorunlarını da) geçmişten alan bir romancıya dönüşmüş oluyor./ Burada 'şaşkınlığı' yaratan 'hız' etkenidir. Yoksa zaman içinde her yazarın, ele aldığı konular, sorunlar, duygular, düşüncelerle geçmişe kayması kaçınılmaz bir şey. Beklenmedik bir gelişme hızının ortaya çıkardığı bu kayma, Yaşar Kemal'i, *bugün* yazmakta olan, *bugünün sorunlarını dert edinmiş* 'gerçekçi' bir yazarı, ister istemez tedirgin edecek, bir seçim yapmak zorunda bırakacaktır. Ya uzağında kaldığı gerçekleri yeniden, *bugünkü* gelişmeleri içinde yaşayıp değerlendirmenin yollarını arayacak, yeni bir içeriği sanatlaştırmaya çalışacak, ya da sanatlaştırma yöntemlerinin ustası olduğu eski içeriğini, *artık* geçmişte kalan gerçekleri işlemeyi sürdürecektir.»

Memet Fuat, Yaşar Kemal'in göçerlerin çadırlarında gördüğü renkli televizyonlar hakkında Melih Cevdet'in yazdıklarını alıntıladıktan sonra, «Göçer çadırlarında renkli televizyon... İnanılması pek kolay değil.» diyor, daha sonra da şunları: «Şaşkınlıktan şaşkınlığa düşmemenin bir tek yolu var sanırım: Bilime inanmak. Dünyadaki gelişmeleri ancak bilimsel çalışmaların getireceği verilerle izleyebileceğimizi anlamak. Bu yolla romancı, şarkıcı, sanatçı olunamayacağı kesin, ama her şeyin (sanatların da) temelindeki 'gerçeklik'e, dünyayı anlamaya, aydın'lığa başka hiçbir yolla ulaşılamayacağı da kesin.»

Yazı, «Türkiye'yi belki de en iyi tanıyan yazarımız Yaşar Kemal'in on iki yıl içinde geçmişteki gerçekleri yazar duruma gelmesinden alınacak çok ders var.» diye bitiyor.

Memet Fuat, «Bilime inanmak» diyor, «Bilimsel çalışmaların getireceği veriler» diyor, diyor ya, niçin o verilere bir göz atmak gereğini duymuyor? O, bu gereği duymuyor, ama, biz sevgili Memet Fuat'ın isteğine uyarak «on iki yıllık» döneme «bilimle bakalım». Yanımda bu konularla ilgili hiçbir bilimsel eser olmadığı için gazete haberleriyle, gazete yazılarıyla yetineceğim. 1973'ten bu yana gelir dağılımı konusunda «resmî» bir çalışma yapılmadığını biliyoruz. Ama bir bilim adamının, Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr.Süleyman Özmucur'un 1963-1984 dönemine ilişkin millî gelir araştırması, yirmi iki yılda, tarımın millî gelir içindeki payının yüzde 41,19'dan yüzde 20,11'e düştüğünü, yani yüzde 50 azaldığını gösteriyor. Bir başka araştırma, 1979-1985 döneminde, tarımsal ürün fiyatları 5-12 kat arasında artış gösterirken tarımsal girdi fiyatlarındaki artışların 20 ila 40 kat arasında değiştiğini, «çiftçinin gelirinin büyük çapta erozyona uğradığını ortaya koyuyor». Bir başka araştırma ise 1980-85 döneminde fiyatlar 8,6 kat artarken ücretlerin 4,4 kat arttığını, yani işçilerin satın alma güçlerinin yüzde 50 azaldığını gösteriyor. (bkz. *Cumhuriyet,* 11 Ağustos 1986, «Ekonomi» sayfası)

Memet Fuat, Melih Cevdet için, «... bir 'aydın' olarak gerçeklere yöneldiğinde, kendi gözlemleriyle 'bütün'den uzak kalabileceğini düşünüyor, bilimsel çalışmaları özlüyor.» diyordu; Yaşar Kemal'in Hemite köyüyle, Kadirli'yle, göçerlerle ilgili «gözlem»lerinin de «bütün»den uzak kaldığını niçin görmüyor? O gözlemler Türkiye bütününden uzak kalmasaydı Türkiye kapitalizmle kalkınmış olmaz mıydı?

Tanık Yaşar Kemal olduğuna göre Hemite'de, Kadirli'de «hızlı» değişimlerin olması, göçerlerin çadırlarda renkli televizyon seyretmeleri (Yaşar Kemal elektrik için

traktörden yararlandıklarını anlatmıştı.) gerçektir, ama bu «özel» gerçeğin o yöreye özgü «özel» açıklamaları da olsa gerek; Türkiye'nin «genel» gerçeği ise, «bilimsel çalışmaların getirdiği verilere göre», işçisiyle, köylüsüyle, memuruyla geniş halk kesimlerinin «hızlı» bir biçimde fakirleşmesidir. Peki, kimlere gidiyor kalkınmanın nimetleri? Kâr, faiz, kira gelirlerinin millî gelir içindeki payı 1963'te yüzde 37,31 iken, 1984'te yüzde 58,40'a ulaşmıştır. (bkz. aynı «Cumhuriyet»)

Bunlar, konumuzun ekonomik-toplumsal yanları. Bilimle baktığımız zaman Yaşar Kemal'in -Memet Fuat'ın sandığı gibi- «sorunlarını geçmişten alan» bir romancı olmadığını görüyoruz. Yaşar Kemal, köy insanının sömürülüşünü anlatır romanlarında; yukarıda verdiğim rakamlar bu sömürünün sürüp gittiğini, giderek daha da yoğunlaştığını apaçık ortaya koyuyor; tabii, bir de Yaşar Kemal'in sorunlarını geçmişten alan bir yazar durumuna gelmediğini -onu da. Çünkü Yaşar Kemal'in -Memet Fuat'ın anladığı gibi- «sorunlarını geçmişten alan» bir yazar durumuna gelmesi (Söylemek gerekli mi: bunun edebiyat açısından önemi yok.), ancak, sömürünün geçmişte kalmasıyla mümkün. 24 Ocak Kararları'nın bütün şiddetiyle uygulandığı, emekçilerin haklarını arama çabalarının alabildiğine sınırlandığı, demokratik özgürlüklerin kuşa çevrildiği bir dönemde bunu ileri sürmek olanaksız. Bunları Memet Fuat'ın çok iyi bildiğini ben de biliyorum, tekrarlamak zorunda kaldığım için kusura bakmasın; Nazım Hikmet'in bir oyun kişisinin bir sözünü anımsadım şimdi, onu yazmadan edemem: «Biraz da iktisadî siyasî Dr.Albanezo, biraz da iktisadî siyasî.»

Yaşar Kemal'e, edebiyata, romana, romanın verebileceği bilgiye, estetik hazza, bilimsel bilgiye dönebiliriz artık.

«BİLİMLE BAKMAK» EDEBİYATLA BAKMAK

Bodrum, 18 Ağustos 1986

Memet Fuat, yazısının bir yerinde, «Yaşar Kemal gibi kişisel gözleme dayanan yazarların getirdiğini bilimsel araştırmalar getiremez. Aydınlar için çok önemli olan bilimsel araştırmalar yazarlara yetmez, onlar için kişisel (başka bir deyişle öznel) saptamalar çok daha önemlidir. İnsanın insandan alabildiğini deneylerin, saymaların alması olanaksızdır.» diyor. Ben de öyle düşünüyorum. (Bilimsel araştırmalardan yararlanarak da başarılı romanlar yazılabilir, o ayrı konu; önemli olan, romancının gerçekliğe kavramlarla değil, imgelerle bakması. İlk aklıma gelen örneği yazayım: M.Yourcenar'ın *Hadrianus'un Anıları* adlı romanı.) «Aydınlar için çok önemli olan bilimsel araştırmalar yazarlara yetmez», doğru, ama yazarların nesnel gerçekliği kavramalarına yardımcı olarak onları yanılgılardan, güç durumlara düşmekten kurtarabilir. Sözgelimi Bayan Adalet Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi* adlı romanını yazmadan önce, ele alacağı sorunlarla ilgili «bilimsel araştırmalar»ı okusaydı, yayımlandıktan iki yıl sonra «hızla» eskiyen, savunulamaz hale gelen «bir kapitalizm övgüsü» yazmazdı herhalde. Ama bilimsel araştırmalar, yalnız başına, hiçbir romanı «kurtaramaz». Birtakım araştırmalara (bilimsel olup olmadığı ayrı sorun) dayanarak romanlar yazan, ama, romancılığı küçümseyip düşünürlüğe soyunduktan sonra gerçekliğe bakışı bir edebiyat adamının bakışı olmaktan çıkan Kemal Tahir'in romanları ortada: Kim okuyor artık o romanları. Serbest Fırka olayını öğrenmek için *Yol Ayrımı*'nı okuyacağımıza siyasal partiler hakkındaki bir bilimsel araştırmayı ya da Ahmet Ağaoğlu'nun anılarını okuyoruz. Kemal Tahir edebiyatın «görev»ini bilgi iletmek sandığı için bu sonuç kaçınılmazdır; oysa romanı gerçekten «estetik haz» veren bir roman olsaydı da verdiği bilgiler yanlış olsaydı o romanı gene severek okuyabilirdik.

Bilimsel araştırmalardan yararlanarak da başarılı romanlar yazılabilir, önemli olan romancının gerçekliğe kavramlarla değil, imgelerle bakması.

Bilimle sanat arasındaki ayrım hakkında bir alıntı: «Oysa burda sanatı bilimden ayıracak temel bir ayırım söz konusudur. Bu ayrım *nesne* (doğa ve toplum-FN) açısından değil, *ama*, gerçekliğin sanatsal özümlenişi tarzında, *özne* (yapıtı yaratan kişi-FN) *ile nesnenin ilişkisi* açısından ortaya çıkmaktadır.» (Redeker, s.20) Bir alıntı daha: «... bilimde yalnız hatalar özneldir. Sanatta ise, öznel olan, içeriğin zorunlu bir bileşkenidir.» (Horst Redeker, *Edebiyat Estetiği*, s.21. Çeviren, Aziz Çalışlar. Kuzey Yayınları, 1986.)

Yaşar Kemal'in anlattığı köyler, kasabalar değişmiş olabilir, ama anlattığı insanların, «o insanlara özgü duyguların, düşüncelerin» on iki yılda değişebileceğini, «inançlarında» köklü değişiklikler olabileceğini sanmıyorum; köyden gelip kentteki fabrikalarda on iki yıl işçi olarak çalışanların bile duyguları, düşünceleri, inançları kolay kolay değişmiyor, bir «işçi gibi» düşünemiyor, çok büyük çoğunluğu. Kadirli sokaklarında dolaşan kızlar «pantalon» giydiler diye «duyguları, düşünceleri, inançları» on iki yılda değişmez. Hele «inanç»! Mümtaz Soysal yazıyordu: «Kim ne derse desin, Türkiye köklü bir 'İslâma dönüş' hareketi yaşıyor. Giyimdeki görüntüler, o derin olayın belirtileridir. Çarşafların, başörtülerin, yaz sıcağında genç vücutları örten uzun mantoların, kabartılarak uzatılmış sakalların, sokaklarda dolaştırılan namaz takkelerinin altında büyük bir arayış saklı. / Daha doğrusu, yeniden bulunan bir inanca sıkı sıkıya sarılış. (...) Böyle bir Türkiye'nin, yeni bir arayış sonunda, tekrar dine dönmesi, Müslü-

manlığın tutarlı bütünlüğünde çıkış kapıları buluşu çok mu şaşırtıcıdır? / Hele başka çıkış kapıları, aynı inandırıcılık ve bütünlükle hiç gösterilmemişse?» (Milliyet, 15 Temmuz 1986) Bu satırlar, bir gazete fıkrasından, ama «bilimle bakan» bir yazarın kaleminden. Gene aynı şey: Bir yanda Kadirli'nin «özel» gerçeği, öbür yanda Türkiye'nin çok büyük bir kesiminin «genel» gerçeği. O pantolonlu kızlar, bugünkü siyasal iktidarın etkisiyle, birkaç yıl sonra pantolondan vazgeçip çarşaf giymeye başlarlarsa ne olacak? Yaşar Kemal gene «yeni bir içeriği sanatlaştırmaya» mı çalışacak.

Yaşar Kemal birtakım insanları yazmış romanlarında, on iki yıl sonra o insanlar «değişmiş»; iki şıktan biri, Yaşar Kemal'in «uzağında kaldığı gerçekleri yeniden, *bugünkü* gelişmeleri içinde değerlendirmek»miş: böyle diyor Memet Fuat. Yaşar Kemal romancı mı, vakanüvis mi? Her «değişme» bir romancıyı niçin «tedirgin etsin», niçin «bir seçim yapmak zorunda» bıraksın? Edebiyat da bir bilgi kaynağıdır, ama «Bu yönü edebiyatın geçmiş çağlarında göz önüne alınırdı, ama çağdaş edebiyatın işlevi olarak pek önemli değildir.» (Redeker, s.30.) Redeker'in düşünceleri de elbette tartışılabilir, ama benim burada alıntıladıklarım bence de doğru olan düşünceler, katıldığım düşünceler. Edebiyatın bir bilgi kaynağı olma yönünün «çağdaş edebiyatın işlevi olarak pek önemli » olmadığı görüşüne ben de katılıyorum. Toplumsal bilimlerin gelişmesi, iletişim olanaklarının akıl almaz artışı böyle bir sonuç doğurdu.

Kaldı ki Yaşar Kemal, «romanlık önemde» bir değişim olduğu zaman bu değişimi yazmasını bilen bir romancı; *Yusufçuk Yusuf*'ta, derebey artığı ağa tipinin çöküşünü, tarımdan para kazanan ağaların sanayi alanına yatırım yapmalarını, eski toprak ağalarının yavaş yavaş sanayici olmaları sürecini, değişen yaşam koşullarının gelenek ve görenekleri değiştirmesini, sonunda, kan davası güden iki ağanın çocuklarının aynı şirketin idare meclisinde artık birlikte çalıştıklarını başarıyla anlatmıştır.

Her yaşam gerçeği, bu gerçekteki her değişim romancıyı ilgilendirir mi? Öyle sanıyorum, Yaşar Kemal için toplumsal bir anlamı olan, başka bir söyleyişle toplumsal sınıflardaki değişimleri gösteren gerçekler roman bakımından ilginçtir.

Memet Fuat'la, Türkiye'nin «özel»indeki değişme ile bilimle baktığımız genelindeki durumun farklılığı, sömürü sürdükçe Yaşar Kemal'in romanındaki temel sorunun eskimeyeceği, eskise bile edebiyat açısından, hiç önemli olmadığı, edebiyatın sunduğu «bilgi» gibi konulara bakışımız farklı... diyeceğim ama pek de öyle olduğunu sanmıyorum; oturup konuşsak ya da bir iki yazı daha yazsak herhalde ortak noktalarda anlaşırız. Yazıyı Redeker'den bir alıntıyla bitirmek istiyorum: «Bilim, bilginin tarihsel olarak ilerleyişinde görece hakikat ile mutlak hakikatin diyalektik yoluyla sürekli 'kendini arındırma süreci' içindedir, bu süreçte bilimsel sonuçlar yer yer ya da tümüyle ortadan silinebilir, insan bilgisinin önünde güçsüz kalıp yerine konuya daha uygun yeni sonuçlar konabilir. Sanat yapıtlarıysa, kendi ölçülerini özgül olarak estetiksel olanda bulurlar, bilgilerin iletimi açısından geri kalmış da olsalar, kendi ana işlevlerini toplumsal olarak bile bu ölçü içinde canlı tutarlar.» (s.38)

Yaşar Kemal romancı mı, vakanüvis mi? Her "değişme" bir romancıyı niçin "tedirgin etsin", niçin "bir seçim yapmak zorunda" bıraksın?

«KARAKTERLER»İ OKURKEN

Bodrum, 19 Ağustos 1986

Bugünlerde La Bruyère'in ünlü *Karakterler*'ini okuyorum. (Çeviren: Bedia Kösmihal. Sosyal Yayınlar, 1985, 416 sayfa.) Bu tip kitapları hep şurasından, burasından karıştırarak okurum, başından başlayıp sonuna kadar okuyamam.

Karakterler'i okurken bir yandan da şu son zamanlarda dergilerimize musallat olan seviyesiz saldırıları, saçma sapan ahkâm kesmeleri düşünüyordum. La Bruyère'in kimi düşünceleri, ta 17. yüzyıldan bu saldırılara, bu saçmalara cevap gibiydi.

Sözgelimi zavallının biri, «Ben kesin konuştuğum zaman bana 'dogmatik' diyorlar da o adam kesin konuştuğu zaman bunun adı 'erdem' oluyor!» diye mi yakınıyor, bunun cevabını La Bruyère'de bulabilir: «Çoğu zaman aynı kelime, akıllı kişinin ağzından çıkınca safça ya da iyi bir anlam taşır; budalanın ağzından ise, aptalca bir söz oluverir.»

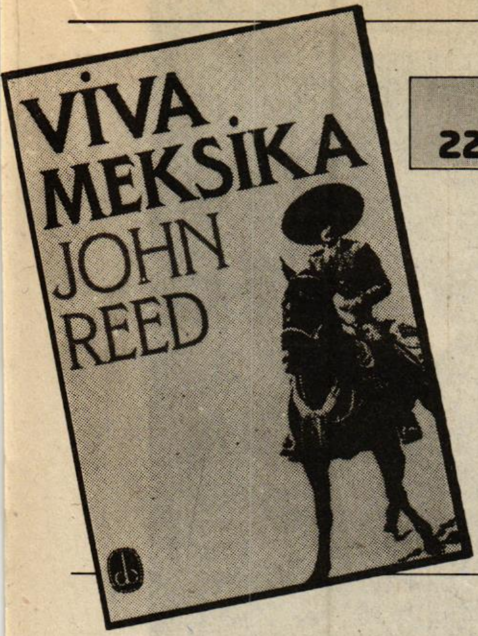
«Kara çalmak, yalan söylemek...» Şöyle diyor La Bruyère: «Düşmanlarımıza aslı olmayan şeyleri kondurup kara çalmakla, bu uğurda yalan söylemekle, kendi kendimizden öç almış, onlara büyük bir üstünlük sağlamış oluruz.»

Ya zekâsı olmayan kişi? «Zekâsı olmayan kişiye, dünyadaki tüm düşünceler fayda vermez; o, ne kendine özgü bir görüşe sahiptir, ne de başkalarınınkinden yararlanabilir.»

«Kabalık» hakkında da şöyle düşünüyor La Bruyère: «Kabalık, ruhtan gelen tek bir kötü huydan ibaret değildir; o, birçok kötü huyların birleşmesinden doğan bir sonuçtur; örneğin: budalaca gösteriş yapmak, görevini bilmeme, tembel ve sersem olmak, yersiz düşüncelerde bulunmak, başkalarını hor görmek, onları kıskanmak gibi.»

Son bir alıntı: «Güzel konuşmak için yeterli bir zekâdan, susabilmek için de muhakemeden yoksun olmak, acıklı bir durum. Tüm küstahlıklar bundan doğar.»

Karakterler, her okuryazarın kitaplığında bulunması gereken bir kitap.□

John Reed:
22 Ekim 1887-19 Ekim 1920

Dünyayı Sarsan Otuz Üç Yıl

Uğur Kökden

John Reed, yüzyılımızda artık eşine rastlanmayacak, inanılması güç bir yazgı. Sonuçlarına her insanın katlanamayacağı ağır seçimin temsilcisi sayılacak bir bilinç. Çelişkilerle yüklü bir yaşamın sonunda, sekiz yıllık son çeyreğinde, serüveni devrimlere karışmış bir isim

1887'de, Oregon eyaletinde doğdu, John Reed. Daha doğduğu anda, beşiğinin başucuna çok varlıklı bir Amerikan burjuva ailesinin kocaman serveti asılıydı. Seçimsiz, geri çevrilmeyecek bir miras. Bu, iyi yetişmesini sağladı. Öğrenimini Harvard'da tamamladı. Korkak bir ruhsal yapıya sahip, şımartılmış, çelimsiz bünyeli bir çocuktan, giderek iyi bir sporcu, duyarlı olduğu ölçüde dövüşken bir şair, köktenci bir siyaset ve eylem adamı ortaya çıkmıştı. Dahası, kim derdi ki, aynı çocuk, doğumundan otuz üç yıl sonra, 1920 Ekim'inde, sinsi ve salgın bir hastalığın pençesinde Sovyet hastanelerinde yaşama veda edecek? Oysa, cenazesi yeni devletin genç işçilerinin omuzları üstünde taşınarak, Kremlin Duvarı'nın dibinde, Aleksandrovski Bahçeleri'nin yanı başında toprağa verildi. Böylece, dünyanın ilk sosyalist ülkesinin toprağı ve Reed'in bedeni birbirine karıştı.

Ekim Devrimi'nin en güzel öyküsünü yazan bu yılmak bilmez insan, yazık ki, gene bir Ekim günü yaşamdan ayrılıyordu. Tam tamına Büyük İskender'in yaşında. Ekim Devrimi'ni anlatan ünlü *Dünyayı Sarsan 10 Gün*[1] işimli kitaba yazdığı önsözde, Lenin'in karısı Krupskaya, «Reed, Sovyet Devrimi'ne ayrılmaz bir biçimde bağlanmıştır» demiştir. Gerçekten, Devrim ve Reed'in bugün bile birbirinden ayrı düşünülmesi zor.

Genç Reed gazetecilik mesleğini seçtiği zaman bir bakıma sonun başı kendiliğinden gözükmüştü. Çünkü, o bu seçilmiş yoldan alevlerin yükseldiği ve eski dünyanın çatırdadığı her yere gitti. Acıya isyana doğru koştu. Barikatlara, cezaevine, siperlere ve yoksulluğun ocağına. Korkudan kendini kurtardığı zaman, artık sürekli «tehlikeye» koşma geleneği kazanmıştı. Bu yüzden tüm yaşamı, çocukluğuna karşı bir çeşit meydan okuyuşla dolu geçti denebilir.

Önce, 1913 New York ipek işçilerinin büyük grevinin içinde buldu kendini. Grevi gerçeğe saygılı bir gazeteci olarak savunmakla kalmadı. Aynı zamanda yirmi beş bin işçinin yazgısını ve yaşamını da paylaştı. Onlara katıldı. Reed'in yoksulluk ve cezaeviyle ilk karşılaşması, bu döneme rastlar. Artık kum saati çoktan akmaya başlamıştı.

Geçen yıl Eylül ayında, İstanbul'da, *«Meksika Yanıyor»* adıyla gösterilen Sovyet yönetmen Sergey Bondarçuk'un *«Mexico in flames»*ında bu greve canlı ve çarpıcı boyutlarda rastlamaktayız. Hapisteki John Reed'e. İşçilerin geleceği çağrıştıran uğultulu, bir ırmak gibi sürekli homurdanan kalabalığına.

Ne tuhaf raslantı, aynı Ekim ayında da, Reed'in ölüm yıldönümü sırasında, videolarda Warren Beatty'nin *The Reds-Kızıllar*'ı oynamaktaydı. O filmde, genç John Reed'in ilk gençlik yılları, bir bakıma «dandy» yaşamı ağırlıklı bir süreyi almıştır. Bir başka deyişle, Muhteşem Gatsby dönemi Greenwich Village'in bohem çevresi. Feministler, Anarşistler, Batı'nın seçkin gevezeleri. Bu çevrelerde, Reed, beğenilen şiirleriyle dikkati çekmekteydi.

Ama, yazgısı onu El Paso'ya çağırdı. Meksika Devrimi'ne. General Diaz diktatoryasının otuz beş yıl süren karanlığının son bulduğu o sıralarda, ülkenin güneyinde Emiliano Zapata köylülerin başına geçmiş, kuzeydeyse Pancho Villa tüm bölgeyi özgürlüğe kavuşturmuştu. Her şeyi, varlığını ve anılarını geride bırakan Reed, hem olayların tanığı hem de aktörü kimliğiyle artık tarih sahnesine fırlamıştı. Tütün rengi gösterişli kadife ceketi, fotoğraf makinesi, sahip olduğu son nesneler de, Coloradolar'ın saldırısı önünde yiter gider. Reed, evet, Moskova'da değilse bile, Puerto, Pelayo ya da Santa Domingo'da canını ölümden kılpayı kurtarmayı başarmıştır; Meksika köylüleri de, onu Krupskaya'nın gözüyle görüyorlardı. Kendisinden (Hombres) ve Devrimden bir par-

ça olarak. Fernando'nun diliyle «artık sen de halkımızdansın.»

Federaller'e karşı Villa. Villa'nın yanında da Reed. Bir Amerikalı gazeteci. Yirmi iki yıl yasadışı yaşamış basit bir gündelikçi ırgatın oğlu olan bu cahil köylünün özgürlük ve siyaset savaşımına tanık olur. Bu tanıklığı dıştan anlatış yöntemiyle, en yalın biçimde aktarır. Genç Reed, *Viva Meksika*[2]'yı *(Insurgent Mexico)* yazarak edebi-siyasal röportaj türünün o gün için en çağdaş klasiğini ortaya koydu. Doğa, insan, savaş bir arada görülür, o sayfalarda. Tıpkı, en yoğun biçimiyle yaşam ve ölümün birlikteliği gibi. Düzyazının tüm anlatım olanaklarını bir arada kaynaştırarak, çıkan sonucu Meksika'nın ve Devrim'in hizmetine sunar. Ancak bu sayede halkın içinden çıkmış yürekli, yalın, ölçü dışı bir önderin, Pancho'nun düşü, inanılmaz bir çerçeveye girerek dış dünyaya yansır: «Meksika Devlet Başkanı olmak için yeterince eğitimim yok. Daha iki yıl önce okuma-yazma öğrendim. Yapmayacağım tek şey var —o da, uygun olmadığım bir görevi almaktır» diyen bu adam, ordusuz bir cumhuriyet kurmayı düşlemektedir. «Ordular, diktatörlüklerin en büyük desteğidir» der, yanındakilere ve yabancı gazeteciye. «Biz, haftanın üç gününde orduyu çalıştıracağız. Tarım alanlarında, sınai yatırımlarda. Haftanın öbür yarısında da, askeri bilgi verecekler halka. Nasıl savaşılacağını öğretecekler. Sonra, ülke saldırıya uğradığı zaman, tüm halk onu savunacak. Kadınıyla, çocuğuyla. Silahlanmış olarak.»

İşte, o tarihten sonra, Reed'in kalemi savaşın ve eylemin içinden gelen dramatik bir vurguyu taşıyacaktır. Yazış biçimi değişmiştir. Çünkü, «sözcüklerin gizli güzelliğini görmeyi öğrenmiştir» ve onu öğretir.

Genç yazar eşine güç rastlanır serüveniyle aynı zamanda, kendisinden önce ve sonra gelen Amerikan Savaş Muhabirleri kuşağına da yeni ve parlak bir halka eklemiş oluyordu. Jack London, Caldwell, Dos Passos, Hemingway, Schirer ve Steinbeck kervanına katılıyordu. Ancak ,onlardan daha ileri geçmiş, tarihin yapımına da karışmıştı. Üstelik yalnız Meksika'da değil, yalnız 1917 Devrimi sırasında da değil. Kendi ülkesinde özellikle, ABD'de. Devrim'in ardından yurduna dönen Reed, orada, önce Amerikan Sosyalist Partisi'ne girdi. Orada aradığını bulamayınca Komünist İşçi Partisi kurucuları arasında yer aldı (Eylül 1919). Bu dönemde, genç politikacı için yeniden tutuklanmalar birbirini izledi. Ünlü gazeteci «vatana ihanet»le suçlandı. Bu arada III. Enternasyonal'in Yürütme Kurulu üyeliğine seçilmişti. Moskova'daki çalışmalara katıldı. Ne yazık ki, ülkesine dönüş yolunda, tifüs onu yakaladı ve bir daha bırakmadı.

Reed'in yaşamında, bir ayraç gibi Meksika'yla Petrograd arasında Birinci Dünya Savaşı yer almıştır. Reed, daha başlangıçta bir siyaset adamı olarak bu savaşa karşı çıktı. 1914/18'i «kudurmuş köpeklerin kavgası» olarak niteliyordu. Ancak, onu görmemezlik de edemezdi. Görmesi gerekiyordu. Bu yüzden Avrupa'nın tüm savaş cephelerini dolaştı: Almanya, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan ve sonunda Rusya. Hep doğuda, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağlaşıklarının savaş verdiği alanlarda. Reed'in bu önemli tanıklığı, *Doğu Avrupa'da Savaş—The War in Eastern Europe*(1916) adıyla kitap olarak yayımlandı. Ama, henüz Türkçede yok.

Meksika'dan sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın kıyım izleri üstünde yürüyerek Reed kendine yeni bir yol açtı. Yazgısı, bu kez onu Petrograd'a çağırıyordu. Tarihle kararlaştırılan büyük buluşma Kışlık Saray'da, Smolny'de, Putilov işçilerinin arasında Nevski kıyılarında ya da Petrograd Sovyeti'nin canlı tartışmaları ortasında verilmişti. Reed duraksamadan tarihin sesine uydu. Oraya gitti.

1917 Devrimi'ni yansıtan *Dünyayı Sarsan On Gün*, şaşkınlık uyandıran bir yapıt. Yazarın kendi gözüyle gördüklerini, soluduğu havayı veren, gün gün anlatılmış bir tarih. Sıcak, canlı ve dostça, olayların tam merkezinde yazılmış. *Viva Meksika*, nasıl ateşin ve devrimin göbeğinde kaleme alındıysa, bu da

(Devamı 80. sayfamızda)

1) ***Dünyayı Sarsan On Gün***, **Çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yay.**
2) ***Başkaldıran Meksika***, **1969 (ilk çeviri)**
İhtilalci Meksika, **1979 (ikinci çeviri)**
Viva Meksika, **Çev. Nesrin Arman, 1985, de yayınevi (üçüncü çeviri)**

Hüznün Adı mı?

Tarık Dursun K.

Yağmur Öncesi Bir Günde

"Düzyazıya dönüş belki" dedim kendi kendime, düşündüm; çıktıkları yer şiirse, zordur geleni çevirmek, arada bir, bir kaçış niteliği taşısa da şiire döner, şiiri soluklarlar.

Birinci sırayı *Necati Cumalı* almıştı, erken çıkan bir dergide ilkin onun şiirini okudum. *Salâh Birsel'i* de kısa süreli bir tren yolculuğunda. Cumalı, nicedir "Lirikler" yazıyor, her birini ad vermeksizin Romen sayıları ile numaralıyor. Sonuncusu XXIII. Hafif, uçuk, renkleri soluk pembe, mavisi azaltılmış, İznik çinilerinde rastladığımız bir eski zaman mavisi içinde di'li geçmiş zaman kipini kullanarak söylüyordu şiirini. Biraz da hüzünlü, hüznün ince soğukluğunda: *«Aşktı sevgiydi aradığı/Kısa uçuşlarla bakışları/Daldan dala serçe-Deniz kıyılarında bazen/Dalar martılar yelkenlere/Bir geminin adına/Kabuklar taşlar toplardı-Aşktı aradığı göz göze/Solusa o kadar yakınında/Uzansa dokunamadığı-Aşktı sevgiydi aradığı/Konarken saçaklara/Yağmurlu bahçelere/Soyarken bir portakalı-Bazen de çöplüklerde/Dikenler cam kırıkları/Kanatırdı o güzel dudaklarını/Aşk değildi çok zaman/Yan yana uçtukları".*

*Montaigne'*nin dediklerine katılıyorum; "Şiirin orta hallisi ya da kötüsü için kurallar, ustalıklar bir ölçü olabilir" der. "Ama iyisi, yükseği, olağanüstüsü aklın kurallarını aşar. Onun güzelliğini tam ve sağlam olarak görenler, bir şimşeğin görkemine benzer bir parıltı görmekle kalırlar. Bu şiir bilincimizi doyumsatmaz, allak bullak eder."

Cumalı'nın şiiri Montaigne'in dediklerine, onun öne sürdüğü ölçütlere uymuyor, dışında bir şiir o. Kötü değil öncelikle, orta halli de değil, ama olağanüstü bir yanı olmadığı gibi aklımızın kurallarını da aşmıyor. Olsun, bunların hiçbiri yoksa bile, Cumalı'nın o şiirinde aklımızın yerine yüreğimize ulaşan, içimizde bir yeri;kapanmış ya da kapanmaya yüz tutmuş, sürekli unuttuğumuz bir yaraya dokunuyor, uyargan bir yanı var. Şimdiki zamanla ilişkisiz. Dünün, gerilerimizde kalmış birçok dünlerin birinden bir anılanmayla çıkageliyor. Kim bilsin, biz de olabiliriz bir süreler önce "Aşktı sevgiydi aradığı" diye andığı. Olamaz mıyız?

Birsel'in adını bir şiirin üstünde görmek, sevindirdi beni; bir de tarih düşmüştü: Ören, 12 Ağustos. Bu, geçmiş bir Ağustos muydu, yenile bir Ağustos mu, bilemiyorum orasını. Ruhi Su için yakılmış bir ağıt-şiir. Sıcağı sıcağına yazmıştır belki, belki de yenidir. Ben yeni okudum, bana yeni oldu, yeni saydım.

Birsel nicedir dizginlerini boşverdiği kendi şiirinde hep uçarı, hoş söyleşili, dalgacı, ama bütün bunların altında saklı bir hüznün usul usul çağladığı bir dizeler ustasıydı. Pek sevdiği Salâh Bey tarihçiliğine, gel zaman git zaman, zorlamayla ısındığımı söyleyeyim; gerçi o tarih döktürücülüğünde de Birsel'in gerçek Birsel yanı her bir vakit vardır, vardır ya şiirindeki kıvraklığı, alaycı köpürgenliği onlarda bulmak, sanmam o kadar kolay olsun! Şimdilerde düzyazıyı, tarih döktürücülüğünü seviyor; bin derelerden bilgi taşıyor yazılarına, onları alıyor, yakasını kurtaramadığı şairliğinin; Birsel şairliğinin potasında eritiyor, okuruna öyle sunuyor.

Ruhi Su için yaktığı şiir, okunmalara değer bir Birsel şiiri. "Dünya İşleri"nden, "Hacivat'ın Karısı"ndan, "Atlı Ases"ten gelmelerle, Birsel'liklerle dolu çünkü. Okunduğunda haklı çıkacağımı biliyorum; "İçinizde olmayan şiiri başka hiçbir yerde bulamazsınız" diyen *Shelley* kadar üstelik. Birsel, içinizde olan şiiri o hiç eksilmeyen yaşlı Birsel hınzırlığıyla karşınıza dikiveriyor.

Bir Gün Geçince..

Yağmur yağmadı. Herkes, hepimiz yağsın diye bekledik; kara bulutlar toplandı, takvimlerin hepsinde "fırtına" diye yazıyordu, rüzgâr fena esti, bahçedeki kaysı ağacının dallarını eğdi, güllerin taçyaprakları gevşeyiverdiler birden. Çok uzaklarda bir yere yağıyor olabilirdi, serinlik onun serinliğiydi, havadaki koku onun kokusuydu; esmer, ıslakımsı... Nerden geldiklerini kestiremediğim şeytanminareleri ön bahçeyi doldurdular. Oysa,mevsimi değildi, *Fellini'*nin "Amarcord"undan bu yana unutmuştum. Bir süre uçuştular çevrede. Sokağın üst yakasından kadının biri kulaklarına kaçmasın, dikkat etsinler diye çocukları uyardı. Pencereden sesleniyordu, üst katındaydı evlerinin, sesi yukardan aşağıya iniyordu, ordan anladım.

İkindi yavaşça geldi. Bir yarım tatil günüydü, erken ikindiydi, yağmur yine yağmadı.

O Günün Gecesinde

Derginin arka sayfalarına atılmıştı o şiir, gece gördüm ben de. Adı "Hacıgrigoriyadis'e Gazel"di. Unutulmuş, modası geçmiş, kimselerin artık okumalara yanaşmadığı bir türde, gazel türünde yenilenerek, bir ustalığı çağdaşlığa dönüştürerek, yeni tadlar aranarak söylüyordu *Ahmet Necdet*. *"Şu saksıdaki çiçek sana neyi düşündürür/ Midilli'de ayaydınlık bir geceyi düşündürür-oturmuş tesbih çeker hacıgrigoriyadis/elim lâm mim Osmanlıca bir heceyi düşündürür-çocukluğudur odur aklının bütün zoru/Kosti'yi Marika'yı komşu kızı Atiye'yi düşündürür-Çemberler tahta atlar o renk renk uçurtmalar/ Civit mavi evleriyle yukarımahalle yi düşündürür-Kim öldü kimler kaldı eski Soma eşrâfından/Sorduğu her soruda gülü gülhatmiyi düşündürür-Hüzündür Ahmet Necdet çiçeklerin et katmerlisi / Adına dostluk denen bilmeceyi düşündürür.»*

Carlyle'ın bir sözü vardı; bir yerlere yazmış olmalıydım, aradım epeyi, sonunda buldum: "Şiir," diyor; "konuşma ile susmayı bir araya getirmektir." Ahmet Necdet'in yaptığı da bu işte. Gazelinde konuşma ile susmayı bir araya getirmiş. Gazelin kendine özgü o ağır aksak söyleminde dizeleriyle konuşur gibidir ama hemen ardı sıra yoğun bir susmayı da beraberinde getiriyor; susmayı, konuşmanın önüne durdurup genelde üstüne çıkarıyor. Bir kopukluğun, bir kopuşun şiirini söylüyor; tartılmış, damıtılmış kelimelerle. Gül ile gülhatmi yan yana geliyor: Hüzün,giderek katmerleşiyor, koyuluyor, şiirden size erişiyor. Yine arka sayfalara düşmüş bir başka şairin, *Şükrü Erbaş*'ın "İkilem"inde "Hüzün müdür her vakit mutluluğun bir yüzü" diye sorduğu, çözümsüz duygumuz hüzün gibi. Erbaş'ın "Ey insan ömrünü dolduran biçimleyen duygu" olarak tanımladığı gibi.

Wang wei de aynı hüznün gözünde Ahmet Necdet'ten önce soruyordu: *«Sıladan geliyorsunuz/Ne var ne yok oralarda?/Çiçek açmış mıydı kış erikleri,/İpek pencerenin altında?»*

Po Kiu-yi de "Sabahadek" şiirinde bir başkalaşmanın Hacıgrigoriyadis'idir bence: *"Bütün gün ayaktayımdır, avluda;/Oturuyorum lâmbamın altında, sabahadek;/Öyle bir sır ki bu, kimseler anlamaz;/Göğüs geçiririm ara sıra."*

Baysal

Kléber Haedens'ten

Şiir, hızlı hızlı çakan şiir şimşekleri, zamanları da, mekânları da siler süpürür. Şairin kendi dünyası bizim dünyamızın yasalarından bambaşka yasalarla yönetiliyor. Biz o dünyaya düzenli bir taşkınlar halinde giriyoruz.Şaşırtıcı bir sihirbaz bizi kaçırıp götürmüştür; yeryüzüne ağır ağır, hayıflanarak dönüyoruz.

André Gide'den

Şiir ve genellikle sanat, ılıman bölgelerde yaşar; bu, savaşın kültüre yaptığı en büyük kötülük güçlü tutkuları, coşkunlukları çoğaltmış olmasındadır. Böylece bir çeşit enflasyon oluşuyor, orta kırattaki duygular değerinden düşüyor. Roland'ın ölümü,Kral Lear'in çektiği acılar bizi coşturuyor, ama aynı anda birkaç bin Roland ölür ya da acı çekerse, bu olaylar etki gücünü yitirir. Bir olay tek başına bir acılar doruğudur; aynı türdeki olaylar,bir düzlüktür. Herhangi bir bireyin acısını paylaşırız, ama acı çeken bir topluluk içinde yiter gideriz. En ince bir duygu o zaman bayağılaşıyor; orta malı oluyor. Sanatçı düşüncesini ve yüreğini nereye bağlayacağını bilmiyor. Her yandan gelen çağrılara karşılık veremeyerek, vazgeçiyor; şaşkın bir durumda kalıyor. Ya kendi içinde bir sığınak aramaktan ya da Tanrı'ya sığınmaktan başka çözümü kalmıyor. Böylece savaş,dine karşı kolay bir zafer kazanıyor.□

Basınımızda Fingirdek Olayı

Muzaffer Abayhan

Sabahleyin üst düzeyde bir koşuşturmaca başlamıştı gazetede. Müdürler, şefler hızlandırılmış bir filmin oyuncuları gibi odalar, katlar arasında mekik dokuyor, toplantı üstüne toplantı yapıyorlardı. Gazetenin üst düzeyinde yaşanan bu olağandışı telaş, topluca kaytarma olanağı verdiği için, alt düzeyi oluşturan bizleri başlangıçta pek hoşnut etmişti. Önümüzden yel gibi geçen yöneticileri, çoğumuz saklamayı beceremediğimiz bir gülümsemeyle izliyorduk. Ne var ki, akşama doğru yüzlerdeki gülümsemeler yerlerini endişeli anlatımlara bıraktı. Gazetenin satılacağı haberi dolaşmaya başlamıştı ağızlarda. Gerçi iki üç ayda bir, özellikle iç karartıcı satış raporlarının geldiği günlerde gazetenin satılacağı söylentisi ortaya atılır, birkaç gün sonra da kendiliğinden unutulurdu ama, bu kez durum farklıydı. Gün boyu süren toplantılardan sonra çıkmıştı söylenti.

Bir gazete el değiştirdiğinde, yeni patronun yaptığı ilk iş işe yaramayanları kapının önüne koymak olur. Bizim gazetede de çaycıdan başka pek işe yarayan adam yoktu doğrusu. Bu yüzden, gazetenin satılması olasılığı hepimizi korkuturdu. İçimizde yemeden içmeden kesilenler, uykuları kaçanlar bile olurdu ama, belli etmemek için elimizden geleni yapardık. Bir tek Cemil beceremezdi korkusunu saklamayı. Çok işkilli olduğu için böylesi zamanlarda ürküye kapılır, sağa sola telefonlar yağdırarak kendisine yeni bir iş ayarlamaya çalışırdı. Biz de, «Batan gemiyi önce fareler terkedermiş!» diyerek onunla alay ederdik. Ama o akşam kimse alay etmedi. Dahası Cemil'in telefon konuşmasını ortak bir ilgi ve endişeyle dinledik.

«Yanlış anlamayın beyefendi,» diyordu Cemil, «kesinlikle bir meslektaşımı kötülemek değil amacım. Ama sizinki gibi mükemmel bir gazetenin magazin haberlerinin de şeyine, efendime söyleyeyim içeriğine layık olması gerekir. Elbette siz daha iyi bilirsiniz ama, söylemeden edemedim. Efendim, bizim kuşak hep sizi örnek almıştır. İnanın, ben Babıâli'ye geldiğim günden beri hep sizinle çalışmanın düşlerini kurmuşumdur. Peki beyefendi, telefonunuzu bekleyeceğim. Çok teşekkür ederim beyefendi. İyi günler dilerim.»

Gazetenin satılacağına inanmak istemiyor, bunun da öncekiler gibi birkaç gün içinde kendiliğinden unutulacak boş bir söylenti olmasını diliyordum. Boş yere telaşlandırmış olmamak için, akşamleyin evdekilere bu konudan hiç söz etmedim. Sofradayken karım,

—Canın bir şeye mi sıkılıyor? diye sorduğunda da,

—«Özel bir şey yok» dedim, «Hükümetin uygulamaları beni kaygılandırıyor, o kadar!».

Gece boyunca başka soru sormadı. Yalnız, yatarken burnumdan öpüp,

—Üzülme, dedi, gazeteden atarlarsa halıcıda çalışırsın! Hem daha çok para kazanır, hem de turistlerle konuşa konuşa İngilizceni ilerletirsin.

Ertesi sabah gazeteye gittiğimde, bizim odada çalışan arkadaşların hepsini telefonun başına üşüşmüş buldum. diğerleri sıra kavgası yaparken, telefonu eline geçirmiş olan Aynur bir sağırın kulağına bağırır gibi bağırıyordu almacın içine:

«Arzuuu! Benim, ben, Aynur. Nasılsın tatlım? Yok kız, nerede bizde o şans! Bak ne diyeceğim, sizin yazı işleri müdürü hâlâ Titrek Kerim mi? O herif esmerlerden hoşlanıyordu değil mi? İyi iyi, saçlarımı boyatmama gerek kalmadı. Hadi oradan fesat karı! İş isteyeceğim adamdan. Sen yarın orada mısın? Tamam, görüşürüz. Hadi çok çok öptüm!»

Evet, durum apaçık ortadaydı. Gemi batıyordu ve her koyun kendi bacağından asılacaktı. Sıram gelir gelmez ben de telefona sarılıp hat istedim. Çevir sinyalini duyunca, kimi arayacağımı düşünmeden aıldığımı anladım. Almacı yerine koyup düşünmeye koyuldum. Murat Özdemir'i aramaya niyet ettimse de, son anda caydım. Üzerinden yıllar geçtiğine bakmayıp, gazetesinden ayrılırken ödemeyi unuttuğum yüz bin liralık avansı isteyebilirdi. Üstelik, ağzına geleni söylemek gibi pis bir huyu da vardır. Terbiyesiz şey! İkindi Gazetesi'ni de arayamazdım. Yazı işleri müdürünün Erol'la çok sıkıfıkı oldukları söyleniyordu. Keşke Gazeteciler Cemiyeti'nde o gece Erol'u pataklamasaydım! Neyse, olan olmuş artık! Aaa, Selim Beyi niye düşünmedim ki? Öykülerimi severdi. Dürüst insanlara da bayılır. «Dalgınlıkla almışım. Sonra da fırsat bulup getiremedim» der, daktilosunu geri veririm. Bu iş de olur. Olur mu acaba? Bu zamanda kimseye güvenilmiyor ki! Bakarsın, herif daktilosunu elimden aldıktan sonra kapıyı gösteriverir! Yok canım, daktilo şimdilik dursun durduğu yerde!

Sonunda Remzi Beyi, ondan bir hayır çıkmazsa da Orhan Beyi ara-

maya karar verdim. Telefon edince, sekreterinden Remzi Beyin Avrupa'da olduğunu öğrendim. Artık bütün umudum Orhan Beydeydi. Boşuna umutlanmışım. Adam telefonda sesimi duyar duymaz öyle bir bağırmaya başladı ki, almacı kulağımdan bir karış uzaklaştırmak zorunda kaldım:

—Utanmaz herif, hangi yüzle arıyorsun beni? Hiç vicdanın sızlamadı mı yalanları peş peşe sıralarken? Söylesene ben kimin emeğini sömürmüşüm? Kimin beş kuruşu kalmış bende? Ayrıca, megaloman da senin anandır, anladın mı!

Bu meslek böyledir işte, insanın beynini kurt gibi kemirir, bellek filan bırakmaz! Altı ay önce, sanat dergilerinden birinde yayımlanan bir söyleşide bu herif için sömürücü, megaloman filan dediğimi, inanın tümüyle unutmuşum. Kendisi söylemese anımsayacağım da yoktu.

—«Çizmeyi aşma efendi! Çizmeyi aşma, yoksa bütün kirli çamaşırlarını dökerim ortaya!» deyip kapattım telefonu.

Daha sonra da kimseyi aramadım. Ucunda ölüm yoktu ya! En kötü olasılıkla turistik bir halıcıda yabancılara halı satacaktım. «Elle gelen düğün bayram» deyip başıma gelecekleri beklemeye koyuldum.

Öğle yemeğinden sonra gazetenin tüm çalışanlarının yemekhanede toplanması istendi. Niçin toplanıldığını hepimiz biliyorduk. Zaten iki ayda bir çıkartılan söylentiler hepimizi böyle bir güne hazırlamıştı. Gazetenin sahibi «Arkadaşlar, elimde olmayan nedenlerden ötürü gazeteyi bırakmak zorunda kaldım» deyince hiç kimse şaşkınlık belirtisi göstermedi. Bu durumda şaşıran patron oldu. O, bu tarihi ve trajik açıklamayı yaptığında önce bir uğultunun yükseleceğini, ardından hıçkırıkların, çığlıkların yemekhaneyi inleteceğini ve sevgili işçilerinden beş on tanesinin düşüp bayılacağını, en az bir ikisinin de aklını oynatıp hemen oracıkta delilikler yapmaya başlayacağını umuyordu. Bayılan ya da deliren olmadığını görünce konuşmasını sürdürdü. «Tam yirmi yıl», «onurla hizmet», «büyük bir aile gibi» filan dedikten sonra hepimizle tek tek el sıkışmaya girişti. Bu fasıl da bitince, gözlerini mendiliyle kurulayarak, ardına baka baka yapının ana kapısına yöneldi. Biz de peşine takıldık.Sokakta yine elimizi sıkmaya başladı. Kalabalığı görünce biriken meraklıların, seyyar turşucunun ve o sırada oradan geçmekte olan iki turistin de elini sıktıktan sonra arabasına binip uzaklaştı.

Aradan bir saat geçmişti ki, bu kez de yeni patronla tanışmak üzere yemekhanede toplanmamız istendi. Aslında, hemen hepimiz yeni patronu tanıyorduk. Ülkemizin önde gelen sanayicilerindendir. Hani şu halkın bağrından çıkıp, hamallık filan yaptıktan sonra milyarder olan sanayicilerden Gazeteyi nasıl ele geçirdiğini de biliyorduk. İşi gittikçe bozulan eski patronumuza sürekli borç vermiş, sonunda, alacaklarına karşılık olarak gazete önerildiğinde biraz nazlanmış ve kabul etmişti. Yalnız, öylesine varsıl bir adamın bizimki gibi batık bir gazeteyle ilgilenmesine kimse bir anlam veremiyordu. Neyse ki, yemekhanede yaptığı konuşmayla patron hepimizi meraktan kurtardı.

Meğer, patron gazetenin ne denli yararlı bir şey olduğunu daha on bir yaşındayken anlamış. O sıralar sokaklarda leblebi satar, sattığı leblebileri de gazete kâğıdından yapılmış külahlara doldururmuş. Çalışkanlığı, vatanseverliği ve iman gücü sayesinde köşeyi döndükten sonra, gazetenin sadece leblebi külahı yapmaya değil, halkı komünizm tehlikesine karşı uyanık tutmaya, piyasayı kızıştırmaya, rakiplere bok atmaya, kısacası kamuoyu oluşturmaya da yaradığını öğrenmiş.

Patron, yarım saat süren konuşmasının sonunda «üç beş bin züppe için gazete çıkarmaya hiç niyetli olmadığını, gazeteyi sokaktaki adama okutmak istediğini, bu yüzden, gazetenin 'Anında Haber' olan adını değiştirerek işe başlayacağını» bildirdi.

Toplantı biter bitmez hepimiz kâğıda kaleme-sarılıp gazete için yeni bir ad düşünmeye koyulduk. Kimin önerdiği ad kabul edilirse, ona bir maaş tutarında ödül verilecekti. Kovulma korkusunu filan unutup, sokaktaki adamın hoşlanacağı bir ad bulabilmek için sigaranın birini yakıp birini söndürerek akşamı ettik.

Ertesi sabah gazeteye geldiğimizde masalarımızın üzerinde bir resim ve bir notla karşılaştık. Üstü başı kan içinde, orta yaşını geçmiş bir kadın vardı resimde. Notta da, bu resme uygun bir haber yazmamız ve gazete için bulduğumuz adlarla birlikte bir saat içinde patronun sekreteri Fevziye Hanıma teslim etmemiz söyleniyordu.

Yıllardır meslekteydik ve böylesine kaba bir biçimde sınavdan geçirilmek doğrusu hepimiz için onur kırıcı bir uygulamaydı. Kısa bir süre tartıştıktan sonra, bu aşağılamaya karşı toplu tavır almaya karar verdik. Hepimiz resimle ilgili saçma sapan haberler uyduracak, ayrıca gazete adı olarak da aklımıza ne gelirse yazacaktık. Nasıl olsa hepimizi birden kovamazdı. Birlikten işte böyle kuvvet doğuyordu.

Öyle yemeğinden yeni dönmüştüm ki, Fevziye Hanım koşarak bizim odaya daldı,

—Patron seni istiyor! dedi.

O anda, son yemeğini yemiş bir idam mahkûmu gibi duyumsadım kendimi. Arkadaşlara dönüp,

—Sizler sağ olun! dedim.

Ardımdan bakakaldılar.

Patronun odasına girdiğimde dokunsalar ağlayacak durumdaydım. Ben odaya adım atar atmaz patron koltuğundan fırlayıp yanıma geldi,

—Koçum benim! dedi. Gel hele, seni bir öpeyim! Gazetemizin isim babası oldun. Gitti «Anında Haber», geldi «Fingirdek» sayende!

«Hii!» diye sırıttım kaldım. Gökten inen koçu gördüğünde Hz.İbrahim'in oğlunun yüzünde de herhalde buna benzer bir sırıtma belirmiştir.

—Yazdığın haber de çok nefis olmuş!

«Erkeksizlik canına tak deyince bir büyük rakıyı devirip sokağa fırlayan Mehpare Hanım, mahallenin sütçüsüne at arabasının üstünde tecavüz etmeye kalktı. Sütçü, Mehpare Hanımın kafasına güğümle vurarak namusunu kurtardı»

Nefis haber dediği de bu!

Sonra maaşımın kaç lira olduğunu sordu.

—Yüz elli bin, dedim.

—Harcamışlar seni yahu! dedi. Bu aydan başlayarak maaşın iki yüz elli bin. Senden çok umutluyum, beni utandırma!

Ertési gün, işine son verilen yirmi üç kişinin adları yazılı listede elbette ki benim adım yoktu.

Fingirdek, çıkar çıkmaz basın dünyasında olay oldu. İlk ay içerisinde beş yüz bin satar duruma geldik. Diğer gazeteler Fingirdek'in yalan haber yayımlayarak gazetecilik onurunu lekelediğini dillerine doladılar ama, kim aldırır! Sokaktaki adam bizim haberlerimize bayılmıştı. Bazı gazeteler de sonradan uyanıp, «Eniştesiyle kömürlükte bayram temizliği yaparken basıldı», «Teresa'nın donu pişmaniye kutusunun içinden çıktı» gibi haberler vermeye başladılar. Tabii bu arada atı alan Üsküdarı geçmiş, sokaktaki adam gazete seçimini çoktan yapmıştı.

Fingirdek'in satışı beş yüz elli bini bulunca, okuyucularımıza diğer gazeteler gibi otomobil, apartman dairesi filan vermekten vazgeçtik. Patron «Bugüne dek paramızı sokağa attık ama, zararın neresinden dönersek kârdır» diyordu. Ona göre, bizim okuyucularımız yoksulluğu alınyazısı olarak kabullenmiş kişilerdi. Kafalarında büyük düşlere yer vermiyorlardı. Çekilişlerde küçük armağanlar dağıtırsak kendilerini daha şanslı sanacaklar ve kampanyalarımıza daha fazla ilgi göstereceklerdi.

Patron çok haklıymış. «Her gün on okuyucumuza ağzına kadar kuru fasülye dolu çelik tencere» kampanyamız satışı roket hızıyla yükseltti. Hemen ardından «Çakmağına gaz» kampanyasını başlattık. Yükselişimiz sürüyordu. Bu arada ben de yayın yönetmeni yardımcılığına getirildim. «Bayanlara bulaşık teli, erkeklere hamam kesesi» kampanyası, gazetemizi en çok satan ikinci gazete durumuna getirdi. Son bir atak yapıp bir numara olmamız artık kaçınılmazdı.

Kaçınılmazın gecikmeden gerçekleşmesi benim sayemde oldu. «İtalyan film yıldızı Maria Cinovetti şanslı erkek okuyucularımızın ayağını yıkıyor» kampanyasını bir bomba gibi patlattım. Bu patlama Fingirdek'i bir numaraya, beni de yayın yönetmeni koltuğuna oturttu.

Olaylar inanılmaz bir hızla gelişmiş, neye uğradığımı anlamadan kendimi dokuz yüz bin tirajlı bir gazetenin başında bulmuştum. Bu arada güzel bir semtte geniş bir daire almış, bir de otomobil çekmiştim altıma. Saçma sapan bir haber yazarak yazgımı değiştirmiş, baş döndürücü yükselişimi başlatmıştım. Sonumu hazırlayan da yazdığım bir haber oldu.

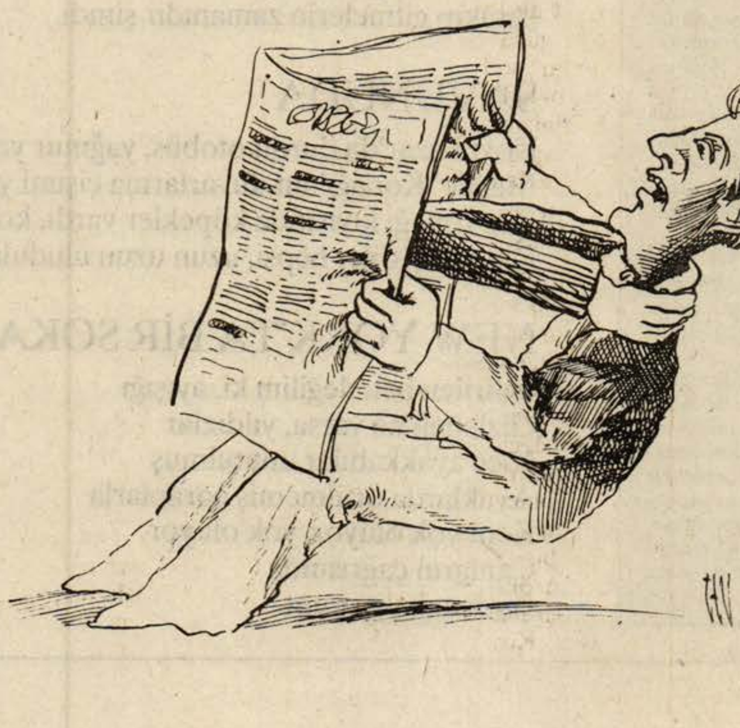
O uğursuz günü yaşadığım sürece anımsayacağım. Akşama doğruydu. Tüm sayfaları bağlamış, baskıya girmek üzereydik. Patron odasına çağırdı, ülkenin en tanınmış işadamlarından birinin gazetemizi ziyarete geleceğini, açıklayamayacağı bazı nedenlerden ötürü bu ziyarete çok önem verdiğini söyledi. Konunun önemi nedeniyle haberi benim yazmamı ve birinci sayfadan vermemizi istiyordu.

Ünlü işadamı gazeteden ayrılır ayrılmaz oturup haberi yazdım:

«Ben de güne Fingirdek okuyarak başlayan yüzbinlerce kişiden biriyim. Fingirdek'i çok seviyorum. Baskı tesislerinize de hayran kaldım. Falan filan...»

Kadın pazarlarken yakalanan iki gençle ilgili bir haber yapmıştık. Onu çıkartıp yerine yeni haberi girdik. Patronla ünlü işadamını el sıkışırken gösteren bir de resim koyduk üstüne.

Ertesi sabah işe geldiğimde, kovulduğumu bildiren bir mektup buldum masamın üzerinde. Yazdığım haber, ya da kullandığım resim yüzünden değil.. Sadece, değiştirilen haberin resim üstü yazısını kaldırmayı unutmuşuz. Patronla o çok ünlü işadamını el sıkışırken gösteren resmin üzerinde, «Bir de utanmadan gülüyorlar!» tümcesi yazılıydı.□

Tan Oral

YİRMİ BEŞ yıldır Yugoslavya'nın altı Cumhuriyetinden biri olan Makedonya'nın Ohri kentine bağlı Struga kasabasında «Struga Şii: Akşamları» yapılıyor. Dünyanın dört bir yanından çağrılı gelen seçme şairler küçük bir Venedik havası taşıyan kasabadaki sayısız köprüler üstünde halka şiirlerini okuyorlar.

«Struga Şiir Akşamları»nda yine her yıl şaire «şiire katkılarına bakarak» uluslararası «Altın Çelenk Ödülü»de veriliyor. Türkiye'den «Altın Çelenk»i -hatırlanacaktır- Fazıl Hüsnü Dağlarca kazanmıştı.

Bu yıl, ödülü Amerikalı şair Allen Ginsberg aldı. 1926'da New Jersey'de (New York) doğan Ginsberg, «Struga Akşamları»nda sunduğu bildirisinde şunları söylüyordu:

«... Bu ödülü kazanmaktan mutluluk duyuyorum. Sanırım, bu ödüle beni 'layık' gördüren şey, şiirlerimde bir araya toplamaya çalıştığım insancıl değerler ve değerlendirmelerle doğru orantılıdır. Bunlar, şu yaşadığımız evrenimize bir bakıştır bence. Bilinçle aydınlanan ölümcül katılışımızın geniş, uçsuz sınırsız bir alanı gibidir adeta.»

Struga Şiir Akşamları Altın Çelenk Ödülü:

ALLEN GINSBERG

Türkçesi: Nusret D.ÜLKÜ

NERUDA'YA AĞIT

Soluk alıyor Adonis'le Canto General
Bombalarla it ürümeleri soluk alıyor bazen
Karlı yeşil dağ dorukları soluk alıyor
Anca suskun ve soluksuz insanlar.

KISA ÖMÜRLÜDÜR HER ŞEY

Kitapları, çekleri, mektupları
Apartmanları, kitaplıkları
Yastıkları, bedenimi, derimi bir de
Bir de diş ağrısını hatta
Bırakıp gitmelerin zamanıdır şimdi.

SAVUNUDA

Novi Pazar'da durdu otobüs, yağmur yağıyordu
Maglic Konağı'nın duvarlarına çişimi yaptım
İbar ırmağı kıyısında köpekler vardı, konuştum
Diş gösterdiler hepsi, uzun uzun uludular.

NEW YORK'TA BİR SOKAKTA

Yitirilen ben değilim ki, ayışığı
Gizlenen ne varsa, yıldızlar
Nice ayakkabılar unutulmuş
Ayaklarda örülmemiş çoraplarla
Kent yok oluyor, yok oluyor
Çanların çağrısında
Bir ben kalıyorum.

Toplumcu Gerçekçiliğe Ters Bakışlar II

Yakup Şahan

A.Ziss bütün bu ayrımları yaptıktan sonra, imge üstüne iki önemli açıklamada daha bulunuyor; bunların, eleştirmenin dikkatinden kaçtığını sanıyoruz; oysa, kavrama büyük açıklık kazandırmaktalar. Biri bir tanım:

«Sanatta imge, gerçek bir görüngünün-bağlamlı ve tamamlanmış, yapıtın fikri ile uygunluk içinde, estetik bakımından anlamlı, duyulur ve somut bir biçimi olan-belirgin niteliğidir.» (E. s.74)

İkincisi dip notunda verilen bir açıklama:

«Sanat kuramı imge deyince, yalnızca gerçekle ilintili yansının özgül bir biçimini değil; aynı zamanda, bu yansının somut özünü de anlar: Şu ya da bu yaşam biçimini, kişiyi ya da karakteri, giderek tüm yapıtı düşünür... Öyleyse, bir romanın kahramanları; bir sahne oyuncusunun ortaya koyduğu rol, bir imge olarak nitelenebilir. Boticelli'nin Madonna'larındaki dişilikten, ya da Picasso'nun Guernica'sındaki faşist barbarlıktan ve yaşam düşmanlığından da aynı anlamda imge olarak söz edilebilir.» (E. s.74).

C) Bütün bu açık seçik bildirimlere karşın, eleştirmen, bize çok garip gelen bir akıl yürütme ile, kimi yerde anlatımları sakatlıyarak, kimi yerde yanlış anlamalara dayanarak, şaşırtıcı yargılar ortaya koyuyor:

1. («Filozof için,» atlanılmış, Y.Ş.) «imge, çevre dünyasının zihinsel yansımasıdır; (bilgi kuramı, atlanılmış, Y.Ş.), ruhsal yaşamın tüm dışa vurumlarını birer imge olarak niteler; bu yüzden, gerçeğin yansımasının özel bir biçimi olarak göründükleri sürece (demek başka türlü görünmeleri olasılığı var, A.O.), sanatsal imgelere, nesnel dünyanın *öznel* tasarımı niteliğinde, genel bir felsefi formül uygulanabilir.»

Şimdi eleştirmen bunu bir öncül olarak koyuyor ve şu sonuca varıyor:

«Öyleyse, imgenin felsefi yorumu geri getirilmiş olur.» (TGK, s.202).

Bu çıkarımın sakatlığını anlamak için, bilgi-kuramsal soyut imge ile ilgili açıklamaya bakmak yeter.

Öte yandan, asıl metindeki «filozof için», «bilgi kuramı» gibi, söz konusu imgenin türünü açıklayan söz-kümeleri alıntı metinde çıkarılıyor ve imge terimi belirsiz bir duruma sokuluyor; arkasından da, bu karışıklıktan yararlanarak şu sonuç çıkarılıyor: «İmgenin felsefi yorumu geri getirilmiş olur.» Oysa, sanatsal imgeleri gerçeğin öbür (bilimsel Y.Ş.) yansımasından ayırt etmek için de, onların, bu yansımanın *«özel bir biçimi»* olduğu vurgulandığı halde, eleştirmen, «demek başka türlü görünmeleri olasılığı da var» diyerek, aklınca yazarı alaya alıyor.

Ayrıca, *«yerinde bir yaklaşımla... genel* bir felsefi formül uygulana*bilir»* önermesinin ne denli varsayımsal nitelikte olduğu görmezlikten gelinerek, böyle bir önermeden kesin (categorique) bir sonuca varılıveriyor.

2. «Sanatta imge, bilgi kuramıyla ilgili olmaktan çok, estetik bir kategoridir» önermesini, eleştirmen bir öncül olarak kabul ediyor ve bundan şu sonuca varıyor: «Öyleyse, sanatsal imgenin bilgi kuramıyla ilgisi yoktur.» Görüldüğü gibi yine aynı yöntem: Varsayımsal (hypotéthétique) bir önermeden, kesin bir sonuç çıkarma. Bu tür eksik tasımlara felsefede safsata dendiğini anımsıyoruz. Sanatsal imge ile bilgi kuramı arasındaki ayrımı ve yakınlığı açıklamak için, yazdığı kitapta sayfalar dolusu aydınlatıcı bilgi veren bir yazara, «sanatsal imgenin bilgi kuramıyla ilgisi yoktur» dedirtebilmek için, insanın çok «cin fikirli» olması gerekir herhalde!

3. Başka bir çarpıtma örneği de şu:

«İmge, —çevre dünyasının zihinde bir yansıması— olduğu için, onun, —nesnel dünyanın öznel bir tasarımı— olması olanaksızlaşmaktadır.» (TGK, s.202)

Besbelli, eleştirmen, «çevre

dünyasının zihinde yansıması»nın, bilgi-kuramsal bir imge; «nesnel dünyanın öznel tasarımı»nın da, sanatsal bir imge olduğunu fark edememiş. Üstelik, yeni bir tutarsızlık üretebilmek için de, C-1'de yaptığı işlemi yinelemiş, yani «filozof için» belirlemesini atlayıp geçmiş, tümceyi kendine göre düzenleyerek, kafaları karıştırdıktan sonra, «yansıma, öznel tasarımı zaten içermektedir» diyerek sözü bağlayıvermiş; diyeceğim, zihindeki yansıma ile öznel tasarımı, başka bir deyişle sanatsal imgeyi birbirine karıştırmış. Oysa, bilimsel yansımanın sanatsal imgeyi içermediği, bunların düpedüz farklı şeyler olduğu, *Estetik*'te kimbilir kaç kez yinelenmişti! Toplumcu estetik kuramı, sanatı bilimde eritmez, «sanat ile bilim, bilgisel etkinliğin iki farklı biçimidir.»

4. A.Ziss, C-2'deki önermesiyle, estetik kategorileri bilgi kuramından ayırıyormuş! Hem imge kavramının estetik içeriğini, onun felsefi, başka bir deyişle bilgi-kuramsal yanı yapıyor, hem de tutup estetik kategorileri bilgi-kuramından ayırıyormuş. Olacak işmiş mi bu? Değil elbet. Ama ayırmıyor ki! Söyledikleri yanlış anlaşılıyorsa, kabahat kimin?

5. Hele bir de şu çıkarıma bakın:

«Çünkü, Ziss'e göre *bu*, sanatsal imgeyi kavramlara dayalı düşünceden ayıran eden şeydi.» (TGK, s.202)

Şimdi bu önermede altını çizdiğimiz (bu) işaret zamirinin neyi işaret ettiğini bulabilecek okuru saygıyla selamlarız; ama, hemen haber verelim, boşuna aramasın, çünkü o nesne eleştirmenin metninde yok. Eleştirmen tümceyi kendine göre «biçimine sokarak», o nesneyi dışta bırakıvermiş, küçük bir ihmalle! Asıl metin ise şöyle: «Burada söz konusu olan da... sanatta gerçeğin yansımasının *öz-günlüğüdür;* onu kavramlara dayalı düşünceden ayırt eden budur.» (E. s.72) Görüldüğü gibi (bu) zamiri, özgünlüğü işaret etmekte. Çok üzücü bir şey bu ama!

6. Bir de şu eleştirisini çözümleyelim ve bu faslı kapatalım:

«Sanatsal imge, gerçekliğe ilişkin yansımanın (yine yansımaya döndük, A.O.), tikel bir biçimi olduğu sürece, *oluşu* ve *özü* de bilgi edinmenin genel kurallarına uyar (bu kez de bilgi kuramına döndük.)» (TGK, s.203)

Görüldüğü gibi ayraç içindeki sözler, eleştirmenin şaşkınlığını ayna gibi yansıtıyor; oysa bu şaşkınlığın sebebi, kendisinin sanatsal imge ile bilgisel yansımanın ayırdına varamaması; sanatsal imgenin bilgisel yanı bulunması dolayısıyla, oluşunun ve özünün bilgi edinme kurallarına uyduğunu kavrayamaması. Kısacası, toplumcu estetikte ve genelde bilgi-kuramında, tikel/özel ve genel kavramları arasındaki diyalektik ilişkiye akıl erdirememesidir; oysa, bu diyalektik bağlantı bilinmedikçe de, ne diyalektik maddeci yansıma kuramına, ne de sanatsal yansı kuramına insan akıl erdirebilir; çünkü, «gerçeği imgelerle yansıtma *yetisi;* insan bilincinin tikel'den geçerek bütünü değerlendirme, bireysel'den genel'e varma, somut olaylarda genel yasaları bulgulama *yetisinden* ayrılmaz. Yaşamda her genellik, şu ya da bu yolla, tikel'de ele geçirilir ve bireysel her zaman genel'in bir öğesini taşır.» (Estetik, s.73)

Son söz olarak şunu da ekleyelim: Eleştirmen, «imgenin ne mene kuş olduğu anlaşılmıyor.» diyor. (TGK, s.207)

Oysa açık: «Eti yenmeyen bir kuş» işte; baksanıza, eleştirmen yemiş, ama bir türlü sindirememiş, kıvranıyor! Fili el yordamıyla tanımaya çalışan zavallı!

D) Şimdi de çeviri üstüne birkaç değinme:

1. Biz «idéal» sözcüğünü «düşünsel» diye çevirmişiz; meğer, «burada düşünsel ile ideal'in eşanlamlı olarak kullanılmadığı belli» imiş. «Söz konusu olan, bilinçte saptanmış olan, nesnel dünyanın yansıması olmayan; sözcüğün felsefedeki ve pratikteki anlamıyla ideal dünya» imiş. (TGK. s.202) Bunun üzerine, biz de gelsin Micro Robert dedik. İdéal (sıfat): «Duyularla algılanmaksızın ya da algılanamadan, zihinde düşünülmüş ve tasarımlanmış; zıt-anlamı: gerçek (réel); örnek: Geometrinin (ideal) düşünsel nesneleri». Ayrıca TDK.'ya da baktık: «Ancak, düşünce ve tasarımda bulunan». Karar, okurun...

2. «İmge, gerçekliğin sanatsal çağrıştırımıdır (evocation). Bu kez, gerçekliğin manevi klişesi olmaktan çıkıp, gerçekliğin sanat-*çağrıştırımı* oldu» (TGK, s.202)

Eğer burada «évocation» sözcüğü karşılığı «çağrıştırım» sözcüğünü kullanmamız uygun bulunmuyorsa, buna bir diyeceğimiz olamaz, çünkü bizce önemli değildir; yok, klişeden çağrıştırıma geçtiğimiz (ya da yazarın geçmiş olduğu) vurgulanıp eleştirilmek isteniyorsa, o zaman şunu soracağız: Her imge, her klişe bir gösterge değil midir? Ve her gösterge, bir gösterilen'i çağrıştırmaz mı? C.S.Peirce, görüntüsel göstergeyi, belirttiği şeyi doğrudan doğruya *canlandıran* bir gösterge, diye tanımlıyor.

3. «Contemplation» sözcüğünü biz «etkin gözlem» diye çevirmiştik; oysa eleştirmen «edilgen seyretme» diye çevirmiş kendi metninde (TGK, s.199); çocukların, gençlerin bir oyunu seyredilebilir ama, ciddi bir tiyatro oyunu temaşa edilir; herhalde bu yüzden, eskiler tiyatroya temaşa sanatı derlerdi. Biz bir de Micro Robert'e baktık: Contemplation (ad): Birinin ya da bir şeyin dikkatle gözlemlenmesine kendini verme, dalma.

4. TGK, s.202'de, 4 no'lu alıntıdaki «alışılmış» sözcüğü vurgulanmış. Nedendir? Anlayamadık.

III—ÇEŞİTLİ ELEŞTİRİLER ve YERMELER

1. *Biçim ve içerik üstüne.*

«Biçimi içerik'in sadece biraracı sayan A.Ziss, ne biçimden, ne de içerikten hiçbir şey anlamadığı izlenimi veren bir dar görüşlülükle çözümlüyor yapıtları.» (TGK, s.175)

Kuşkusuz, çok ağır, bir küçümseme, yoksama.

Sanırım eleştirmeni bu çirkin yola saptıran şu sözlerdir:

«İçerik yapıtın belirleyici öğesidir... bu sav bizim estetiğimizde büyük önem taşır. İçeriğin başat rolü oynadığı, daha baştan şu olguyla çıkar: Biçim içeriği dile getirmek için bir araçtır ve salt bu erekle vardır.» (E. s. 147)

A.Ziss bunu söyler ama, arkasından şunları ekler:

«Bilindiği gibi diyalektik, biçimle içeriğin, bir ve aynı fenomenin birbirinden ayrılmaz iki yanı olduğunu öngörür.» (E. s.119)

«Biçim olmadı mı, sanat da yoktur; ama, 'modalaşmış biçim, korkunç bir hayvandır' sözü, bütün güncelliğini hâlâ korumaktadır» (E. s.147)

«Biçimle içerik arasındaki bağlılaşıklığı (corrélation) incelerken, iki yandan hangisinin daha ağır bastığını sormak gereksizdir. Yanlıştır böyle bir karşıtlık kurmak. Çünkü biçim de, içerik de aynı derecede gereklidir ve hiçbir durumda biri ötekinin yerini tutamaz.» (E.s.145)

«Biçim çalışması, içeriğin, kotarılmasıyla at başı gider.» (E.s.149)

Görüldüğü gibi, biçim hiç de *sadece bir araç* sayılmamaktadır.

Buna karşılık, biçimciliğe sımsıkı bağlı olan eleştirmenin şu sözlerine bakın:

«Biçim sanıldığı kadar bağımlı değil öz'e. Pek çok deney, her biçim değişmesinin bir *içerik* değişmesine yol açtığını kanıtlamış bulunuyor. Çünkü her öz ancak *bir* biçimle var olabiliyor. (Sanki tersini ileri süren varmış gibi! Y.Ş.) Hiçbir önemi yok biçimli olmayanın.» (TGK, s.17)

Biçimi hiç küçümsemeksizin rahatça şöyle de denebilir:

Hiçbir önemi yok içeriksiz olanın.

Hani bunlar neyse de, burada asıl şaşırtıcı olan, «A.Ziss'in ne biçimden, ne de içerikten *hiçbir şey anlamadığı*» savı. Buna Pes! demekten başka ne gelir elden? Adam üç yüz sayfalık bilimsel nitelikte bir estetik kitabı yazmış; bunun 47 sayfa tutan 3. bölümüne, *«Sanatta içerik ve biçim»* başlığını vermiş ve ayrıca bütün yapıtı boyunca zengin bir sanat kültürü sergilemiş; sen kalk, cahilin teki yap! Olacak şey değil! Yakışır mı bir bilim adamına, bilimsel söyleme?

2. İdeolojisiz sosyalist bir toplum garibesi kimin?

Eleştirmen, A.Ziss'i kendi ülkesinde konuşuyor, sanıyor olmalı; baksanıza, onun, «her sınıflı toplumda sanat bir ideolojiyi yansıtır» (asıl metinde, taşır, Y.Ş.)sözüne dayanarak, «sosyalist sınıfsız bir toplumda *bir* ideoloji bulunmayacağını ima etmek garipliğini gösterdiğini» (TGK, s.203) iddia ediyor.

Bu yargıya nasıl gelinir, akıl ermez. Bir insan hem Sovyet yurttaşı olacak, hem bir bilim adamı olacak, hem ideolojik bir sanatın savunuculuğunu yapacak; hem de kendi ülkesinde çeşitli kültür merkezlerinde vermiş olduğu konferanslardan oluşturduğu bir kitabında, sosyalist toplumda bir ideoloji bulunmayacağını ima edecek! Hem de ima'edecek!

Gariplik dediğin bu kadar olur! Kim garip?

A.Ziss'in bu sözü kendi toplumunu düşünerek söylemediğini; sınıflı toplumlarda sanatı depolitize etmek isteyen; sınıflar arası çatışmada, sanata etkin, ideolojik bir görev yüklenmesini egemen sınıfların çıkarına aykırı bulan ideologları ve onların iki yüzlülüğünü açığa vurmayı düşünerek söylemiş olabileceğini, nedense eleştirmen aklına getirememiş!

Estetik baştan sona dikkatle okunsaydı, yazarın şu sözleri de görülür, böyle saçma yorumlara girişmeye yer kalmazdı:

«Sanatın her zaman sınıfsal bir niteliği vardır... Ama bu nitelik, toplumsal çelişkilerin keskinleştiği dönemlerde daha çok açıklık kazanır...» (E. s.177)

3. Dante'ye yazık değil mi?

«Pop'art'ın önde gelen temsilcisi, Amerikan ressamı Robert Rauschenberg, *Tanrısal Komedya*.üstüne yapmış olduğu resimlemeleri, 1960'da sergiledi. Bunlarda, şiirde geçen kişileri ve durumları aramak boşunadır. Dante, *Tanrısal Komedya*'yı nasıl kendi zamanının kişileriyle doldurdu ise, bu sanatçı da resimlemelerine yaşadığımız dönemin insanlarını koyar. Seyirci, Kennedy'yi, Johnson'u, Nixon'u, A.Stevenson'u hemen tanır; füzeleri, modern silahları ve yarış arabalarını görebilir. Dante'nin kendisi de, bir reklam afişinin üzerinde, bir Amerikalı olarak, golf sopası reklamı yapmaktadır; tablo, dergi fotoğraflarından oluşan bir mozayik gibidir. Kısaca, *Tanrısal Komedya*'nın içeriğiyle hiçbir alıp vereceği olmayan biçimsel bir oyunla karşı karşıyasınızdır.» (E. s. 151)

Aşırı biçimciliğin varacağı sonu, yani biçim oyunculuğunu dile getirmek için söylenmiş olan bu eleştiri bir kabahat olmuş; yazarın anlayışsızlıkla suçlanmasına kadar yol açmış. Kolajdaki resimlerin «nasıl bir işlev yüklendiğini anlamıyor» muş; «hayır, üstüne bir resim yapmıyor, adı Tanrısal Komedya olan bir resim yapıyor! A.Ziss, üstüne sanıyor»muş. (TGK, s.175).

Peki şimdi biri çıkar da, adı *Tanrısal Komedya* olan bu yapıt «Neyin üstüne» derse, günaha mı girmiş olacak?

Sonra, salt biçim yönünden *Tanrısal Komedya* ile ilintisi bulunan bir yapıta özgün bir sanat yapıtı gözüyle bakarsak, Dante'ye yazık etmiş olmaz mıyız? Hadi diyelim ki, bu size göre özgün bir yapıt, ama başkasına göre değil; şimdi bu görüş ayrılığına dayanarak, ona «ne biçimden, ne içerikten hiçbir şey anlamayan bir dar görüşlülük» yüklemeye hakkınız var mıdır?

Gelgelelim, eleştirmen bu yaptıklarıyla da hızını alamamış; fırsatı ganimet bilip, kendi deyimiyle, «estetik üzerine koca bir kitap yazan A.Ziss'in, Picasso'nun Guernica'sında *Guernica'yı, Nazi uçaklarını*, yanmış, parçalanmış ölüleri görmediğine *de* eminim.» (TGK, s.175) diye bir keramette bulunmuş. İyi de, onun şu sözlerine ne buyurulur:

«Picasso'nun Guernica'sındaki faşist barbarlıktan ve yaşam düşmanlığından... imge olarak söz edilebilir.» (E. s.74)

Dahası ve garibi, aslında adı geçen tabloda ne Guernica kasabası, ne de Nazi uçakları var; eleştirmen nereden çıkarmış bunları, anlayamadık! Öyleyse olmayan bir şeyi A. Ziss nasıl görsün? O da uydursun mu? Faşist barbarlığın imgesini görmüş tabloda, bu da yeterli değil mi? Asıl olan bu değil mi? Picasso'nun sanatı üstüne zerrece bilgisi olan bir insan, böyle bir sav ileri süremez. Yazık doğrusu ele güne karşı! Bizim *Picasso ile Konuşmalar* (De Yayınevi) adındaki çevirimizde, A.Güler'in objektifinden bir Guernica fotokopisi var, sürprizden hoşlananlar bir daha bakabilir.

4. Resim mi, fotoğraf mı?

Eleştirmenin A.Ziss ile bir de portre sanatı üzerinde anlaşmazlığı var; bir ucundan ona da değinelim de bu faslı kapatalım.

«Bilindiği gibi portre resminde sanatçı, modelin yalnız dış görünüşünü anlamayı değil, ruhsal ortamı dışlaştırmayı da amaçlar. Bu yüzden portre basit bir fotoğraftan çok daha fazla aslına uygun olur. Bielinski şöyle diyordu: Yetenekli portre ressamı, çoğu kez, modelin kendinin de bilmediği bir yönü açık ve seçik olarak ortaya çıkarır. Portre en gizli olanı, manevi yaşamı açığa vuran dışsal göstergeleri ortaya koyar.

...Sanatçı insan yüzünü inceler, bu yüzü manevi yaşamın aynası olduğu o nadir anlardaki biçimiyle tasarımlar. *Model, her günkü anlatımı içinde resmedilmez; tersine, derindeki özü kendisinde net bir biçimde derişikleştirdiği(*) zaman alacağı ya da alabileceği biçimiyle resmedilir!* (E. s.88; vurgulu satırlar, eleştirmenin alıntısı)

Bizce bu sözlere söylenecek bir şey bulmak biraz güç, ama eleştirmen yine boş geçmiyor:

«Sıradan (gündelik, Eleştirmen) bir insanın, ilk defa karşılaştığı bir ressama on saat poz verdiğini düşünelim; ressam bu kişinin (her pozda, Y.Ş.) görünen yüzlerinden farklı, *özsel* bir yüzü olduğunu keşfedecek; olmaz böyle şey, o zaman bu ressamın bir tanrı olduğunu kabul etmek gerekir.» (TGK. s.200)

Ne diyelim, eleştirmen inanmayabilir ama, bize göre, sanatçılar biraz da tanrısal bir iş görmektedirler. Onun sanat anlayışı, resim sanatının tüm gelişmesine ters düşmekte: Resim, fotoğraf değildir, fotoğrafçılık bile şipşakçılıktan başka bir şeydir.

Dahası da var: O bir yandan, «sıradan bir kişinin böyle *özsel* bir bir yüzü var mıdır acaba?» diye soruyor ve böylece sıradan insanın iç zenginliğinden, bir özden nasibi olabileceğini kuşku ile karşılıyor; öte yandan da, yazarın savını örneklendirmek için Napoléon ve Bismarck gibi tarihsel kişileri ele almasını, «gündelik insanlara gönül indirmez o» (TGK, s.200) diyerek kınıyor. tutarsızlık ortada, daha ne diyelim?

Gerçek bir sanatçının gözünde kıral ile sıradan adam arasında sanki bir ayrım olabilirmiş gibi!

Sözümüzü bağlayalım.

Benim A.Ziss'te en çok beğendiğim yanlar, ideolojik bir sanat görüşünü ileri sürerken bile, işi hiçbir zaman çığırtkanlığa dökmemesi, hasmına karşı saygılı davranışı, bilimsel nesnelliği, toleranslı tutumu ve anlatımı vb.dir. Ne çare, burada, art düşünceli, eleştirme amacıyla konuları tersinden alan ya da çarpıtan, zaman zaman işi alaya dökecek kadar hafifleşen, inançlarında bağnaz, teorik tartışmanın yumuşaklığından ve inceliğinden yoksun, bilimsel söyleme yakışmayan sözler etmekten çekinmeyen, burnu havalarda bir eleştirmenle karşılaşmıştır! Ama:

«Yere düşmekle cevher, sakıt olmaz kadrü kıymetten.» □

(*) **Anlam yitimine yol açan önemli bir dizgi yanlışlığı: *Derişikleştiği* sözcüğü alıntıda *derikleştiği* şeklinde çıkmış; aynı durum 164. sayfadaki dip notunda da sürüyor. Derişmek (concentrer) = teksif etmek, yoğunlaşmak, TDK.**

REŞİT ERGENER

MASAL

İki buçuk yaşındayken sen, cezalı olarak
yarım saat yalnız bırakılınca
sıra beklemediğin için yuvanda
üzülmemem gerektiği, çünkü
bu tür olaylardan etkilenseydi çocuklar
anormal insanların doluşacağı söylendi dünyaya

Sonra, iki arkadaşımla Bebek'te konuşurken
yalnız bir kaç uyuz aslan görülebildiğini söyledi biri
safaride, Afrika'da
ve sona erdiğini artık egemenliklerinin
kaplanların Asya'da ve aslanların Afrika'da

Kitaplarındaki aslan resimlerini düşündüm
ve birer birer masal olduğunu gerçek olanların
beklemeye dahi başlamadan önce sen de
gerçek olmalarını masalların

Yaşamış olmak istiyorum alçaklarda uçarken
diğer kuşlar
bir yelken direğinin tepesinde duran martı gibi
ayrı ve olağan
bir masal kahramanı gibi yanında kızım

Yazarın Sorumluluğu

Urban Tavares Rodrigues Portekiz'in en yetenekli yazarlarından biridir. Roman, öykü, gezi notları ve makaleler olmak üzere kırktan fazla eseri yayımlanmıştır. Portekiz Yazarlar Birliği Genel Kurulu Başkanlığı yapmıştır. Kendisiyle Mart 1983'te WMR dergisinde yapılan röportajı Ayşen Besen'in çevirisinden sunuyoruz.

■ **İnsanoğlunun barış arzuları ve yeryüzünde yaşamı koruyabilme endişeleri hiçbir zaman bugünkü kadar güçlü bir biçimde dile getirilmedi. Sizce zamanımızın bu önemli sorununun çözümünde bir yazarın rolü ne olmalıdır? Yazarın toplumsal misyonu ve hem sanatçı hem de vatandaş olarak sorumluluğu nedir?**

■ Önce 20. yüzyılda, insanlık tarihinin bu en dinamik ve en büyüleyici çağında doğduğum için kendimi talihli saydığımı söylemeliyim. Benzeri olmayan bir teknolojik ilerlemeye tanık oluyoruz: Eskiden yüzyıllar süren değişimler şimdi yirmi yılda oluşuyor. Günlük yaşamın hayhuyu insanların olağanüstü bir çağda yaşadıklarını unutmalarına neden oluyor. Uzayın, güneş sistemindeki gezegenlerin keşfine tanık olunuyor, başka galaksilerin incelenmesi için potansiyel yaratılıyor. Ya da tıptaki ilerlemeleri, en iyisi bilim ve teknolojideki ilerlemeleri ele alalım; uygarlığın yapısı bu ilerlemelerle değişti.

Ancak, bu ilerlemenin kendi başına toplumsal sorunları çözmeye yetmeyeceğini görmemiz ve anlamamız gerekir; insanoğlunun sömürü, hastalık, açlık ve manevi kölelikten kurtulmasını sağlamayacaktır. Köleliğin de bir evrimden geçtiğini bilirsiniz; yeni koşullara uyum sağlar, daha yumuşacık eldivenler giyer. Bunun akılda tutulması, insanların özgürlük, sınıfsız toplum ve savaşsız dünya rüyalarını hayata geçirmek için tüm çabaların sarfedilmesi gerekir.

Ne var ki, en iyimserler de dahil olmak üzere hepimizin böyle bir dünya yaratmanın imkânı olup olmadığına bazan inanmakta güçlük çektiğimizi hissediyorum. Bu şaşırtıcı değil. Begin'in askerlerinin Lübnan'da neler yaptıklarını, bir halkı ortadan kaldırmak için nasıl canavarca bir zalimlikle davrandıklarını görünce, insanların tüm kötülükleri yok edebileceklerine inanan ben bile, bazı anlarda yürekten endişeleniyorum.

Uygarlık, insanlığın ahlaki ve kültürel değerleri, başta Amerika'dakiler olmak üzere büyük sanayi ahtapotlarınca gerçek anlamda tehdit ediliyor. Kitle iletişim araçlarını kontrol ediyorlar ve paragöz çıkarları için kültürü aşağılamaya çalışıyorlar. ABD'de yetenekli yazarların, şairlerin ve gazetecilerin, satın alınmak, ehlileştirilmek, propaganda senaryolarına alet edilmek için baskı altında olduklarını herkes bilir. Eğer direnir oyunun kurallarına uymayı reddederlerse toplumun dışına atılırlar. Bütün bunlar da emperyalizmin, özellikle de muazzam bir savaş imparatorluğu olan askerisanayi kompleksin işidir.

Tekrar ediyorum, tehdit gerçektir. Her gün belirtilerini görüyoruz. Nükleer silahların düşünülmeden, kaza ile ya da dikkatsizce kullanılması ile insanlığın yok edilmesi tehlikesi olduğunu unutmamalıyız. ABD'de ekonomi ve uygarlığın kendisi bile, savaş araçları üretiminin emri altına giriyor. İşte bu yüzden ABD her yerde huzursuzluk yaratıyor: Malını satması gerek. Dolayısıyla gezegenimiz de felaketin eşiğinde.

İnsanlığın başının üstünde sallanan bu tehdit le nasıl mücadele etmeli? Çabalarımızı iki katına çıkarmalı, barış hareketini daha yığınsallaştırmak için elimizden geleni yapmalıyız. Bu harekete sadece çalışan kitleleri ve aydınları değil, çocuklarının mutlu bir geleceğe sahip olmasını isteyen burjuvazinin mümkün olan en geniş kesimlerini de çekmenin çok önemli olduğuna inanıyorum. Her yerde, Avrupa, Afrika, Asya, Amerika ve Avusturalya'da ateş püskürten bir volkanın kenarında olduğumuzu insanların kavraması gerek.

Bir yazar, ya da kültür ve sanat alanında çalışan bir kişi ne yapabilir? Günümüz dünyasındaki rolleri büyüktür ve çok şey yapabilirler. Sorun, etkinliklerinin genişliğidir. Edebiyattaki tüm akımlara saygı duyarım, ama kişi olarak ben, çalışmaları dünyanın ve toplumun yenilenmesi yönünde olanlardanım. Ama, yine söyleyeyim, bir yeteneğin ürünü ve topluma yararlı oldukları sürece sadece aşk, doğa ve sanattan söz eden roman, şiir ve denemeleri de beğenirim. Yazarın toplumsal davranışı ve bir vatandaş olarak toplumdaki konumuna gelince, kanımca barış mücadelesinden uzak duran bir aydın ve bir

kültür işçisi kendi geleceğine ihanet etmektedir. Metafizikçi, gerçekçi ya da hayalci olsun barışı koruyanlarla beraber olmak, insanlara yeryüzündeki hayatı korumaları gerektiğini anlatmak her namuslu kalem savaşçısının görevi ve misyonudur.

■ **İnsanların dünyayı daha iyiye doğru değiştirme yeteneklerine olan inançlarını yitirdiklerini söylüyorsunuz. Bazı aydınlar için bir anlık karamsarlık değil bu. Bazı filozoflar, yazarlar ve gazeteciler insan doğasının kötüleştiğini, uykuda olan hayvani içgüdülerimizin daha sık yüzeye çıktığını ve bunun sonucunda da dünyamızın giderek daha vahşi olduğunu, duygularımızın nasır bağladığını iddia edecek kadar ileri gidebiliyorlar.**

■ Tabii, aynı fikirde değilim: Sorun insan doğasından kaynaklanmıyor. Her şeye rağmen ben bir iyimserim; insanların kendilerine işkence edercesine endişelenmelerinin, hatta korkmalarının nedenini anlayabiliyorum yine de. Ama insan güvenini kaybetmemeli. Tehlikeye güvenle göğüs germeli. Kitlelerin tepki gösterdiğini ve protesto ettiğini kendimiz de görüyoruz. ABD'deki görkemli barış gösterilerini görünce, insanların her yerde barışı korumaya hazır olduklarını kavramaya başlıyoruz. Önemli olan eylemlerin eşgüdümünün sağlanabilmesi. ABD'de de işlerin değişeceğine olan inancımı yitirmiyorum. Şimdiki başkanları gibi yeni şahinlerin iktidara gelmeleri her zaman kaçınılmaz değildir.

Dünyanın şurasında burasında ortaya çıkıp duran huzursuzlukların, bunalımların arkasında ne olduğu sorusu hakkında uzun uzun düşünürüm. Bütün bunların görülmemiş iktisadi karışıklıklar, büyük tekellerin ürettikleri silahları satabilme gereksinimi ve ABD'nin kendisinin içine yuvarlandığı kriz yüzünden ortaya çıktığına inanıyorum. Washington krizden başka ülkelerin çıkarları pahasına çıkmaya çalışıyor ve bunu yaparken de kullandığı yöntemleri hiç ince eleyip sık dokumuyor. Buna rağmen kendi krizi hafiflemiyor...

■ **Batı ülkelerindeki kitle iletişim araçlarının rolünden söz etmiştiniz. Bazıları bizim bir kelime spekülasyonu çağında yaşadığımızı söylüyorlar. Büyük sermayenin kontrol ettiği film sanayi, sözde büyük basın ve televizyonun yaydığı yalan ve tehdit seline karşı bir ilerici yazar ne yapabilir?**

■ Çok önemli bir noktaya parmak bastınız. Şöyle başlayayım: Sosyalist toplumun doğası gereği, sosyalizmde insancıl gelenekler ve değerler korunur, geliştirilir. Buna karşılık kapitalizm bunları yok eder. Burjuva kitle iletişim araçları sıradan değerleri fetiş haline getirir, paranın gücünü yüceltir, reklamlara methiyeler düzer, güzelliğin ve insan sevgilisinin yok olması pahasına şiddeti öne çıkarır. Son derece endişe verici bir belirti var: Kitaplara ilgi azalıyor. Televizyon ve burjuva film sanayi bunu bilerek güçlendiriyor.

Ama gerçek edebiyatın izleyici kazanmayı, insanları heyecanlandırmayı sürdürdüğünden eminim. Kelime spekülasyonunun, zihinlerin yönlendirilmesinin görülmemiş oranlara ulaştığı, Marcuse'ün tanımını kullanırsam, tek boyutlu bir ülke olan ABD'de bile örneğin, John Updike ve William Saroyan gibi yazarların yapıtlarının temsil ettiği önemli bir edebiyat var. Kitle iletişim araçları, oyunlarıyla bu edebiyatın etkisini azaltamazlar.

İster siyasi olsun, ister edebi, benim görüşüme göre gerçek edebiyat daima kültürel bir mirastır. Bir kitap siyasi olmasa da insan yüreğinin derinliklerine işlediğinde ve hümanist ilkeleri içerdiğinde nesnel olarak insanların hem bugün hem de gelecekte iletişim kurmalarına ve birleşmelerine yol açacak bir araçtır. Edebi yapıtların bu türleri hiç solmayan değerlerin taşıyıcısıdırlar; bu çok önemlidir çünkü edebiyatın misyonu insanlığa hizmettir.

Kişi olarak daima yapıtlarımı derin bir bilgi ve insan doğasının kavranışı üzerinde temellendirmeye, aynı zamanda bu bilgiyi becerebildiğim kadar mükemmel bir biçim içinde vermeye çalıştım. Yazılarımın her biri, doğal olarak, dünyayı değiştirme sürecine katılan bir yazar olarak benim bireyselliğimi yansıtır.

İlerici siyasi edebiyata gelince, en iyi ürünlerinin sanatsal düzyazıdan daha değersiz olduğunu sanmıyorum. Edebi ya da siyasi düzyazıda iyi bir yapıt yaratabilmek için iki unsur gerekir: Yetenek ve gerçek. İşte bir yazar bunlarla yalan duvarını yıkabilir.

■ **Bir yazar olarak tavrınızın biçimlenmesinde hangi siyasi, kültürel ve ahlaki faktörler rol oynadı?**

■ Lizbon'da doğdum, ama çocukluğumu ve gençliğimi bir çiftçi bölgesi olan Alentejo'da geçirdim. Bunun edebiyat çalışmalarıma kesin etkisi oldu; erken yaşlarda toplumsal adaletsizliği gördüm, köylülerin, tarım işçilerinin açlıktan öldüklerini gördüm; çevremde olup bitenler bir bakıma sınıf bilinci yolunda ilk derslerim oldu. Öfkeden adeta kuduruyordum, isyan duyguları içindeydim, bütün bunlar daha sonra eserlerimde yansıdı. Dolayısıyla Alentejo benim iç eksenim, evim oldu, ama evim aynı zamanda Portekiz ve tüm dünyadır.

Gençlik yıllarımda, (Salazar diktatörlüğü yılları) Marx ya da Lenin'in kitaplarını bulmak imkânsızdı. O yıllardaki ideolojimi nasıl tarif edeyim? Basit bir cevap vermek güç, yine de bir çeşit Hıristiyan komünizmine eğilimli olduğumu söyleyebilirim.

Sonraları, kuzenimden ilk Marx ve Engels'in kitaplarını aldım. İçlerinden beni en çok Engels'in ***Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*** etkiledi. Okunmaktan öylesine paralanmıştı ki sayfalarının dağılmaması bir mucizeydi.

Ama bir yazar olarak şekillendiğim ilk yıllarda sadece toplum içinde olmaktan ve siyasi kitaplardan değil Portekiz ve dünya edebiyatının en büyük yazarlarından da etkilendim.

■ **Faşizme karşı mücadeleye ne zaman ve hangi koşullarda girdiniz?**

■ İlk ateşi 12 Mart 1959'da kaptım. O sırada halkı devrim için uyandırmaya çalışan ama başaramayan bir grubun üyesiydim. Bir mucizeyle tutuklanmaktan kurtuldum. 1961'de kendine Yurtsever Eylem Birliği diyen ilerici bir örgütün üyesi olarak antifaşist direnişe katıldım. Grubun içinde çok değişik siyasi görüşleri olan kişiler vardı: Katolikler, komünistler, sosyalistler, solcu ama bir yere üye olmayanlar. Daha sonra PKP'ye gir-

dim.

Siyasi polisçe üç kez tutuklandım. 1961, 1963 ve 1968'de. Ama bir yazar olarak ün kazanmış olduğum için faşistler beni hapishanede fazla tutamadılar. Birçok arkadaşım ve başka yurtseverler benden çok fazla çile çektiler.

■ **Portekiz'deki 24 Nisan 1974 devriminin bir yazar olarak sizce önemi nedir?**

■ Portekizliler için 25 Nisan rüyaların gerçek olduğu gündür. Devrim, bir yazar olarak bana çok şey getirdi. Tabii yeraltı kadrolarını da biliyordum ama sadece hapishaneden, çok kısa süren gizli toplantılardan ve tartışmalarımızdan. Çoğu Portekizli yazarın işçi sınıfı ile doğrudan bağı yoktu, yaşamları hakkında pek bir şey bilmiyorlardı. 25 Nisan'dan sonra polisin gözetlemesinden korkmadan, serbestçe fabrikalara işçilerle konuşmaya ve ailelerini ziyarete gidebildim.

Son yıllarda, devrimci mücadeleler, çalışan kitlelerin kahramanca eylemleri hakkında bir triloji yazdım. Bir başkaldırıyı kelimenin gerçek anlamıyla demokratik ve ulusal bir devrime dönüştüren, kitlelerin eylemleriydi. Trilojinin üçüncü kitabını ele alalım, ***Bardağı Boşaltacağım***'ı: Kitapta devrim hakkında, devrime katılan insanlar hakkında düşündüm. Sadece kendi arkadaşlarımla değil, devrime katılan toplumun diğer kesimlerindeki bir partiye üye olmayan insanlarla, hatta oportünistler ve yoz unsurlarla da ilgilendim. Devrim çok insanı değiştirdi. Toplumun nasıl değiştiğini, insanların nasıl bir değişim geçirdiğini izlemek ve yansıtmak istedim.

Yeni durumda değişik bir Alentejo gördüm. Eskiden yoksulluk ve acı dolu bir Alentejo bilirdim. Şimdi orası kahramanca bir mücadele ve tarım reformları bölgesi. Geçmişe dönülemez artık; Portekiz tamamen değişti.

Kısacası, son yıllarda yaşadıklarım bana engin deneyler ve bilgi kazandırdı. Nisan devriminin ruhu ve başarıları, 1974'ten beri yazdıklarımda yaşıyor. Devrim bana sadece eşsiz bir deney kazandırmadı. Hepimize özgürlük, sansürün kaleminin bıraktığı mavi izleri görmediğimiz yazma, yaratma özgürlüğü getirdi.

Bir yazarın kitapları onun yüreğinin, düşüncelerinin, umutlarının aynasıdır; kendi yazdıklarımda da beni heyecanlandıran ve üzen şeyleri, sevdiklerimi ve kabul edemediklerimi yansıtıyorum. Bu doğal, çünkü bir yazar istese de istemese de taraf tutar. Ama bu taraf tutma bir inanca dayanır. Eğer bir sanatçı kendine para verenlere övgüler düzerse, mesleğine ihanet ediyor demektir. Gerçek edebiyat, gerçeksiz düşünülemez ve gerçek daima halkın yanındadır.□

TUĞRUL TANYOL

BİR GÜN

Bir gün uzak bir yerlere gideceğim kuşkusuz
Saatin çanından fırlayan buruk gülümseyiş
Kırışan kağıdın beyazlığında dağılacak
Bu kan rengi süt, dudaklarımdan hiç eksilmeyen

Eski bir zamanı onaran küçük dükkanında, loş
Serin bir duygu gibi örtülen nedir bacaklarıma
Bir gün uzak bir kıyı kahvesinde belki bütün martılarla
Sarılmış sarmalanmış bir ânı yaşayacağız

Bu kalabalık, nereden çıktığı belli olmayan
Her gün işine giden işinden dönen küçük serüvenciler
Yokluğun sokağında oturup iş işleyen kadınlar
Sizler de olacaksınız orada belki, yaşlanmış düşlerinizle

Bir gün uzak bir yerlere gideceğim kuşkusuz
Camları hiç kapanmayan, rüzgârlara karşı
Savaşı hiç bilmeyen çocuklarla gür ağaçların altında
Çok uzak değil, yakın! bir yer ayırın bana da

Saatin zamanı durdurduğu eşit aralıklarda
Sararmış otların arasında, özgür, sınırsız topraklarda
Ülkesiz, saraysız, tahtsız, tasasız
Günlerin peşine düşüp seni arayacağım

Çok değil, yakın zamanlarda
Ordularını yitirmiş bir asker savaştan dönecek
Ve yırtıp rütbelerini yıkık duvarların ardında
Galibi olmayan bir hayatın kozasına girecek

Mermerin dolgun göğüslerinden akan sütle
Suyun buğulu soluğundan fışkıran ateşle
Alıp yoksullukları yakacağız; ölümü ve yalnızlığı
İlk ışık usulca boğarken karanlıkta yiten çığlığı

İlk rüzgârla düşen yapraklar gibiydik
Zamanın penceresinde, suyun köpüren yelesinde
Issızlığın nöbet tuttuğu kızgın çöllerde
Ayrılıkta, yoklukta, acıda, yalnızlıkta

Bir sabah vakti uzak kırlara doğru
Saatin zamanı durdurduğu o ilk aydınlıkta
Bir gün, inanıyorum, bir gün
Bir böcek kozasını yırtıp nasıl kanat açarsa

Dış Dünyada Olanlar

Arslan Başer Kafaoğlu

Dış dünyada olanları uzun bir süredir *Düşün* okurlarına anlatamadık. Bu yazıda bu eksikliği gidermeye çalışacağız.

— I —

Bilirsiniz ki, 1973 yılı Aralık ayında Viyana'da toplanan Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) petrol bakanları petrol fiyatlarını birden artırdılar. Bu artışı kendi ekonomilerine kabul ettirmek için sanayileşmiş ülkeler az gelişmiş ülkelere borç verip bununla o ülkelere dadaha çok mal satma, böylece duraklayan ekonomilerini sürdürme olanağını buldular. Böylece 1973'te gelişme yolundaki ülkelerin dış borç toplamı 35 - 40 milyar iken 1978'de bu borçlar toplamı 350 milyar dolara yükseldi.

1979'da ikinci petrol bunalımı geldi. Bundan kurtulmak için borç verip bu ülkelerin alımlarını artırma oyunu hızlanarak sürüyor.

Biz az gelişmiş ülkelerde 1973'ten sonra başlayan daha doğrusu hızlanan —çünkü az gelişmiş ülkelerde enflasyon hiç kesilmez, hep ardı arkasına yıllar boyu sürer— enflasyonun az gelişmiş ülkeleri borçlandırma, onlara mal satma oyunuyla ilgili olduğunu daha 1978'de yayımlanan bir kitabımızda yazmış idik.[1] 1978'den sonra hemen 1979'da ikinci petrol bunalımı geldi. OPEC, petrol fiyatlarını 3 kat artırdı. Bunun sonucu bu ülkelerdeki dış borç artışı, IMF verilerinden toplanarak aşağıda gösterilmiştir.

Gelişme Yolundaki Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Borç Artışı

Yıl	Milyar dolar	Yıl	Milyar dolar
1978	350	1982	676,4
1979	420	1983	721,8
1980	500	1984	759,7
1981	590	1985	860,5

Başka deyimle, bizim gibi ülkelerin dış borçları 1978'den 1985'e yüzde 114 oranında artmıştır. Dikkatle bakınca borç artışının 1982'den sonra —1983'te özellikle— yavaşladığı görülür. Çünkü bu yılda petrol fiyatlarındaki artış artık düşmeye dönüşmüştür. Ancak bizde sayın ve çok iyi ekonomi bilen başbakanımızın çabalariyle, o kadar liberal olduk ki(!) herkesin borç alması yavaşlarken bizimki hızlandı. Neyse biz dönelim asıl konumuza.

Az gelişmiş ülkelerin alış veriş ve borçları daralırken daha doğrusu genişlemesi,borç alma tempoları düşerken gelişmiş ülke ekonomilerinde bu başka hastalıklar yarattı.

— II —

Petrol fiyatlarının artmaya başlamasıyla ortaya çıkan durum, petrol fiyatlarının artmasından en çok kimin yararlandığını ortaya koydu. Petrol fiyatlarının artışı petrol satan ülkelerin gelirini artırıyordu ve bu artan fonlar da Amerikan bankalarına (çoğunlukla) yattığından, ABD için yeni bir kaynak oluşturuyordu. Petrol fiyatları arttıkça Amerikan bankalarında biriken Arap şeyhleri paralarıyla doları şahlandıran ABD (faiz hadlerini yükselterek) bu ırmağın suyu kesilince yüksek faiz ödemelerinden sıkıntıya düştü. Ve hele Meksika ve Venezuela gibi Amerikan bankalarından aynı zamanda borç alan Latin Amerikalı petrol ülkele-

ri de, borçlarını aynı nedenle ödememe durumuna girince Amerikan banka sistemi 1984 başından başlayan bir bunalıma girdi. Kaynak eksikliğine uğrayan ve verdiği borçların faizleri de dönmeyen Amerikan bankaları kendi sanayilerini gereği gibi finanse edemediler. Bunalım böylece sanayiye de taşınmış oldu.

Amerikan sanayinin bunalımı, yeni yatırımlara kaynak bulamama sorunu ile birlikte, yeni teknolojik gelişmeler için para bulamaması ve böylece dış pazarlarda üstünlüğünü sağlayan teknolojideki tartışılmaz avantajını yavaş yavaş yitirmesi sonucunu doğurdu. 22-23 Ağustos haftasının *The Economist* dergisi, özellikle Japonya ile Amerika'nın bu alandaki dişe diş savaşımı ve yarışını anlatıyor.

Derginin haber-incelemesine göre Japonlar çelik, otomobil, ve elektronik araçlarından sonra yüksek teknolojide de Amerikan üstünlüğüne meydan okumaktadır. Buradaki habere göre çıkan savaş kanlı savaşlar kadar çetin bir ticaret savaşıdır. İncelemede Amerikan ekonomisinin dezavantajları şöyle sıralanıyor:

—1960'larda Amerikan firmaları bütün teknolojik üstünlükleri elde tutuyorlardı ve sanayi ürünlerinde dünya pazarına hükmediyorlardı. Televizyon cihazlarının dörtte üçü, otomobillerin yarısını Amerikan firmaları satıyordu. İki tane on yıl geçmeden Japonlar bu yeri Amerikan firmalarının ellerinden aldılar.

Amerikan ekonomisinin sıkıntıları burada da bitmiyor. Yirmi beş yıl boyunca şunları da gördük:

—Dünya ticaretindeki payları 1960'ta %21 iken bu 1985'te %14'e düştü.

—Amerikan dış ticareti 1960'ta 5 milyar dolar fazla verirken, bugün 150 milyar dolar açık veriyor.

—Sanayi ürünlerindeki dış ticaret açığı 32 milyar dolara - yani Amerika'nın üretiminin yüzde 1'ine— yükseldi. 1960'ta aynı ticarette 11 milyon dolar fazla elde edilmişti.

—Amerikan sanayi ürünleri dış satımı beş yılda yüzde 32 oranında düştü. (Her bir milyar dışsatım azalışı işsizliği tahminen 25.000 artırmaktadır).

Bu durumda Amerikan sanayicisinin panik halinde olduğunu yazan *The Economist* dergisi, Japon Dış Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın Amerikan yüksek teknolojisine karşı savaş açtığını anlatıyor.

Tehlike Amerikan ekonomisi için cidden büyüktür. Geçen yıl Amerikan Stanford Üniversitesi'nde toplanıp bu konuyu konuşan seçkin Amerikalı iktisatçıların konferans sonucu çıkan yayına göre Japonlar «tüketicilerin kullandıkları elektronikte, ileri teknikli malzeme ve robotlarda, Amerikalılar'ı geçtiği gibi, çok kârlı bir alan olan kompüter, telekomünikasyon, ev ve büro otomasyonu, bioteknoloji ve tıbbi araçlar alanında çetin bir savaşım açmışlardır» Amerikalılar'ın üstünlüğü elde tuttukları «Yarım yönetici ve optoelektronik alanlarında bile Amerikan üreticileri Japonlar'ın ayak seslerini ta enselerinde duymaktalar». Bu saptamalar Stanford Üniversitesi'nin Japon asıllı profesörü Daniel Okimoto'nun yazdıklarının özeti...

— III —

Peki Amerikalılar'ın bu korkutucu durum karşısındaki tepkisi ve aldıkları önlemler nelerdir? Bu önlemleri iki noktada toplayabiliriz. Birincisini *Le Monde Diplomatique* gazete-dergisinin Eylül-1986 sayısında bulabiliriz. Bu dergide —ya da gazete-dergide— çıkan ve Jean LEMFÉRİERE imzalı yazıya göre Amerika daha kolay ve rekabetten daha uzak «hizmet» sektörüne kaçmaktadır. Amerika bir çeşit sanayiden uzaklaşma «désindustrialisation» süreci içindedir. Riskli ve rekabetin çetin olduğu sanayi yerine «finansman, dağıtım, mühendislik, sigorta ve bakım» alanlarında uluslararası engellerin ve devletlerin kendi kuruluşlarını koruma alışkanlıklarının kaldırılması yolunda savaşım vermektedir. ABD Dış İşleri ve Ticaret Bakanlığı yetkilileri dünya ticaretini düzenleyen GATT (Dünya Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Antlaşması) koşullarını zorlamaktadır. Bu antlaşma uygulamalarını gözetleyen İsviçre'nin Cenevre kentindeki sürekli çalışmalar toplantısında Amerikan delegesi bankacılık, sigorta, ulaştırma ve mühendislik gibi hizmetlerde de, tıpkı meta ticaretinde olduğu gibi ulusalcı ve korumacı eğilimlerin ve önlemlerin kaldırılmasını istemektedir. Bu doğrultuda ciddi zorlamalarda bulunmaktadırlar.

Reagan yönetiminin petrol fiyatlarının düşmesiyle Amerikan ekonomisinin uğradığı durgunluğa karşı düşündüğü ikinci çare ise Amerikan ekonomisinin rakipsiz olduğu bir üretim dalında yani silah satışında kendi dışsatımını artırma yolunda siyasal havayı gerebilme yoludur. Bu yola giren bir Amerika'nın dünyanın dört bir yanında silahlı çatışma kışkırtmasını artırma yollarını tutması beklenebilir. Bu nedenle gelecek aylarda ve günlerde dünyamızda bazı siyasal sürprizlere tanık olabiliriz. □

---

1) *Enflasyon* - Tekin Yayınevinde yayımlandı. İkinci baskısı tükendi.

Tarımda Neler Oluyor?

Celal A. Kanat

GSMH toplamının (cari üretici fiyatlarıyla) yaklaşık %19'unu (1984) karşılamasına ve dışsatımdaki doğrudan payı yalnızca %20 (1985) olmasına karşın, kendisine dayanan sanayilerle birlikte imalat sanayii içindeki işyeri sayısının %46'sını, işçi sayısının %51'ini, şu ya da bu biçimde, kendine bağlamış olan tarım, ülke ekonomisindeki önemini korumayı sürdürüyor. Dışsatımda tarıma dayanan ya da onunla bağlı olan sanayi mallarının payı da (%52) bunun başka bir göstergesidir. Bu önemine karşın, tarımın bugünkü durumu nedir? 1980'den sonra izlenen politikalar onu nereden nereye getirdi? Ortaya çıkan sonucun somut görünümleri nelerdir? Bu yazının konusu, anılan görünümler üzerinde kısa bir gezinti yapmak olacaktır.

1. Özellikle 24 Ocak'tan başlayarak, *tarım ürünlerinin fiyatlarında* sözümona artışlar olmakla birlikte, ürün fiyatlarının hemen hemen hiçbir dalda hayat pahalılığı düzeyine ulaşamadığı, dolayısıyla gerçek bir fiyat artışından söz etmenin mümkün olmadığı açıktır. 1979'da 2 kilo gübre getiren 1 kilo buğday, 1985'te ancak 600 gram gübre getirebiliyor. 1979'da 1.2 kilo tarımsal ilacın karşılığı olan 1 kilo pamuk, bugün artık yalnızca 200 gram ilaca yetiyor. 1979'da 2.5 kilo gübre fiyatına denk olan 1 kilo tütün, artık ancak 660 gram gübre getirebiliyor.

2. Buna karşılık, *tarımsal girdilerin fiyatları* korkunç boyutlarda artmıştır ve artmaya devam etmektedir. Türkiye Ziraatçiler Derneği'nin yaptığı açıklamaya göre, son 6 yılda mazot fiyatları 20 misli, tarımsal ilaç fiyatları 56 misli, gübre fiyatları işe 44 misli artarken; buğday fiyatları yaklaşık ancak 12 misli, pamuk fiyatları 9 misli, pancar fiyatları ise 8 misli artabilmiş, sonuçta, üretici köylünün açığı ve zararı inanılmaz düzeylere varmıştır. Köylülüğün bu boyutlardaki zararına karşın bir ölçüde varlığını sürdürebilmesi, onun «kendi kendini yemesi»yle, yani kendisinin, ailesinin ve hayvanlarının gereksinimlerini normalin çok altına dek düşürebilmesiyle mümkün olmaktadır.

3. Girdilerin pahalılanmasının hem bir nedeni, hem de sonucu olarak, *tarımsal girdi üretiminin* çok düşük kapasitelerde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Gübre fabrikalarında kapasite kullanım oranı yüzde 31-43 (1980) arasında oynamakta, traktör fabrikaları ise yüzde 20 gibi son derece düşük bir kapasiteyle çalışmaktadırlar. İlk dört ay esas alınarak, 1984-85'te traktör üretiminin yüzde 8 düşmesine karşılık, 1985-86'da yüzde 41 düşmüş olması, üretimin giderek artan tempolarda azaldığını kanıtlamaktadır.

4. Böylesine çetin bir dönemi yaşayan üretici artık devlet desteğinden de büyük ölçüde yoksundur. *Devlet desteğinin giderek kalkmasının* bir boyutu, tarımsal yatırımların düşmesidir. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yüzde 12.2 olarak hedeflenen tarımsal yatırımlar, V. BYKP'da yüzde 11.2'ye düşürülmüştür. Gerçekleşme bakımından, tarımın toplam yatırımlardaki payının bundan çok daha az olacağı (IV. BYKP'daki hedefe karşın, gerçekleşme oranının yalnızca yüzde 10 olmasından) anlaşılmaktadır. Burada önemli olan bir nokta da, tarımsal yatırımlardaki düşüşün, sanayi yatırımları pahasına olmadığı, sanayi yatırımlarının payının da düştüğüdür.

Devlet desteğinin yok olmaya başlamasının ikinci boyutu, Merkez Bankası'nın tarımsal kredilerinin 1979'da yüzde 8 iken 1984'te yüzde 1'e düşmüş olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Tarımsal destekleme kredileri de, aynı dönemde, yüzde 27'den 14'e inmiştir.

IMF'nin ve Dünya Bankası'nın «devlet desteğinin kaldırılması ve üreticinin tekeller karşısında yalnız bırakılması» yollu kararının sonuçları köylü karşısında en açık biçimiyle, destekleme alımı politikalarıyla deşifre olmaktadır. Bu alımlarda ödenen ve her yıl üreticinin derin öfkesiyle karşılaşan bedellerin gerçek değeri alım gücü her geçen gün daha azalıyor. 1977'de 100 olarak alındığında, 1984'te bu değerin 53'e indiğini, yani yarı yarıya düştüğünü görüyoruz.

Verilen düşük fiyatlar yüzünden ürünün tarlada çürümeye terkedilmesi, hayvan yemi olarak kullanılması artık sık sık rastlanan olaylar arasına girmiş bulunuyor.

İç ticaret hadlerinin, özellikle bitkisel üretimde yıkıcı boyutlarda olmak üzere, tarım aleyhine gelişti-

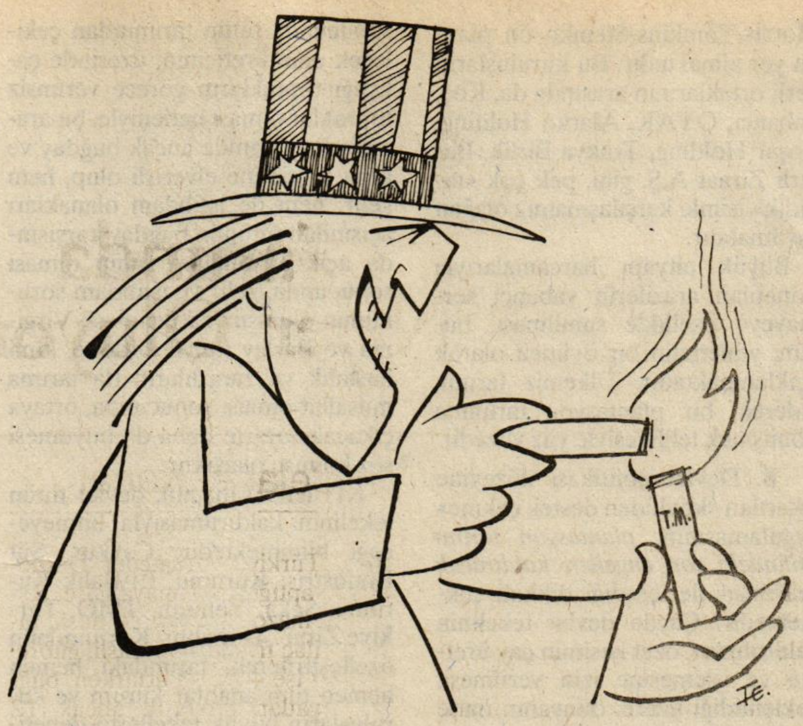
ği gözleniyor.

5. Böylesine yıkıcı bir perspektifle saptanan ürün fiyatlarının bile devlet tarafından *zamanında ödenmediği,* her hasat dönemi ortaya sürülen «peşin ödeme» laflarına karşın, ödemenin kimi kez öbür mevsime bile sarktığı köylü tarafından artık iyice bilinmektedir. Bu yıl alınacak buğdayın tümünün değil de, yüzde 60'nın peşin ödeneceğini belirterek «ihtiyatlı» bir dil kullanan yöneticilerin bu «ihtiyatlılığı»nın üreticiyi, haklı olarak, daha ciddi kaygılara ve kuşkulara yöneltmesine şaşmamak gerekiyor. Peşin ödemenin yapılmaması, üreticinin Ofis, işletme ve banka kapılarında süründürülmesi üreticinin tüccarla başbaşa kalmasına, ürününü, çoğu kez, dayatılan fıyatla elden çıkarmasına yardım ediyor.

Oldukça zor alınabilen ve faizleriyle, üretici için ciddi zorluklar yaratan *banka kredilerinin yetersizliği,* köylülüğün ivedi para gereksinimiyle birleşerek, sorunun boyutlarını daha da genişletiyor.

6. Bu koşullarda, *tarımsal üretimin giderek düşmesine* şaşırmamak gerekir. 1982-85 döneminde buğdayda yüzde 1.2, tütünde yüzde 5.1, pamukta yüzde 13.7, pancarda yüzde 10, fındıkta yüzde 40 oranında gerçekleşen üretim düşüşleri, «gıda yönünden kendine yeterli ülke» görüntüsünü —yetersiz beslenme ve yanlış beslenme ülkemizin zaten kronik bir sorunu olduğundan, bu görüntünün, başından beri, oldukça sakat varsayımlara dayanmasından ayrı olarak— giderek silmektedir. 1980'te 50 milyon dolar olan tarım ve hayvan ürünleri dışalımı 1984'ün ilk 11 ayında 361 milyona çıkmıştır. Bunun 147 milyonun hububat olduğu anlaşılmaktadır. Dışsatımda ise tarım ürünleri, aynı dönemde, 1.7 milyar dolardan, 1.5 milyara gerilemiştir.

Üretimin ciddi boyutlarda düşmesi, AET ile ilişkilerin genişlediği ve AET'deki «kendine yeterlilik oranının» birçok üründe yüzde 100'ü aştığı koşullarda, ülkemizin yalnızca sanayi açısından değil, birçok tarımsal ürün açısından da, Avrupa tekellerinin pazarı durumuna düşme tehlikesinin yakın olduğunu düşündürüyor. Şimdiki yönetimin ise, böyle bir tehlikeye karşı önlem almak bir yana, yıkımı çabuklaştırıcı yönde girişimlerde bulunduğu ve tekelleri iç pazara davet ettiği bilinmektedir.

Ferruh Doğan

7. Yönetici çevrelerin uyguladığı dış ticaret politikaları, bu tehlikenin gerçek bir tehlike olduğunu kanıtlamaktadır. Birinci olarak, uygulanan açık kapı politikası, sanayide olduğu kadar, *kimi tarım ürünlerinde de dışarıya bağımlılaşmayı* getirecek düzeydedir. İkinci olarak, tarımsal ürünlerimizin dış piyasalarda oldukça eşitsiz koşullarda değişime girdiği unutulmamalıdır. Dışa açılma, dışsatımın sözümona artışı, bir yandan, kimi ürünlerin, hatta alt sektörlerin piyasadan tasfiyesi pahasına gerçekleştirilirken, öte yandan da, ürünlerimizin sürekli değer yitirmesi pahasına elden çıkarılmasıyla sağlanabiliyor. IMF verileri, (1980 yılı 100 alınarak) 1984'te dışsatım hacminin 235'e çıktığını, oysa dışsatım birim değerinin 74'e düştüğünü ortaya koyuyor.

Tütünde devlet tekelinin kaldırılmasıyla, Virginia ve Barley tipi tütünler yerli Şark tütününü tümüyle silip süpürebilir.

1973 yılı temel (100) alınarak hesaplanan dış ticaret hadlerinin 1980'de 57, 1983'de 49 olduğunu resmi veriler doğrularken; IMF kaynakları, gelişmekte olan ülkeler genelinde dış ticaret hadleri ortalamasının, aynı temele göre, 1982'de 82 olduğunu açıklıyor. Bu durumda, ülkemizin konumunu kestirmek zor olmayacaktır.

Tarım giderek daha fazla yabancı yatırımlara açılıyor, tekellerin etkinlik alanı durumuna geliyor. Daha, KİT'lerin açık tasfiyesine yönelik politikaların uygulamaya girmesinden çok önceleri bile, 1980'den beri, tarımda 7 ülkeye ait 11 yabancı tekelin yatırım yapmış olduğunu bizzat bakan, Meclis'te açıklamıştır. Bunlar arasında Interstets-Unilever, Rothmans, Usatec and Land O'lakes, Philip

Morris, Tomkins-Stemko ön planda yer almaktadır. Bu kuruluşların yerli ortaklarının arasında da, Koç, Sabancı, OYAK, Alarko Holding, Yaşar Holding, Trakya Birlik, Bakırlı Ziraat A.Ş. gibi, pek çok «tanıdık» isimle karşılaşmamız olağan sayılmalıdır.

Büyük altyapı harcamalarıyla donatılan arazilerin yabancı sermayeye özellikle sunulması, bugün, yönetimin bir övüncü olarak açıklanmaktadır. Ülkemiz tarımı, giderek, bir plantasyon tarımına dönüşmek tehlikesiyle yüz yüzedir.

8. Devlet politikası düzeyine çıkarılan «köylüden destek çekme» uygulamasının, *plantasyon tarımı önündeki son engelleri kaldıracak önlemleri* de içerdiği dikkati çekmektedir. Çayda devlet tekelinin kaldırılması, özel kesimin çay üretme ve işlemesine izin verilmesi, beklenildiği üzere, dünyanın önde gelen gıda tekellerinden Unilever'in işe el atmasıyla «taçlanmıştır». Tütünde, devlet tekelinin kaldırılması da aşama aşama sahneye konulmuştur: Önce, Gümrük ve Tekel Bakanlığı kaldırılarak, Maliye ve Gümrük Bakanlığı oluşturulmuş; ardından, yabancı sigara ithali serbest bırakılarak, içim alışkanlığı ve yabancı tekellerin «uyum sağlaması» örgütlenmiştir. Bunu da, tütün tekelinin tam olarak kaldırılması izlemiştir. Bunların ardından da, getirilmesi düşünülen Virginia ve Barley tipi tütünlerin yerli Şark tütününü tümüyle silip süpürmesi; tütünden geçimini sağlayan yaklaşık 3 milyon köylünün daha da yoksullaşması; 70 bin Tekel işçisinin işinden olması; dünya tütün piyasasında önemli bir yeri olan Şark tütününün en önemli üreticisi (1981'de yüzde 42) Türkiye'nin böylelikle piyasadan silinerek önemli döviz yitiklerinin ortaya çıkması; sanayi alanında çalışan kuruluşlar arasında, hazineye katkısı bakımından 2. durumda bulunan Tekel'in kapatılması ya da atıl bırakılmasıyla, ulusal gelirimizin önemli ölçüde zarara uğraması; pamuk ve buğday tarımı yapılan sulak-verimli arazinin önemli bir bölümünün Virginia tütünü tarafından istila edilmesi tehlikesinin ortaya çıkması; piyasa zorlaması sonucunda tütün tarımından çekilecek olan üreticinin, üzerinde çalıştığı toprakların görece verimsiz topraklar olması nedeniyle, bu arazinin kısa erimde ancak buğday ve arpa üretimine elverişli olup, hem gelir, hem de istihdam olanakları açısından tütünün buğday karşısında açık avantajlara sahip olması sonucunda, gelir ve istihdam sorununun olumsuz etkilenmesi; Virginia ve Barley tipiyle birlikte, kimi hastalık ve zararlıların da tarıma musallat olması sonucunda, ortaya çıkacak zararın daha da büyümesi söz konusu olacaktır.

KİT'lerin satışının, devlet tütün tekelinin kaldırılmasıyla bitmeyeceği bilinmektedir: Çaykur, Süt Endüstrisi Kurumu, Et-Balık Kurumu, Seka, Yemsan, TMO, Türkiye Zirai Donatım Kurumu'nun özelleştirilerek, tarımdaki hemen hemen tüm anahtar kurum ve kuruluşların büyük tekellerin denetimine geçmesi sağlanacaktır. Bu uygulamanın, iddia edildiği gibi tekelciliğe değil, ekonomiye belirli ölçülerde katkı yapan ve piyasa mekanizmasının emekçi halk üzerindeki olumsuz etkilerini bir ölçüde frenleyen devlet tekellerine ve kuruluşlarına karşı yöneldiği apaçıktır. Devlet işletmelerinin verimli çalışmadığı, «bürokratik yönetimin hantallığı», vb. türden gerekçelerin yersiz ve tutarsız biçimde kullanılarak, özel tekellerin palazlandırılmasını hoş göstermeyi amaçladığı kolaylıkla söylenebilir. Her şey bir yana, Kurumlar Vergisi ödemeleri bakımından, Ankara'da TZDK'nın, Şeker Fabrikaları'nın, Orman Genel Müdürlüğü'nün, İstanbul'da ise Tekel İdaresi'nin ilk 10 kuruluş arasında yer aldığını belirtmek, bu gerekçelere karşı oldukça anlamlı yanıtlar getirmektedir.

> ***Tarım ürünlerinin fiyatları enflasyonu karşılayacak oranda artmıyor; tarımsal girdilerin fiyatları ise korkunç boyutlarda. Bu durumda köylülüğün varlığını sürdürebilmesi «kendi kendisini yemesi»yle mümkün oluyor.***

9. Ülkede, tekeller yararına sürdürülen «serbestleşme»nin bir örneği de, *gübre fiyatlarının ve ithalatının serbest bırakılması kararıdır.* Bu karar; zaten yüzde 70-80 ölçüsünde (1981) dışa bağımlı olan gübre üzerindeki devlet desteğinin, IMF'ye verilen 29.3.1984 tarihli Niyet Mektubu doğrultusunda azaltılmasının ve giderek kaldırılmasının doğal bir sonucudur. Bu uygulama da aşama aşama gerçekleştirilerek, kamuoyunun ve üreticilerin haklı tepkileri frenlenmeye çalışılmıştır. 1982'de Bağfaş'ın üretime açılması ve girdi bağımlılığının görece azalması «tehlikesi»ne karşı, uluslararası gübre tekelinin aynı yıl yüzde 65'lere varan bir damping uygulamış olması ciddi bir «talihsizlik»tir. «Talihsizliği» ilginç kılan nokta, Bağfaş'ın işletmeye açılmasından bir yıl önce, hükümetin gübre dışsatımını serbest bırakmasıdır. Öte yandan, Bağfaş'ın, kur farkından doğan alacaklarını devletten tahsil ederken zorluklarla karşılaştığı sık sık dile getirilmiştir. Şimdi dışalımın ve satışların da serbest bırakılmasıyla tam olarak BASF, ICI, DSM gibi uluslararası tekellerin insafına terkedilecek olan üreticiler, «fazla» ve «bilinçsiz» gübre kullanmakla adeta suçlanmaktadırlar. Gübre kullanımının yaygınlaşması ölçüsünde tarımsal verimin artmamış olduğu doğru olmakla birlikte, bundan çıkarılması gereken sonuç, hiç de «fazla gübre kullanıldığı» değildir. Gübre kullanımının etkisi, tam olarak, ancak öbür girdilerin de optimum düzeyde kullanılmasıyla, tarımda yapısal bir dönüşümün gerçekleştirilmesiyle kendisini ortaya koyabilir. Bundan ayrı olarak, ülkemizde tüketilen gübrenin, aslında hiç de yüksek olmayıp, hektar başına 67 kilo ile, bu bakımdan Avrupa sonuncusu olduğumuz ve üstelik gübre tüketimimizin düşmeye de devam ettiği (1979'da 7.7 milyon tondan 1983'te 4.3 milyona) her nedense unutulmaktadır.

10. *Kooperatifler ve kooperatifçilik alanındaki uygulama* ve politi-

kaları, yönetimin köylüye yaklaşımının temel ölçütlerinden birini sağlamaktadır. 18.6.1984 tarihli 237-238 sayılı kararnamelerle kooperatif hareket, bir darbe daha yiyerek, iyice kuşa çevrilmiştir. Böylelikle, kooperatif yönetiminde devlet görevlilerinin bulunması, genel müdür, müdür ve yardımcılarının devletçe atanması, personelin de devlet görevlisi olan yöneticiler tarafından atanması, bunların maaşlarının devletçe saptanarak üyelere ödettirilmesi, kooperatiflerin sanayi kesimindeki üretimlerinin durdurulması ve bu alandaki varlıklarına el konulması, dışsatımdan kooperatiflerin engellenmeleri, Ziraat Bankası dışındaki kaynaklardan kredi almalarının yasaklanması, ortaklardan alacakları ürün fiyatlarının devlet tarafından belirlenmesi ve yönetim kurulu üyelikleri için üniversite bitirmiş olmak kaydının getirilmesi yoluyla, kooperatiflerin devlet güdümüne alınması tamamlanmıştır. Kooperatifler üzerindeki devlet müdahalesinin boyutları öylesine büyümüştür ki, bizzat kooperatif kuruluşların üst ve orta kademelerinden sert tepkiler doğduğu ve bu tepkilere oldukça duyarlı olan DYP yönetiminin bile, kooperatiflerin devletçe yönetilmesinden yakındığı gözlenmiştir.

11. *Orman kırımının adeta teşvik edilmesi,* hatta yasallaştırılması da bu yönetimin icraatları arasındadır. Ormana bitişik olup, tarım alanına çevrilmesinde «kesin yarar» olduğu saptanan, ya da, «halen orman rejimi içinde bulunan funda ve makilerle örtülü yerlerden tarım alanlarına dönüşmesinde yarar bulunan» araziler, 3 hektarı aşmamak kaydıyla, orman sayılmayacak ve tapu ve benzeri (bu noktaya dikkat!) belgelerle özel mülkiyete geçirilecektir. Bu arazilerin tarıma açılmasını meşrulaştırarak, tarımsal üretimde gözlenen önemli düşüşlerin bir ölçüde önünü almak işin bir yanıysa, öbür yanı da, orman ağalarının gasplarını yasallaştırmaktır.

Orman varlığımızın önemli bir bölümünün kötü kaliteli olduğu, daha 1968'lerde «istatistiki bir el çabukluğuyla» orman varlığının 1-2 yıl içinde yüzde 73 «arttırılarak» 20 milyon hektara çıkarıldığı, gerçekte ise, 8 milyon hektar ormandan bile söz etmenin bir «cesaret işi» olduğu doğrudur. Ama bütün bunlar, orman kırımının meşrulaştırılmasına değil, ormanlarımızın daha iyi korunmasına ve genişletilmesine, orman köylüsünün kalkındırılmasına ve orman ile insan arasında doğru bir ilişkinin kurulmasına neden sağlayabilir.

12. Ama bütün bunları *kim yapabilir?* Bir iktidarın toplumsal ilerleme sorunları, emekçilerin hak ve çıkarları, sanayileşme, hatta barış ve silahsızlanma, ulusal egemenliği pekiştirme gibi can alıcı konularda izlediği politikalarla tarımsal politikaları birbirini dışlayabilir mi? Böyle bir uyumsuzluk eşyanın doğasına aykırıysa, şimdiki yönetimden tarım alanında da «pek fazla» şeyler beklemenin «haksızlık» olacağı açıktır. Öyleyse köylülüğün beklentilerini kim karşılayabilir, köylülüğün çöküşünü kim durdurabilir? Öbür temel sorunlarımızı olduğu gibi, köylü sorunlarını da adil ve kalıcı bir çözüme ulaştırabilmek, bugün için, tek başına hiçbir gücün yapabileceği bir iş değildir. Bu tarihsel görevleri yerine getirebilmek için halktan yana, demokrasiden yana bütün güçlerin bir araya gelmesi gerekiyor. Ancak böylelikle köylülüğün temel sorunları kalıcı bir çözüme kavuşturulabilir.□

NECATİ ZEKERİYA

ISLAHANE PARKI'NDA

İşte bir başımayım Islahane Parkı'nda
Diyorum, bir kavak kessem, götürsem hastama elden
Bir güneş doğar kesitinden, özsuyundan
Yaşanmış bir sevgi çıkar belki yüreğinden.

Ah, ya sönerse güneşi kavağın birden
Birden duruverirse yüreği n'aparım ben?
Bilirim güzeldir kavaklar kendi yeşilinde
Bilirim göğe uzanır eski sevgilerinden.

Ve akşamlar mosmor parklara inince
Mecazlarla sevişirler delice.

Enflasyon Süreci ve Dünya Fiyat Hareketleri

1970'li yılların başlarında kapitalizmin para ve maliye sisteminde derinleşen bunalım, enflasyonist eğilimlerin şiddetlenmesine yol açtı. Ama hükümetler enflasyonla mücadelede Yeni-Keynesçilerin moda haline gelen teorileriyle yetindiler. Buna göre, tek tek, ya da sınırlı sayıda ülkeden oluşan gruplarda hükümetlerin enflasyonist (ve gerektiğinde deflasyonist) politikalar izlemeleri uzun vadede kapitalizmin yararınaydı. Böyle bir yaklaşımın var olan çelişkileri derinleştireceği ve dünya piyasasında yeni çelişkiler yaratacağı göz önüne alınmadı. Tüm kapitalist faaliyeti kapsayan devri krizler ise hiç hesaba katılmadı. Pek çok batılı iktisatçıya göre krize karşı çizilen politikanın hedeflerine ulaşması için, ekonomiyi denetlemenin iç manivelaları yeterliydi.

Kapitalist dünya ekonomisinin 1950'ler ve 1960'lardaki seyri bu görüşü yani enflasyonist politikalardan çekinilmemesi anlayışını besledi denilebilir. Gerçekten de bu dönemde, belirli sınırlar içinde tutulan enflasyona iktisadi büyüme oranlarındaki hızlanma eşlik etmiş, devri bunalımların sıkıntıları pek hissedilmemişti. Tek tek ülkelerdeki enflasyona rağmen dünya piyasasında fiyatlar nisbeten istikrarlı kalmış, ve sanayileşmiş merkezler ham maddeleri, eskiden olduğu gibi düşük fiyatlarla edinmeye devam etmişlerdi. 1953-1969 arasında dünya ihracat fiyatlarında sadece %7'lik bir artış görüldü. Ama sanayileşmiş ülkelerin ihraç ettiği mamül maddelerdeki artış %14.9'a vararak ticaret hadlerindeki değişimler yoluyla gelişmiş ülkelere kaynak aktarımı devam etti. Buna karşılık kapitalist ülkelerde iç piyasa fiyatları çok daha hızlı artıyordu. Dolayısıyla bu durum fazla süremezdi, dünya piyasasında yeni bir fiyat patlaması kaçınılmaz biçimde olgunlaşıyordu.

Önde gelen kapitalist ülkelerin çoğunu kasıp kavuran 1970-71 iktisadi krizi, kapitalizmin devri bunalımlarına karşı enflasyonist fiyat politikalarının iflasını göstermekle kalmadı, savaş sonrası dönemde belirli iktisadi alanlardaki devlet denetimine ilişkin reçetelerin etkisizliğini de gösterdi. İç piyasalarda fiyatların durdurulamayan artışı dışarıya da yansıdı ve güya ihraç malları genel birim değer endeksi 1969'a kıyasla 1972'de %20 yükseldi. Bu, önceki yıl,15 yıl süresince görülen artışın neredeyse dört katıydı. Ama bu arada pek çok kapitalist ve gelişmekte olan ülkenin iç piyasasında enflasyon, özellikle imalat sanayii için, dünya piyasasındakinden de hızlı artış gösteriyordu.

> ***1950-1960 döneminde belirli sınırlar içinde tutulan enflasyona iktisadi büyüme oranlarındaki hızlanma eşlik etmiş, devri bunalımların sıkıntıları pek hissedilmemişti.***

Bu eğilim sonraki yıllarda güçlenerek devam etti. 1980'lerin başında dünya genel fiyat endeksi 1972'ye kıyasla üç kattan fazla artmıştı. Dünya fiyat düzeyini, özellikle ana mallar için aşağıda tutan kapitalist fiyat mekanizması barajı yıkıldı. Bu malların fiyatları, önceki yirmi yılda enflasyonun üzerinde istikrar sağlayıcı etkiye sahipken çok kısa sürede kapitalist ekonominin enflasyonunu uyarıcı temel bir faktöre dönüştü.

Kapitalist ülkelerin iç pazarlarında «dört nala giden enflasyon» 1970'lerde ve 1980'lerin başında uluslararası ticarette farklı mal gruplarında kendiliğinden fiyat patlamalarına güçlü bir ivme verirken, giderek kendisi bu fiyatlara bağımlı olmaya başladı. Dünya fiyatlarında o güne dek görülmedik artışlar, iç pazarlarda devletin zaten yetersiz fiyat denetimini yıkmaya başladı. Kapitalist dünya ekonomisinde iç ve dış enflasyonist faktörlerin karşılıklı hareketiyle bir tür kısır döngü oluştu. Bu

karşılıklı uyarıcı etkinin kaçınılmaz güçlenişini, kapitalist üretimin hızla uluslararası nitelik kazanması önceden belirlemişti.

Bu bakımdan kapitalist ülkelerde politikacı ve iktisatçıların derin bir kaygıyla «ihraç edilebilir» ve «ithal edilebilir» enflasyon sorunlarından söz etmelerinde anlaşılmaz bir yan yoktur. Ülke içi fiyatların, dünya fiyatlarına bağımlı olarak hareket etmesi, kendisini esas olarak gelişmekte olan ülkelerin çok daha güçsüz ekonomilerinde göstermişken, şimdi, toplumsal üretimin vardığı bu uluslararasılaşma aşamasında sanayileşmiş merkezlerde tüm fiyat sisteminin oluşumunu etkilediği görülmektedir.

Dünya ve ülke içi fiyat hareketinde yeni nicel olgular da söz konusudur. Geçmişte kapitalizmin tarihinde en önemli yönelimlerden biri, fiyatların özellikle ana malların fiyatlarının, düşürülmesi eğiliminin devri üretim fazlası krizleri arifesinde dünya ve iç pazarlarda önem kazanmaya başlaması ve sonraki canlanmada ortadan kaybolmasıydı. 1970'lerin başlarında ise ana malların pek çoğunun fiyatlarındaki artış oranı kapitalist ekonominin devri hareketi sırasında, iktisadi faaliyetin en düşük olduğu sıralarda dahi, çok yüksekte kalmayı sürdürdü. Böylece kapitalizm, durgunluk ve enflasyonun bileşimi olan bir sorunla karşı karşıya geldi. Üretim büyüme oranlarında düşme ve fiyatların enflasyonist tırmanışı nispeten yakın yıllarda gözlenen ve kapitalist dünya ekonomisinin derin çelişkileri ve artan istikrarsızlığını açıkça gösteren bir olgudur.

> ***1970'lerin başlarında kapitalizm, durgunlukla enflasyonun bileşimi olan bir sorunla karşı karşıya geldi.***

Aşağıdaki tablo enflasyonun çapı ve oranı hakkında somut bir fikir vermektedir.

Enflasyonun genel eğilimi ve eşzamanlılığı, tek tek bölge ve ülkelerde ortaya çıkan farklılıkları dışlamıyor. Tabloda yer alan son dönemlerde ABD'de tüketici fiyatları büyüme oranı aşağı yukarı iki kat, Britanya'da 3.5 kat, F.Almanya'da %60, İtalya'da %270, Fransa da %150 Japonya'da %140 artmış bulunuyor. Gelişmekte olan ülkelerin enflasyon dinamiklerinde de önemli değişiklikler oldu. Bu ülkelerde 1971-1980 yılları arasında, tüketici fiyatlarında yıllık artış %18 oldu, oysa önceki on yılda bu oran yalnızca %3'tü. Bu ülkelerde, 1980'lerin başında aynı miktarda para, 1970'lerin başında satın alabildiği tüketim mallarının yalnızca %20'sini satın alabilir olmuştu.

İstatistik ortalamalar, kuşkusuz tek tek ülkeler ve ülke gruplarındaki enflasyonist fiyat artışlarında görülen önemli farklılıkları örtse de, gene! olarak 1970'lerde gelişmekte olan ülkelerde «dört nala giden enflasyon»un oranının kapitalist ülkelerdekinin yaklaşık iki katı olduğu söylenebilir. Bu iki grup ülke arasındaki fiyat artış dinamiklerinin oranı da yön değiştirmiş bulunuyor: Bu oran, kural olarak 1960'larda, gelişmekte olan ülkelerde daha yavaş artmaktaydı. 1980'lerin başında ise bu ülkelere yeni bir enflasyon dalgası çarptı. Yalnızca 1979-1980'de tüketici fiyatları 2/3'ten fazla bir artış gösterdi (bu artışın 1/5'i petrol ihraç eden, 4/5'i petrol ithal eden ülkelerde görüldü).

Etraflı bir enflasyon tahmini, ülke içi ve dünya fiyatları arasındaki oranın hesaba katılmasını gerektirir. Yukarıdaki tabloda yer alan ihraç fiyatları (ki dünya fiyat düzeyini belirlemede etkendir) geçen on

Kapitalist ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ülke İçi ve İhraç Fiyatlarının Büyüme Dinamikleri (yıllık ortalamalar, % olarak)

Ülke grupları	Tüketici Fiyatları 1961-1970	Tüketici Fiyatları 1971-1980	İhraç Fiyatları 1961-1970	İhraç Fiyatları 1971-1980
Gelişmiş ülkeler	3.5	8.5	1.5	12
ABD	2.5	7.5	2	9
Japonya	5.5	9	0.5	4
F.Almanya	2.5	5	1	6
Fransa	4	9.5	2.5	11
B.Britanya	2.5	13	3	16
İtalya	4	14	0.5	16
Kanada	2.5	8	2.5	11
Gelişmekte olan ülkeler	3	18	15	21
Petrol ihraç edenler	2.5	12.5	0.2	33
Diğerleri	3	19.5	2	12

Kaynak: İlgili yıllara ait BM ve IMF istatistikleri

yılda kural olarak ülke içi pazarlarda daha hızlı artmıştır. Böylece enflasyonist eğilimler ticaret kanalıyla bazı ülkelerden diğerlerine yayılmıştır. Bu eğilimler ithal edenlerin, ulusal fiyatları istikrarlı tutabilme çabalarını boşa çıkarmış ve ithalatçı ülkelerde daha yüksek fiyatlara yol açmışlardır ki, bu durum kendi ihraç mallarının fiyat düzeyinde bir artışı beslemiştir vb. iç ve dış enflasyonist faktörlerin karşılıklı hareketiyle oluşan bir kısır döngü ortaya çıkmış ve bunun oluşumunda sanayileşmiş ve petrol üreten ülkelerin ihraç malları fiyatlarının hızlı artışı özel bir önem kazanmıştır. Ekonomileri daha az gelişmiş olan ülkelerin dışardan ithal edilen enflasyonun etkilerine özellikle açık oldukları görülmüştür.

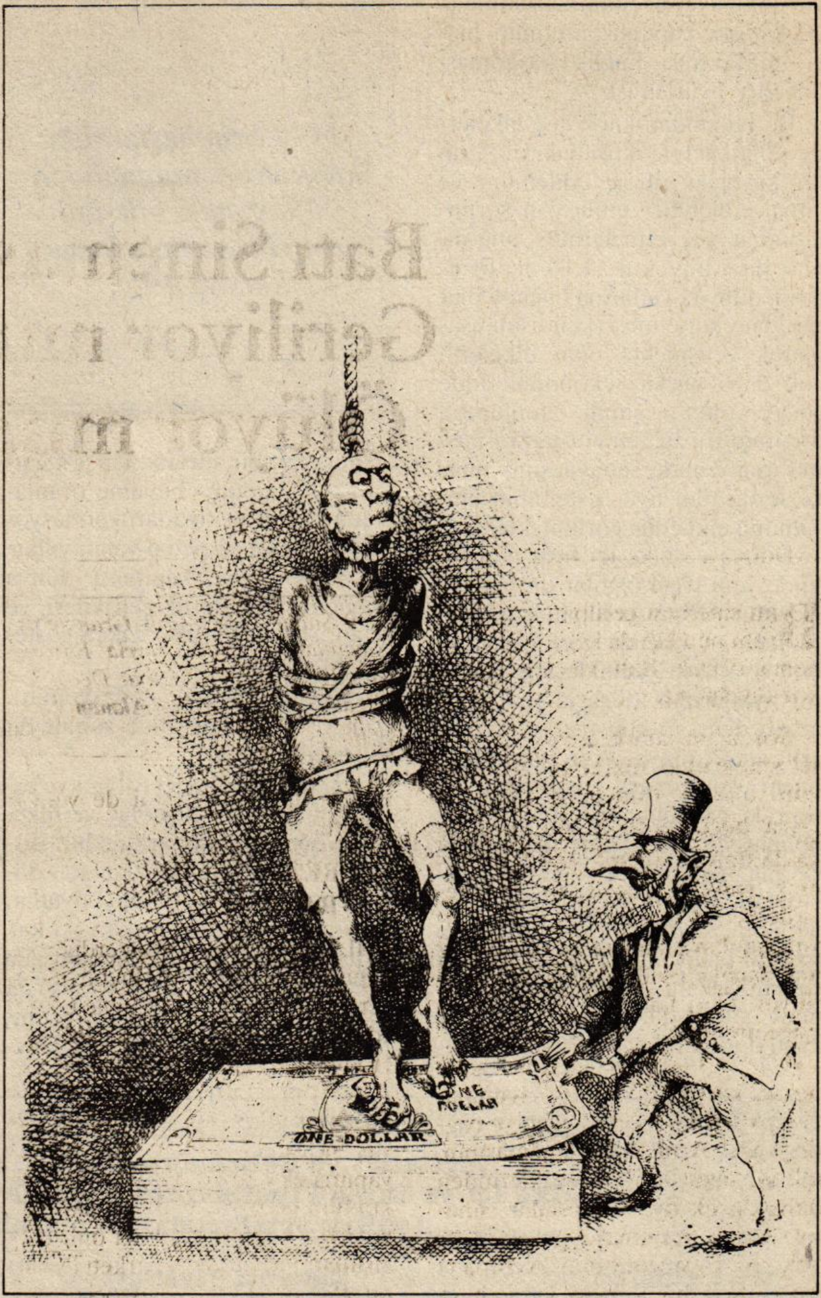
«Dört nala enflasyon»un tek tek ülke pazarlarında görülen sayısız özgül niteliklerine ve ülkelerin pek çoğu açısından istatistik gösterge karşılaştırması yapabilme olanaklarının olmamasına karşılık, ülke içi enflasyonla, dünya fiyat hareketi dinamikleri arasındaki bağı niteleyen bazı ortak özellikler bulunmaktadır. Bu özellikleri arasında şunlar sayılabilir:

1) Bu ülkelerdeki en büyük fiyat artışları dünya piyasasında enflasyon sarmalının önceden görülmedik yüksekliğe ulaştığı sırada olmuştur.

2) Hem ülke içi, hem uluslararası ticarette, ülke içi fiyat oranında, bir dizi ana mallar lehine değişiklik olmuştur.

3) İthal edilen malların toptan fiyat endeksleri çoğu kez toplam ülke içi toptan fiyat endekslerini geçmiştir.

Öyleyse, uluslararası ticarette bir paradoks görüldüğü düşünülebilir, yani, pek çok kapitalist ülkede aynı malların toptan fiyatlarıyla karşılaştırıldığında dünya fiyat endeksinin, özellikle ana mallar için, ortalama büyüme oranlarında oldukça istikrarlı bir artış görülmektedir. Mamul mallar için aradaki bu fark, ana mallar ve özellikle petrol ve petrol ürünlerinde olduğu kadar büyük değildir. Bu olgunun ortaya çıkış nedenlerini dünya piyasasının gelişimindeki belirli bir aşamanın güncel özellikleri ile tanımlamaya indirgemek doğru olmayacaktır. Bu durum başlıca ülke gruplarının iç ve uluslararası ticaretinde uzun dönem eğilimlerinin kapsamlı bir incelemesini gerektirir.

Yine de şu söylenebilir: Dünya fiyat dinamiklerindeki değişmeler yalnızca ülkelerin çok büyük çoğunluğunun ekonomilerinde enflasyonun şiddetini artırmasından kaynaklanmıyor. Bu enflasyonun oranı ve karakteri dünya ticaretinde başlıca ana mal türlerinin fiyat düzeyinin söz konusu dönemde neden birkaç kez yükseldiğini tam olarak açıklamıyor. Bu yıllarda ana malların ve mamul malların dünya fiyatları oranındaki önemli dalgalanmalar yalnızca enflasyon süreçleri ile açıklanamaz. Dünya piyasasında özgül bir biçimde işleyen tekel fiyatı mekanizmasını açıklamak bu bakımdan önemlidir. □

(V.Rymalov, *The World Capitalist Economy*, 1982, adlı kitaptan Mehmet Doğanay tarafından özetlenmiştir.)

Batı Sineması Geriliyor mu? Ölüyor mu?

*9 Şubat 1986 tarihli **Granma'da** yayımlanan **Julio Garcia Espinosa'nın** "Western Cinema: Decay or Death" yazısını **Renan Akman** özetledi.*

Batı sineması geriliyor mu? Durum bundan da kötü. Ulusal sinema olarak Batı sineması artık yok diyebiliriz.

Sözcüğün sınırlı anlamıyla ulusal sinemadan söz etmenin mümkün olduğu dönemler olmuştu. Oysa bugünlerde İngiliz, Fransız ya da İtalyan sinemasından söz etmek giderek güçleşiyor. İngiltere'de her yıl toplam 60 film üretiliyor; bunlardan ancak dördü İngiliz film sanayii tarafından gerçekleştiriliyor. Geri kalanı ABD şirketlerince üretiliyor.

Ulusal film sanayilerinin geleneksel korkuları ve tipik savunmacı tepkilerinin modası geçti ve çağdışı oldu. Artık ABD sinemasının, ulusal sanayilerin ürettiklerinden daha düşük fiyatlı yapımlar sunarak panik yaratmaya gereksinimi yok. ABD sinemasının Avrupa'yı istila ettiği bir dönem yaşandıysa da, şimdi, dünyayı ABD yapımı filmlerle istila eden, Avrupa'nın kendisi. Artık Hollywood yalnızca ABD'de değil.

Dünyayı, daima ticari çıkarlara bağlı bir biçimde geniş, özel, tekdüze ve uysal bir pazara dönüştürme hırsı-ABD film sanayiinde doğuşundan beri var olan bir hırs-günümüzde artan bir hızla yayılıyor.

ABD kapitalizmi yalnızca yeni ulusal film sanayilerinin doğmasını olanaksızlaştırmakla kalmadı, aynı zamanda Batı Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi, sağlam ve olgun film sanayilerini de yıkıma uğrattı.

SERBEST PİYASA KAVRAMI

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde, kapitalist Avrupa'da hiçbir ülke, yerel film talebini bütünüyle tatmin edecek araçlara sahip değildi. Bu Hollywood için bulunmaz bir fırsattı. Toprakları savaştan en küçük bir zarar görmemiş olan ABD, savaş sırasında biriken çok sayıda yapıma ek olarak, her yıl 400'e yakın film üretiyordu. Avrupalılar istedikleri kadar korumacı önlemler alsınlar, Film İhracat Şirketi (Motion Picture Export Association - MPEA) için, Avrupa piyasasını teslim almak hiç de güç değildi.

MPEA aracılığıyla harekete geçen ve Dışişleri Bakanlığı'nın açıkça desteklediği büyük Hollywood stüdyoları alışılagelmiş şantaj yöntemine, yani daha fazla kazanç sağlamak için, alıcılara ilgi duydukları filmleri, ikinci sınıf yapımları da satın alma koşuluyla sunma yöntemine başvurdular.

Serbest piyasa, kuramsal olarak, ABD ve Avrupa filmlerinin sınırlama olmaksızın birbirlerinin pazarına girebilmeleri anlamına geliyor. Ancak pratikte ne oldu? ABD, pazarının açık olduğunu ilan etti. Çünkü çıkarlarını korumak için hiçbir önleme gereksinimi yoktu. Ulusal üretim iç talebi karşılamaya yetiyordu. Star sistemleriyle yerli filmler, iç talebi çok rahat karşıladıklarından, hiçbir dağıtımcı film ithal etme riskini üstlenmiyordu.

Avrupa ülkeleri ise kendi pazarlarına yerli filmler sürmeye kalkıştıklarında sinema salonlarının ABD yapımı filmlerce istila edildiğini farkına vardılar.

FİLMLER TV'YE KARŞI

1960'lardaki TV patlaması köklü değişikliklere neden oldu. Binlerce sinema salonu kapandı, üretim kısıldı, tehlike genelleşti ve sorunlara umutsuz bir çözüm arayışı başladı.

Televizyonda film yayınlama saatleriyle, sinema seansları arasında eşgüdüm sağlanması için genel bir yaygara koptu. Ardından, herhangi bir film sinemalarda gösterilmezden önce TV'de gösterilmemesi konusunda tam bir ittifakla görüş birliğine varıldı.

İzleyicileri sinema salonlarına çekmek için geniş ekran ve stereofonik seslendirme gibi yeni teknikler geliştirildi. Renkli filmin doğuşuyla siyah-beyaz yapımlar son buldu. Pornografi ve şiddet filmlerinin üretimi arttı; buna bu filmlerin TV'de gösterilmesinin yasaklanması eşlik etti, (bu önlemler kablolu TV ve video kasetlerin varlığıyla demode oldu). Televiz-

yonla film yapımcıları arasında işbirliğini geliştirmek için adımlar atıldı. Televizyon çok sayıda film oyuncusunu ve teknisyenini kullanmaya başladı. Teliflerin avans olarak ödenmesi temelinde, önemli sayıda film TV tarafından finanse edilmeye başlandı. Televizyon ve sinema, yavaş yavaş yerlerini buldular ama artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Film sanayii 60 yıllık hegemonyasını yitirmişti. Bundan sonra görsel imgeler dünyası paylaşılmak durumundaydı ve yeni araca yol açmaktan başka seçenek yoktu. (Şimdi benzer bir olgu, televizyonun kazandığı avantajları video kayıt araçlarına bırakmasıyla gerçekleşiyor.) Bu film sanayii için ihracatı artırma zorunluluğu demekti. Bunun her zaman siyasi, kültürel ve iktisadi nedenleri olmuşsa da, yalnızca yerel ekranlarda gösterilecek filmlere yatırım yapmak artık kârlı bir iş olmadığından, ihracat bir ölüm kalım sorununa dönüşmüştü. Nihayet, Avrupa filmlerinin ABD pazarına girme zamanı gelmişe benziyordu ve olan da bu oldu; ancak Avrupa kültürünün ve ekonomisinin yararına olarak değil.

Televizyonun etkisi kendini ABD film sanayiinde de gösteriyordu. Birçok yerde olduğu gibi, çok sayıda sinema salonu kapanmış, yapım ve izleyici sayısı düşmüştü. ABD firmaları aniden, kendi pazarlarının gereksinimini bile karşılayamadıklarının farkına vardılar.

İşte bundan sonradır ki Avrupa filmleri ABD'de görünmeye başladı. Halkın Avrupa filmlerini sevmediği efsanesi yıkılmıştı. Halkın ilgisini bu yeni sinemaya çekenler bizzat ABD'li yapımcıların kendileri oldu. Gerçekte ne olup bitiyordu?

Bir yandan ABD'nin film ihracatı artarken, diğer yandan büyük ABD şirketlerinin Avrupa'daki şubeleri, Avrupa filmlerinin dünya çapında dağıtımına başlamış böylece de ABD'ye sürekli kâr akışı güvence altına alınmıştı. Sanki hiç kimse, Avrupa filmlerinin ABD pazarındaki varlığının, ABD film sanayiinin kasalarını doldurmasını sağlayan bu gözbağcılığın farkına varmamışa benziyordu.

BÜTÇELER VE KONULAR

Avrupalı yapımcılar giderek, yatırımlarının üçte birinin karşılığının yabancı pazarlardan karşılanması gerektiğinin farkına vardılar. Böylece ABD'li yapımcılar ya da dağıtımcılar onlar için vazgeçilemez duruma geldiler. Avrupa filmlerinin harcamalarının karşılanmasına katkıları arttıkça, konu ve di-

Sinema tacirleri, «Rambo» gibi bireyciliği ve Amerikan tarzı yaşam biçimini öne çıkaran 'popüler' filmlerden büyük kârlar elde ediyor. Bu gibi büyük sermaye gerektiren filmler dünya piyasasını işgal etmiş durumda.

ğer özellikler üzerine söz sahibi olmaya başladılar. Öte yandan TV'yle rekabet milyonlarca dolarlık bir bütçe gerektiriyordu, (Bugün mütevazi bir ABD filminin maliyeti 10 milyon dolar dolayındadır ve bazılarının 100 milyon dolarlık maliyeti vardır). Böylesine büyük yatırımları, yalnızca, pazarlar üzerinde mutlak bir denetimi olan ABD film sanayii yapabilirdi. Hiçbir Avrupa ülkesi böylesi bir rekabete dayanamazdı.

Aslında şaşırtıcı olan, ABD firmalarının mutlak denetimi altındaki milyonlarca dolarlık filmlerin, ABD'de ya da Avrupa'da (nerede yapıldıkları artık önemli değil), kısmen ya da bütünüyle Avrupa sermayesince finanse edilmesiydi.

Bu yeni koşullar kaçınılmaz olarak filmlerin konularını ve işlenişini etkiledi. Televizyondan çok, geniş ekranda izlenmesi zevkli olabilecek konular sunmak ve turizmin yaygınlaşmasını, haberleşme araçlarının evrensel özelliğini ve gençliğin toplumdaki/güçlü konumunu dikkate almak zorunlu oldu.

Turizmin gelişmesi egzotik yerleri, bilinmeyen etnik grupları ve duyulmamış sorunları sunmayı giderek güçleştirdi. Daha büyük bir engel de, insanların, dünyanın neresinde ne olduğunu görmelerini olanaklı kılan haberleşme araçlarının kullandıkları yeni teknolojiydi. Kitle iletişim araçları kuramcılarının belirttikleri gibi dünya küçük bir köy olmuştu. Ve film sanayii, gezegeni yeni uzay gemileriyle başbaşa bırakmaya karar verdi.Bilim kurguya ek olarak, aşırı şiddet, korku ve tabii ki pornografi çağdaş filmlere egemen olmaya başladı.

GENÇLİĞİ KAZANMAK

ABD film sanayii yeni koşullar altında, genç insanları kazanmaya yönelik bir haçlı seferi başlattı. Gençler 1960'larda toplumsal ve iktisadi bir güç olarak ortaya çıkmışlardı. Alım güçleri, moda üzerinde olduğu kadar plak sanayii üzerinde de dikkate değer bir etki yaratmaya başlamıştı. Ana babalar evde kalıp TV izlerken, gençler sinemaya gitmeyi yeğlediklerinden film sanayii de bundan nasibini alıyordu. Ancak bu kampanyanın iktisat dışı nedenleri de vardı. Genel olarak, film sanayinin film ihraç ederek diğer malların ihraç olanaklarını da hazırladığı ve her şeyden önce, başka hiçbir aracın yapamadığı biçimde, bir ülkenin uluslararası imgesini biçimlendirdiği bilinir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın ABD'de üretilen başka hiçbir ürünün ihracına göstermediği dikkati, her zaman film sanayiine göstermiş olması rastlantısal değildir. Bu nedenle söz konusu olan yalnızca para kazanmak değil, aynı zamanda dünya gençliğinin kafasını kazanmaktı. Filmler moda eğilimlerinin ve müzik zevklerinin belirlenmesinde ülkenin imgesinin —genç, atletik, mutlu, serbest— abartılmasında ideal bir araç oldular.

Dünyanın modernleşmesiyle «Amerikanlaşma» nın eşanlamlı sunulması bugün ABD sinemasının yaymaya çalıştığı aldatıcı bir görüntüdür. Aldatıcıdır çünkü her şeyden önce, Amerikan yaşam tarzı gerçekten insani bir varoluş tarzı olmaktan çok uzaktır. Hiç kimse konfora ve modernliğe karşı ve yoksulluktan yana değildir. Sorun, demagoji ve yanlış imgeler yoluyla izleyicinin yönlendirilmesidir.

Bilimin ve teknolojinin dünya çapındaki saygınlığından, izleyicinin dikkatini filmin sanatsal değerinden çok teknik değeri üzerinde yoğunlaştırmak için yararlanılıyor. Günümüz ABD filmlerindeki film hileleri Hollywod'un özel bir bölümünün ürünü olmaktan çıkmış sağlam ve güçlü bir sanayiinin temel öğesi durumuna gelmiştir. Artık, filmler önce özel efektlerine, sonra konularına göre ele alınmakta, film oyuncuları teknolojinin arkasında, ikincil bir konuma düşmektedir.

Bu teknolojik zindeliğin öbür ucunda, ölümü ve beklenilmeyeni buluyoruz. Korku ve felaket filmlerinin sayısındaki artış gerçek bir gereksinimi yanıtlamakta. ABD sineması gerçekliği her zaman hesaba katmıştır ve bu onun güçlü noktası olmuştur.

Çağdaş insanın günlük yaşamın gerilimleri ve doğal afetler karşısındaki acısı gerçektir ve zamanımızda beklenilmeyen, bütünüyle denetimimiz dışında kalanın bir parçasını oluşturur. Bilimin insan yaşamını uzatmayı olanaklı kıldığı bir zamanda, ölüm bize beklenilmedik bir şey, yaşamın son bulmasından çok, sonsuz bir yaşam gibi görünüyor. Korku filmleri her zaman var olmuşsa da, günümüzde hayret verici şeyler için, beklenmedikten kaynaklanan aşırı şiddet için sistematik bir arayış egemen.

SAVURGANLIK KÜLTÜRÜ

Şu anki film üretiminin en büyük cilvesi büyük bir savurganlık kültürü yaymasıdır. ABD filmleri, herhangi bir reklam şirketinin şimdiye değin yaptığından çok daha kapsamlı ve iyi bir biçimde, akıldışı tüketimi artırma işini gerçekleştiriyor. Ve bu, belli bir ürünün değerini artırmak anlamına değil, fakat genel bir düşünce biçiminin yayılmasını sağlamaya çalışmak anlamına geliyor. Yok edilen arabalar, parçalanan eşyalar ve çarçur edilmiş ürünlerle savurganlık bir zevk kaynağı yapılmaya ve film bir imgelem ziyafetinden çok, duygular için bir ziyafet olarak sunulmaya çalışılıyor.

Yapımcılar filmlerinin iyi yapılmış ve konuları çekici olduğu için popüler olduklarını iddia ediyorlar. Haklılar. Eylemle, macerayla, romantizmle, güzel görüntülerle ve kusursuz seslerle dolup taşan filmleri izlemenin nesi yanlış? Özel efektlerle, ileri ülkelerde üretilen şeylerle, starlarla ilgilenmek yanlış mı? Tek amacı bize bir süre hoş vakit geçirmek olan bir sinema türüne ilgi duymak yanlış mı? Büyük film şirketleri filmlerinin çok iyi olduklarından popüler olduklarına ikna olmuşlar. Sonuçlardan öylesine hoşnutlar ki kendilerini ifade özgürlüğünün savunucuları ilan ediyorlar.

Eğer inandıkları buysa, böyle düşünüyorlarsa, o zaman, pazarları denetlemek ve rekabeti engellemek için neden baskıya başvuruyorlar?

Avrupa sineması, ABD sineması ondan daha iyi olduğu için yok olmuyor. Bir zamanlar bu sinemanın dünya çapında bir saygınlığı vardı. Yeni Latin Amerika sineması, Latin Amerika'da filmlerini gös-

Sinemada estetik ve popülerlik zaman zaman bir araya gelebiliyor. Nitekim Milos Forman'ın «Amadeus»u hem sinema sanatı açısından çok önemli bir yapıttı, hem de tüm dünyada büyük gişe hasılatı sağladı.

termeye kalkıştığında karşı karşıya kaldığı her türden engele karşın, popüler olabileceğini kanıtladı. Dahası ABD filmlerinin tümü izleyicileri baştan çıkarmıyor. İyileri olduğu kadar kötü olanları da var.

Sinemanın yükselişi kültürel yaşamın demokratikleşmesine katkıda bulundu. Sinemanın öncüleri teknolojiyi, kendi sistematik kültürel ifade araçlarına sahip olmanın bir yolu olarak gördüler. Bu daima sinemanın gerçek anlamı oldu.

İşadamları ne yaptılar? Gerçekten yeni olan hiçbir şey. Maceralar, melodramlar, komediler, sirk numaraları, popüler şarkıcılar ve seyirlik primadonnalar ekranları ve işadamlarının ceplerini doldurmaya başladı.

İşte popüler olanla popülerlik arasındaki karışıklık o zaman başladı ve hâlâ sürüyor. Bir işadamı için popülerlik kazanan her şey popülerdir, ya da tersi. Ancak gerçeklik o kadar mutlak değil. Bazı özel koşullar nedeniyle hiçbir zaman popülerlik kazanamamış halk filmleri olduğu gibi halkın gerçek çıkarlarına karşılık vermemekle birlikte, bütünüyle açıklanabilir nedenlerle, yaygın bir popülerlik kazanan filmler de var.

İnsanlar niçin sinemaya gidiyorlar? «Kendilerini eğlendirmek için» yanıtını yalnızca iki seçenek, yüzeysellikle eşanlamlı olan eğlendirici film, ya da sıkıcılıkla eşanlamlı olan düşündürücü sinemadan oluşmuş iki seçenek görenlerin verdiği düşünülmemeli. Bu arada insanlar eğlence ile düşünceyi bir araya getiren herhangi bir film için tercihlerini kanıtlamayı sürdürüyorlar.

FİLM KRALLIĞI'NIN TACİRLERİ

O halde tüm bu övünmeler niye? Sinema tacirleri, bir filmin popülerliğinin gerçekten milyonlarca dolarlık bütçelerden, incelikli teknolojiden ve her şeyden önce eski örneklerin titizlikle kullanılmasından çok, herhangi bir istisnai hünerden kaynaklandığına mı inanıyorlar? Buna karşı bazı filmlerin diğerlerinden daha iyi olduğu, reklama karşın diğerleri kadar başarılı olmadığı söylenebiliyor. Gerçek olan bu ve bunun çok sayıda nedeni olabilir. Ancak inkar edilemeyecek olan tüm filmlerin aynı tarihsel modeli ve en ortodoks zevk geleneğini izlemeleri. Başarılarının ana nedeni olan bu özellikler aynı zamanda antipopüler özelliklerine de temel oluşturuyor. İnsanlar seçme şansları olduğuna inandırılmışlar. Oysa böyle bir şans söz konusu değil. Yaşamlarının geri kalan bölümü için sinema zevkleri belirlenmiş durumda.

İnsanların melodramları ya da eylem filmlerini sevmesinde yanlış bir şey yok. Sorun, bunun özgür bir seçim olmamasında, koşullandırılmış oldukları beğenilerin tutsağı olduklarından, insanların başka şeylerden zevk almamalarında. Hepimiz için en doğru olanı, melodramdan nefis bir tarih filmine kadar her şeyden zevk alma şansımızın olması, kölelikten kurtulabilmek için değişik film türlerini ayırt edebilmek ve seçmek için gerçekten özgür olabilmemizdir.

İzleyicinin kendi özgürlüğünü, seçme özgürlüğünü güvence altına alacak tek şey yetkinleşmesidir.

Sanatın —dolayısıyla sinemanın— en kutsal görevlerinden biri seçme özgürlüğüne katkıda bulunması olmuştur. Tacirler böylesi bir lüksü kaldıramaz. Gerçekte onlar en iyi komediyi ifade özgürlüğünden söz ettiklerinde üretmektedirler. Eleştirel sinemadan, pornografiden korkmayan cüretkâr sinemadan söz ettiklerinde, aslında piyasada rekabet etmeyecek, ya da kendine özgü bir kişiliği olmayacak bir sinema demek istiyorlar.

Tacirlerin büyük kârları tüm risklere karşı korunmalı. Öyleyse istedikleri, yaşamın geri kalan bölümünde belli bir zevki izlemeye mahkûm edilmiş yeknesak, uysal bir izleyici kitlesi.

Sinema zenginleri her zaman aydınları derinden derine küçük görme eğilimi içinde olmuşlardır. Ünlü Amerikan pragmatizmi, tek seçeneğin sistemi kabul etmek olduğuna ilişkin utanç verici güçsüz bir kavrayışa indirgenmiştir. Diğer bir deyişle, pratik ve gerçekçi olmak, kurulu düzeni kabul etmekle aynı şeydir.

Bu bağlamda kurulu düzeni değiştirmeye kalkışan her hangi bir film pratik ve gerçekçi olmamakla suçlanacaktır. Buna karşı uygulamada seçenek, pratik olmak değil, bu önyargıyı ve aldatıcı gerçekliği reddetmek olmalıdır. Tek olası çözüm olanaksız gibi görünen için mücadele etmektir. Her şeyden önce, izleyicinin özgürlüğü uğruna bir mücadele sürdürülmeksizin, ifade özgürlüğü olmayacaktır □

SATRANÇ

Uluğ Nutku

Temmuz-Ağustos aylarında Berlin'de bulunduğum sırada "Berlin Yazı 4. Açık Turnuvası" yapıldı (9-19 Ağustos). Kentin satranç gelenekleri arasında yeni olmakla beraber her yıl daha fazla rağbet görmeye başlayan bu turnuvaya 466 oyuncu katıldı. Aralarında 12 Uluslararası Büyükusta, 34 Ulusal Usta ve yeni bir unvan olan, ama değer vermediğim için saymadığım bir yığın FİDE Ustası vardı. Turnuvayı 1960-61 Dünya Şampiyonu Mikhail Tal 7.5 puanla kazandı (6 yengi, 3 yenişmezlik). Geçen yıl 7 oyuncumuz katılmıştı. Bu yıl yalnız Uluslararası Usta Nevzat Süer ve Ulusal Takım Oyuncumuz Can Arduman oynadılar. 9 turda ikisi de 5 puan alarak %55 başarı sağladılar. Arduman ilk 4 turda 3 puan elde etti, ama oyun salonunun kötüleşen koşulları sonraki oyununu olumsuz etkiledi. Turnuva sırasında Türkiye'nin Sesi-Berlin Radyosu benimle bir satranç söyleşisi yaptı. 7 dakikalık bu söyleşide başlıca konu olarak yurdumuzda satrancın gelişmesine ilişkin görüşlerimi belirttim. Şimdi Arduman'ın Berlin 2.cisine karşı kazandığı güzel oyunu görelim.

Ben-Oni Hintli Savunma
Beyaz: C. Arduman
Siyah: A. Kauschmann

1. d4	**Af6**
2. c4	**g6**
3. Ac3	**Fg7**
4. e4	**d6**
5. f4	**0-0**
6. Af3	**c5**
7. d5	**e6**
8. Fe2	**exd5**
9. e5	**Afd7**

Beyazın, kendine girişkenlik ve hücum olanakları sağlayan piyade fedası günümüzde sık oynanıyor.

10. cxd5	**dxe5**
11. 0-0	**a6**
12. a4	

Siyahın b7-b5 ile rahatlamasına izin vermiyor.

12. ..	**exf4**
13. Fxf4	**Af6**
14. Vd2	**Fg4**
15. h3	**Fxf3**

Siyah bu Filine iyi bir yer bulamadığı için onu Atla kırışmak zorunda kaldı. Şimdi Beyazın çift Fili ve alan üstünlüğü Piyade eksiğini gideriyor.

16. Fxf3	**Abd7**
17. Şhl	

Gelecekte Siyahın taktik bir kış diyerek zaman kazanmasını şimdiden önlüyor. Burada **17. d6 Kab8 18. Kad1** ile d sütununda ilerlemeyi denemek uygulanmıştır. Arduman'ın e sütununu ele geçirme planı daha etkin.

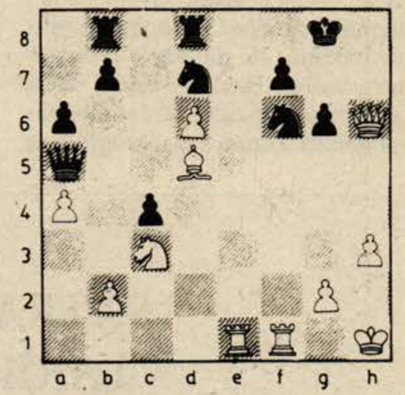
17. ..	**Va5**
18. d6	**Kab8**
19. Kae1	**Kfd8?**

19... b5 sürerek karşı bir harekete geçmesi sorunlarını çözmeye henüz yetmese de tutarlı olurdu. Siyahın 20. hamlesi de tehlikeyi anlamadığını gösteriyor.

20. Fg5	**c4**
21. Vf4	**h6**

21. Baskıyı azaltmak için Piyadeyi geri veriyor, ama Beyazın hücumu çok güçlü.

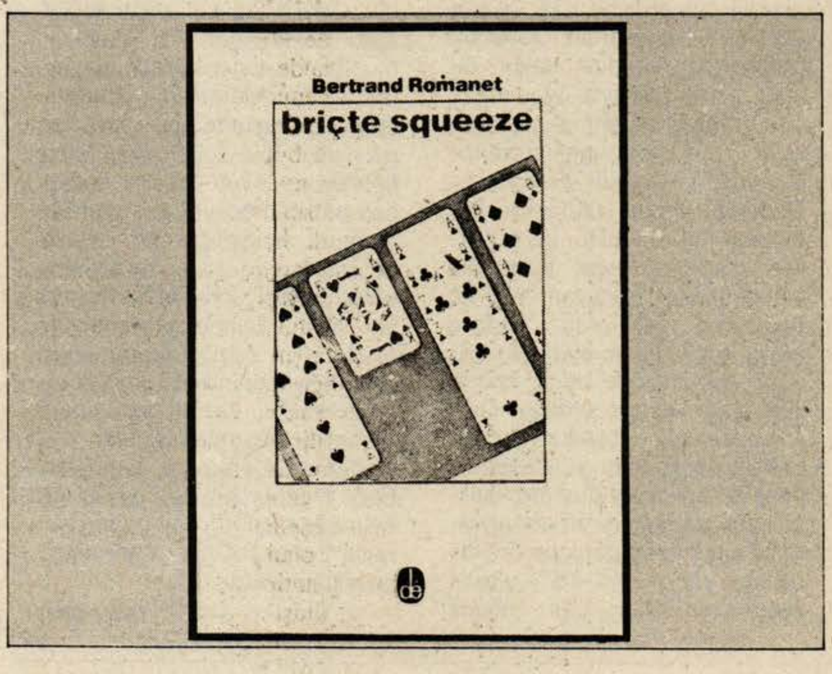
22. Fxh6	**Fxh6**
23. Vxh6	**Vc5**
24. Fd5!	

Beyazın 24. hamlesinden sonraki konum

Tehdit **25. Vxg6+**.

24. ..	**Axd5**
25. Kxf7!	**Şxf7**
26. Vh7+	**Şf8**

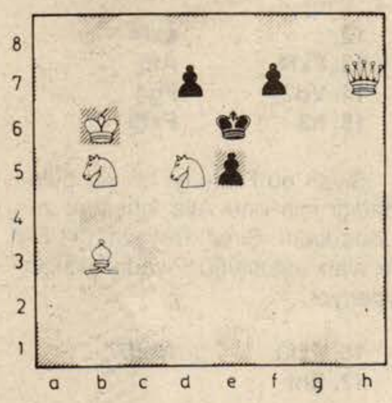

Eğer **26...Şf6 27. Ve7+ Şf5 28. Kf1+ Af4 29. g4 mat.**

27. Axd5 Vxd5
28. Vh8+ Siyah terkeder

Çünkü **28... Vg8 29. Kf6+** yahut **28... Şf7 29. Ke7 mat.**

Bu turnuva oynanırken Karpov'la Kasparov Dünya Şampiyonluğu için yeniden kapışmıştı. Maç ekimin ortasına kadar sürer. Şimdilik 15. oyun sonunda, şampiyon Kasparov iki puan önde. Daha yedi parti oynanacak. Gerek Batı Berlin gerek Başkent Berlin TV'leri bu maça ve diğer satranç konularına haftada 45 dakikalık program ayırıyorlardı. Başkent Berlin TV'si bir problem çözümü yarışması düzenlemişti. Ertesi hafta, programda çözüm verildi ve cevap yollayanların %75'inin doğru hamleleri buldukları bildirildi. Bu ilginç problemin konumunu veriyorum.

Beyaz 2 hamlede mat eder

Temmuz sayımızda sorduğum bilmece ve bulmacaların çözüm ve cevapları:

Bilmeceler:

1. Siyah kazanır: 1...Vd1+ 2.K×d1 Ae2+ 3. Fxe2 Ab3 mat.
2. Siyah kazanır: 1...Vxg2+ 2. Şxg2 Kg6+ 3.Şf3 Ad2++ mat (3. Şh1 Af2++ mat).
3. Beyaz kazanır: 1. Vxh4+ (yahut önce 1. Fg7+) Fxh4 2. Fg7+ Şh5 3. g4 mat.

Bulmacalar:

1. Ali Satranci. 2. Emanuel Lasker. 3. Harry N. Pillsbury. 4. Dilâram. 5. André D. Philidor. □

SATRANCIN TARİHÇESİ II

Uzun Ortaçağın ortalarında ve geç döneminde satranç bütün Avrupa'da öylesine sevilen bir oyun oldu ki, sonraki dönemlerde bu kitle sevgisine —belki günümüzde bazı ülkeler dışında— rastlanmaz. Oyunun gerektirdiği 'kendine hakim olma', 'kuralı hakkıyla uygulama', 'akıl gücüyle kazanma' gibi nitelikler, görelikle dengeli sürdürülen yaşama uygun düşüyordu. Ortaçağın kırsal kültüründe kadınların rolü büyüktü, çünkü erkek çocuklar kadar kızlar da yalnız dinsel olmayan sıkı bir eğitimden geçiyordu. Kadına saygı güçlü bir töreydi. Bu sadece aşk liriğinde değil, kadınların çoğu kez şiir tematiğini belirlemesinde de görülür. Üst tabakalarda kadının yükseköğrenimi ve toplumsal üretime katılışı, satranca yer veren edebiyatta ve kitap resimciliğinde önemli ölçüde yansır. 14.-15. yy.ların şiirlerinden olan "Les échecs amoreux", aşk oyununu satranç tahtasına duyumsal biçimde taşır. Cennet bahçesinde satranç oynayan bir çiftin resmi bu yüzyılın sık görülen motiflerindendir. Ortaçağda satrancın kültür tarihi bakımından itici işlevi olmuştur. Halk şiiri satranç olaylarından örneklemelerle doludur. Soylular arasında boş zamanlara ayrılan bir eğlenceydi, ama figürler ve oyun tahtası bazen çok pahalı malzemeden yapıldığından, zenginliğin bir ölçüsü de sayılıyordu. Kilise eğitiminde satranç 'akli uğraşlar' arasında yer alırdı. Benedictus mezhebinde bilim sayılır, matematiğe yakın sınıflandırılırdı. Didaktik şiir ve sözlük yazımı gibi edebi üretimde Benedictus'çular 11. yy.dan beri satrancı övmüşler; bazı mezhepler de, genellikle oyuna karşı durduklarından (parayla oynanabilmesi nedeniyle) yasaklamışlardır.

(sürecek)

Dünyayı Sarsan Otuz Üç Yıl

(Baştarafı 52. sayfamızda)

tarihin en büyük dönüşümünün siyasal odağından kesitler sunuyor. Eksik de olsa, dilimize ilk kez 1967'de çevrilmişti. Sanıyorum, *Başkaldıran Meksika* gibi o da pek çok baskılar yaptı. Ama, şimdi yok.

On Gün'ün yazarı, «ben gerçeği olduğu gibi göstermeye çalıştım» diyor. Ama, o «kayıtsız bir gözlemci» olmaktan uzaktı. Olayların gidiş yönünü, büyük savaşımın anlamını ve Rusya'da toplumsal devrime dönüşen siyasal iktidar değişikliğinin niçin zorunlu olduğunu kesinlikle kavramıştı. Dolayısıyla kitabı, «halk yığınlarının isyanının tüm renkleri içindeki tablosunu, nasıl olduysa öyle, gelecek kuşaklara aktarmaktadır.»

Şu anlamlı ve hüzünlü Ekim ayında bir okuyucu olarak, Reed'in kısacık yaşamı içinde sergilediği erdem ve özveriyle taçlanmış gerçek saygısı önünde eğilmemek elde değil. Ama, yine bir okuyucu kimliğiyle, doğumunun yüzüncü yılının yaklaştığı bugünlerde yazarın öbür yapıtlarının Türkçeye kazandırılmasını dilememek de olası değil. Sözgelimi, *On Gün*'ü bütünleyen *«I Saw the New World Born - Doğan Yeni Dünyayı Gördüm»* isimli, ölümünden sonra yayımlanan yapıtı. □